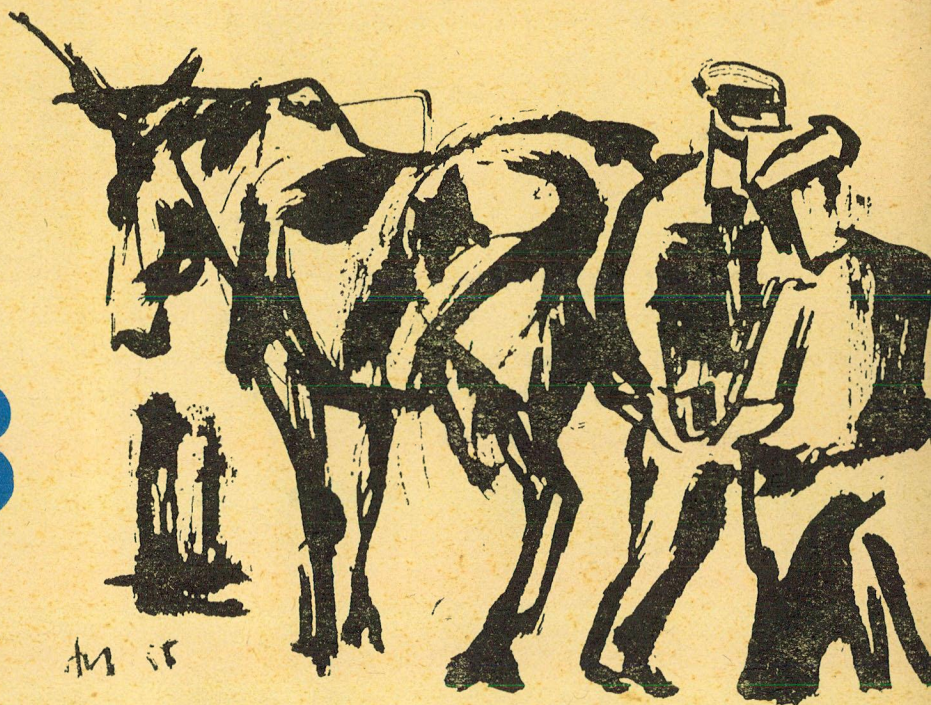

AM

IRODALMI
MŰVÉSZETI
TÁRSADALMI
FOLYÓIRAT

3

1956

Március

XX. évfolyam

TARTALOMMUTATÓ

<i>Bori Imre</i> : Költők a vajdasági ég alatt (tanulmány) — — — —	177
<i>Fehér Ferenc</i> : Ének a nádasról (vers) — — — —	187
<i>Németh István</i> : A harmincadik (elbeszélés) — — — —	189
<i>Mohácsi Imre</i> : Ereszkedő éjszaka (vers) — — — —	206
<i>Csépe Imre</i> : Az üstökös hátán (elbeszélés) — — — —	207
<i>Zákány Antal</i> : Játék a tüzzel (poéma) — — — —	210
<i>Sinkó Ervin</i> : Az istentelen hívő (tanulmány) — — — —	213
<i>Csere György</i> : Versek — — — —	222
<i>Mohácsi Imre</i> : Szomorú arató (vers) — — — —	224
<i>Ray Bradbury</i> : 451 Fahrenheit — — — —	225

ÉLET ÉS DOKUMENTUM

<i>G. Czimmer Anna</i> : Asszonyi dolgok Kupuszinán — — — —	241
<i>Lévay Endre</i> : Egymillió egy könyvért — — — —	253

ÍRÓK — KÖNYVEK

<i>Tomán László</i> : Játék életre halálra — — — —	261
<i>Szirmai Károly</i> : Havas Károly — — — —	267
<i>Sésics Vera</i> : Csamil Sijarics: Biharci — — — —	271
<i>G. Czimmer Anna</i> : Zilahy Lajos: L'ange de la colère — — — —	272
<i>Bálint István</i> : Camus: Pestis — — — —	274

A címlapon Ács József Patkolók c. rajza

Amióta felmerült vagy ötven éve, azóta csunya kísértetként kering Vajdaság szellemi ege alatt egy hiedelem. És mintha csak a világ és az itteni szellemi élet is igazolni akarta volna ezt a hiedelmet: nem szült embert e táj, aki szavainak költői erejével tudott volna, mert volna vallani önmagáról és az életről, amely itt folyt jól, rosszul amint lehetett. Az a hír járta, hogy ez a föld zsírosan és feketén csillogón csak búzát, kukoricát terem, gazdag parasztokat hizlal, akik nem sokat törődnek a materiális világ kézzelfogható és nyelvel izlelhető valóságán túl semmiféle más dologgal. Társadalmi helyzetük józan és könnyörtelen realistákká formálta őket, akik nem tápláltak illuziókat a kataszteri jegyzésszámokon túl, sem maguk, sem embertársaik, semkultúrális igények iránt. A paraszt, a föld embere nem szőtt mesét, nem dalolt és nem álmodozott, mint a sokmillió nincstelen, aki magasrendű szellemi vággyal, de annál kevesebb anyagi jóval rendelkezett, hogy ezeket az évszázadok táplálta szellemi igényeket alkotó ember vagy olvasó mecénásként realizálja. Vágyak, érzések egyfelől és anyagi jólét teremtette szellemi érzéktelenség másfelől, gyökerezett és táplálta évtizedről-évtizedre ezt a hitet: nem kell költő, itt nem teremhet költő itt nincs helye a szép szónak és csengő-bongó rímmuzsikának. Itt csak a jól tejelő tehének kolompja a kedves zene és zizegő ezresek a bájoló muzsika. Az a hír járta, hogy ez a nagy síkság még a délibábot is elveszejti, még az is satnya és csak teheneket, és kopott templomtornyokat tud mutatni és a mindent belepő port tudja az álmodozó szemébe vágni. Itt csak porvárak épülhetnek, amelyek mint tudjuk, gyorsan összeomlanak és kietlenül szürkék és szomorúak.

Azt mondják, és még ma is hallani ilyen hangokat, hogy sokkal nehezebb itt a világ, mint hogy eitürne holmi szivárványpompázást, miként ezt Ady megénekelte. Csak a pacsirta emelkedhetett magasba, de költő, íróember nem. Azt sokminden húzta lefelé: ősi babonák, nemtörődömség, a társadalmi erők olyan szerencsétlen összekeveredése, amely eltúrte ugyan a disznótoros dinom-dánomokat és a szegények éhező jajjait, vagy lázadó fogcsikorgatásait, de nem engedte meg, hogy dal születhessék, igazi művészi szó hangozzék legalább

* A tanulmány befejező része Zákány és Acs költészetét taglalja.

visszhangként. Még Herczeg Ferencnek is, akinek pedig a természete egy volt az ilyen világgal, még annak is menekülnie kellett e tájról a messzi Budapestre, mert itt nem tudott lélegzeni és csiszolt mondatait franciás könnyedséggel papírra vetni. A nagy trágyás mező, amely Ady látomásaiban olyan kísértiesen dereng fel örök költői ellenségeként: ez volt Vajdaság. A föld fiába bennszorult, elsatnyult a megszületett, de ki nem mondott dal, pedig mennyi mindent meg kellett volna mondani, mennyi mindent meg kellett volna látni és megörökíteni. Hányfajta nép, izlés szokás, magatartás, indulat csapott itt össze birkózva és alkotó munkába fogva. Hányféle történelem, emberi temperatum húzta végig itt a kezét, hogy valósággá formálódjék a táj, Vajdasággá, otthonunkká, szűkebb hazánkká, pátriánkká! Énekelni kellett volna, de magyarul e táj és e táj embereinek sorsa, szelleme nem tudott megszólalni hamisítatlanul tiszta csendessel, igaz költői ihlettel. Társadalmi fejlődésünk gúzsbakötött mumia-állapota, évszázados jobbágyors-kalapálta tudata balzsamában szenderedett minden.

Pedig van példa rá, hogy mit volt képes e táj szülni, ha a történelmi pillanat éghajlata kedvezett neki. Példa a szerb költészet nagy gátszakadása Brankó Radicsevics — Gyura Jaksics — Zmaj Jovánovics — Láza Kosztics jelentkezésével, akik nélkül a szerb költészet elképzelhetetlen. Ők azok, akiket e táj nevelt és akik innen szívták éltető nedveiket, ide kapaszkodtak és egész élményviláguk ezt a tájat, e táj embereit hordozza halhatatlan szavaikban. A magyar költő pedig menekült innen. Bihar szülte Arany Jánost, az Alföld középtája Petőfi Sándort, Vajdaság csak Hiadort dobott be az irodalomba!

Tény az, hogy a vajdasági magyar költészet varázsszóra várt csak, hogy egy felszabadító Szezám nyilj meg-re megnyiljanak az érzékszilipek és olyan áradását halljuk a dalnak, amelyre e táj történelmének magyar vonatkozásaiban még nem volt példa. Az író Vajdaságban hasonlított egy kicsit a hajdankor színészeire, Thália papjaira, kicsit kegyelemkenyéren élt, kicsit jóindulatból és majdnem mindent nagy-nagy lelkesedésből pótol. Sok mindennek kellett megváltoznia itt, hogy a költői szó ne talajtalanul lebegjen és ne kelljen csak levegőtáni kapkodásba fulnia vagy örök hallgatásba merülve hallgatnia az emberek igazságáról. Társadalmi változások egész tömegének, lelki kataklizmák özönének kellett jönnie, hogy kiszabaduljon e táj embereiből a teremtő képesség feloldódjon a némaságra ítélt torok és özöne a szónak, amely valóságos életet hirdessen és megmondja az évszázadok titkolta igazságot tájról, emberről egyaránt. És ezek a változások halló füleket is kalapáltak, amelyek majd meghallják a költő szavát, ki a vajdasági

ég koordinátaiban állva vall önmagáról és a világról, amelyben született és amelyben most bontja teremtő képességeit.

Megszólalt Vajdaság, magyarul és egyszerre a költészet pompás magaslataiba lendült mindazzal, amit ez az anyaföld, most már dolgos emberhez és révült költőhöz sem mostohán, mélyében és hátán hordoz sok nemzetiségű világot, termő rónákat, tágas folyómedreket és az emberek közötti új viszonyt, amely ott sistereg, bugyog mindenkiben, barátban, ellenségben egyaránt. Az anyagi világ megváltozása nyomán roppant szellemi metamorfózisok színhelye minden emberi tudat, recseg-ropog minden ódon hagyomány, a parasztleletforma századokszentelte kemény kérge és faluvárosainak kispolgári lakossága és egyhangúsága és az a népben élő hatalmas szellemi igény, amely még álarcban bár, de ott dolgozik költőink, íróink legjobjaiban.

A vajdasági ég tágas búrája alatt vall a költő. Felfedni, kibontani a megszületett költészetet és megmutatni a világnak, az embereknek, akik még nem hisznek a veršsorok megelevenítő erejében, célja e tanulmánynak. Három költői világban Vajdaság három arcát keressük, három költő verses hitvallása mellett.

FEHÉR FERENC VAGY A PARASZTVILÁG AZ ÉLMÉNYEK TÜKRÉBEN

Ő a Vajdaság költője, igazi jellegének megszólaltatója. Az ő költészetében bontakozott ki legteljesebben az a változó világ, amely itt a főlzabadulással beköszöntött és alapjaiban rázta meg az emberek tudatát. Ahogy nyiló szemével és fénylő értelmével felfogta jelzéseit, úgy bomlott verssé minden emléke, családi öröksége és így vált fejlődése későbbi folyamán általánosabb érzésű költészetté; lényegében igazi poézissé.

Vajdaság még mindig parasztvilág. Szétszórt tanyás falvak húzódnak meg az akácok védelmében és a városok is falvakként nőnek és duzzadnak, lényegében csak a lakosság száma teszi várossá őket, nem pedig az életforma, amely falai között alakul. A külvárosokban csendes falusi idillre bukkan a bolyongó és a gyárak munkásai félszemüket a környező falvak földjein tartják és ezer szál köti őket a faluhoz, amelyből erednek. A falu pedig mindent konzerválni igyekszik. Így konzerválta ősi szokásait, erkölcsökódexét, azt a bizalmatlanságot, amely rögtön felébred, ha valami újról van szó és olyanról, ami a földet érinti, melyben mindennapi kenyerét véli megtermelni a falvak lakossága. Ez az életforma pedig arra is hat, aki kitörni igyekszik ebből a bűvkörből, amelynek varázslata

napról-napra gyengül ugyan, a költő érző füle és érzékeny szellemisége felfog még olyan jelzéseket is, amelyek csak az emberek lelkében rezegnek. Fehér Ferencet a falu szülte. Nem dicséret ez elsősorban, inkább a tehert, a súlyt, azt a nyomást akarjuk vele jelezni, amely ott ült a költőn és önkínzó évek sora tudta csak könnyebbé tenni a felelősséggel átitatott költői lelket. Mert az első tudatos magaradóbbelés, tájékozódási láz, megmutatta azt a szakadékot is, ami közötté és a faluja között tátong, csupán csak azzal a ténnyel, hogy ő tanult ember, értelmiségi, a mában élő férfivá vált. A távolságot a költő önmaga és faluja között lelki mércékkel méri, de ez a valóságban a valóságos távolságot is jelzi a ma és a falu között.

Indulásának ez a csillaga a költői horoszkópon. Úgy érzi, hogy talajtalanná vált, hiányzik néki a biztonságot nyújtó közösség, amely olyan jól melegítette gyerekkori szegénységét. A költői sorok a visszafeléindulás állapotát rögzítik. A költő utat keres visszafelé, ahonnan jött, de utat nem talál. Nála ez nem intellektuális vágyódás volt, kordivat (a népiesség divata), hanem életszükséglet, költészete legfőbb tápláló forrásának a felfedezése. „Fiatalságának zárkáit kibontva”, megpróbált szabadon, régi megkötöttségek nélkül a faluba térni, hogy szeretetének, ragaszkodásának tiszta, fehér galambjait röppentse a békülésért esedező levegőbe. Ő, gyötrelmes út volt ez, vissza a szülőföldre. Vagy nem a tragédia hangja-e ez a pár sor:

„Ülök a mesgyekövön. Arcom már barnára
nem cserzik nyilazó kánikulai fények, —
s lám, a kaszások már meg se ismernének”

A föld gyermeke tér meg, nem tékozló fiúként, hanem emberként, aki városba kerülve, tanulmányaiba mélyedve, új életmódot választva, új életszemléletet alakítva lelkében veszítette el kapcsolatát falujával, lélekben és gondolkodásban idegen gyerekkorának környezetében. Milyen tökéletesen kifejezi ezt a diszsharmónikus érzést, amely a költőben él szive és a valóság között a már idézett „Bocsássatok meg” című verse. Nagy, görögös lélegzetével, válogatott, lendületes szavak, ritkán használt kifejezések, merészen alkotott költői képek szín pompás köntöséből a valóságot tudomásulvevő, szomorú, szeretnivágyó szive dobog népéért. A hang ódái, de a szomorúság, amely az árvaságra ítélt költőben él az elégia bánatát idézik. Mert ezek nélkül az emberek nélkül a költő nem tud élni, és amikor a vers pompás íveléssel a csúcsra fut, ez a szomorúság dobban föl Fehérben: „s lám, a kaszások már meg se ismernének”. És a költő érzett nincstelensége és a táj csorduló gazdagsága ismét csak ezt az érzést pointéozza. A rádöbbenés pillanata szól a „Bo-

császatok meg"-ból. Azt a pillanatot érezzük ebben a versben, amelyben a költő ráeszmél arra, hogy idegen ott, ahonnan vétetett. Indítóka ez minden ekkor születő versének. És bontakoznak és születnek a versek, amelyek költői hévben, kifejezésének gazdagságában eddigi fejlődése egyik csúcsteljesítményét jelentik. Úgy érzi, hogy bűnhődnie kell azért, mert nem olyan, mint azok ott, messze tőle, de inkább azért, mert azok nem tudtak eljutni oda értelemben és öntudatban, ahova ő: egy nagyobb és tisztább emberség felismeréséig. Ezért merülnek fel vádlóan elhagyott pajtások tudatában, és minden ilyen kitörési kísérletet megghiúsított annyi nemzedék, hogy megtisztítsák a költőt, már a ténnyel, hogy így, ilyen módon felidézheti őket azzal a multtal, amely minden ilyen vágyat megölt jobbágyi századok során.

„Cibálja a horpadthátú kunyhót
A csavargó augusztusi szél.
Csitítom magam, a régi lurkót,
Édesapád majd csak ideér . . .
A szélben most sok elhagyott pajtás.
Rég elhalt lehellete szálldos,
S az égen fehéren úszik sokszáz
Felhő, sokszáz halotti vánkös.” (Bűnhődés)

Igen, a mult ott kísért a költőben, mint ahogy ott lebeg kísértéként a táj felett is és kergeskezű paraszok szívében bujkál gyanakvasként és olvadozó közönyként a világ nagy dolgai iránt. A mult pedig, a családja multja és maga a családja, amely világra hozta. Tudatosan közeledik ehhez a multhoz, amelyet le kellett győznie, és az út, amelyen halad lelki vándorlásaiban, út volt az apák életének felismeréséig, de csak ezen haladhatott a jövő felé is. Meg kellett neki tennie ezt a kerülőt, azt az abszurdumot, mert csak így juthat el a ma valóságához, az igazi élethez. Ez az út, amelyen elindult göröngyökön bukdácsolva, úzóttén, lelki utazás, a lélek útjain ballag a költő. Az „Utam” című verse a legszebb példája ennek a fejlődésnek. Mert lélektől lélekgig nincsen, nem lehet hideg úr — mint Tóth Árpád hitte, — a lélek, még a legkérgesebb is, áttüzesedik egy másik lélek, a költő tüze mellett és így melegszik fel és így válhat újjá és szebbé. Mindezt a szüleiben találja meg, akiknek élete túlnő a szülői ház négy falán és mindent magába foglal ezen a tájon. Ezt találja meg költő. Jobbágyósok gyerekeit, akikben újraélheti a multat és beléjük vetíti és velük fejezi ki az újra megtalált boldogság örömet. Nem családi versek ezek, amelyeket Petőfi írt például, közelebb vannak Ady verseihez, amelyekben a család, a szülők nemcsak apát és anyát jelentenek, ha-

nem a hovatarozás alapját, azt a területet, akár geográfiailag, akár szociológiailag is, ahonnan a költő elindult; azt az élménykört, amely végetesen rányomta bélyegét egész emberi és költői mivoltára. Fehérnek a szülők a megtalált népet jelentik, azt a falut, azt a világot, amely valamikor az övé is volt és most terhes birtoka, hogy léleekben ujjászülje. Róluk énekel — de velük önmagáról és túl mindenén egész Vajdaságról. Verseiben itt kapják meg a szülők mitoszi arányaikat, a költő pedig ott kalapálja ki lírájának konkrét magvát és egyéniségének egész érzésgazdagságát. Ez az a csomópont, amelyben összefut a legáltalánosabb a legegényebb költői érzéssel. Itt válik az egész, a költészetbe emelt Vajdaság költőileg és emberileg is hitelessé.

Fehér faluja felett és a szülői ház kéménye körül is vészes felhők boronganak, a mult tragédiái villámlanak. Nem a derű fénye csillog a költő táján: minden a szegénységet idézi fel, a falut örökös szél fújja be és a nagy szélzúgásban törekeny fákként imbolyognak az emberek: apja, anyja, vészes emlékei a multról. Feszültséggel van tele minden, minden forr, önkínzó magatehetetlenségben mardossa a lélek falát a benne forró indulat. Szó sem lehet itt falusi idillről és bájoló naplementéről. A nagy szegénység önmagába fult. A tavasz is fekete és fagyottak a barackfák és csak fúj a vijjogó szél, amely a költőtől még az anyját is elragadja. A falunak ezek a halottas képei fejezik ki a költőt és hordozzák súlyos mondani valóit. Igen, ilyen a mult, ezt kapta örökségül a költő. A néma tájat elsősorban, amelyben ritka vendég a derű. Talán csak olyankor lebben a költői világba, amikor egy-egy nagyon kedves emléke idéződik fel apja, anyja kapcsán.

– „Súlyos csobbanással le hull az este
s úgy merül meg a rétben,
mint valaha régen
apám fürdőző teste,
mikor aratásból jöttünk
s éppen úgy lángolt az ég alj.” (Nyárest)

De itt az idill inkább csak hasonlat, egy-egy derűs mosoly az olvasó felé a nagy-nagy szomorúság felpanaszolása közben. De figyeljük csak meg ugyanennek a versnek a nyitányát:

„A csend itten szinte éhez, akár a nincsen,
mely rémületként lóg a cselédkilincsen
S pókhálót sző az ablakokra.”

Vádolnak ezek a versek. A mult minden jegyét kell felpanaszolni és leolvasni, amit vasekéjével e parasztlelekbe szántott, és amelyeket ő megtanult olvasni, bár a tanulás ára, mint láttuk, igen nagy volt és nem mentes a fájdalomtól. Legelemibb érzéseit csalták ki ezek az emlékek belőle. Nagy költeménye pedig, a „Jobbágyok unokái”, együtt hordja, önmagában egyesíti Fehér egész lírai spektrumát. Lány pasztelljeiben, apró lírai felvillanásaiban odarakja egyéniségének, természetének, emberségének a forrásait, amelyek azután dús érzéssé fakadnak lírájának szólamain. A fehéri ősélmény, lírájának összejt állapota van ebben a lírai époszban, amely a maga nemében egyedülállóan és szelíd ellentéteivel tökéletes képét tudja idézni gyermekkorra volt Vajdaságának, amelyben annyi volt az igazságtalanság, a szomorúság, a sírás és a szegénység. Fehér érzésvilágának összefüggéseiben pedig mindennek ez az alapja, költői lényének az alfája ez a „bús szépség”, amely benne a „költőt felidézte”. Lírai verseiben az az intimitás, amelyben gyermekkoráról szól és vall, líra az a szeretet, amellyel patyolatot von apja és anyja köré dédelgető szeretettel; líra az a levegő, amely beleng a táj átélésétől önmaga kibontott értelméig mindent. És ahogy érett és gondolkodó férfiúként csengeni kezd benne álma üveghegye, egyúttal azt a Vajdaságot is felidézi, amelyet mi hitelesnek ismertünk; azt, amilyen volt, a jobbágyi Bácskát, a „Kánaán” igazi arcát. Apja kérés tenyerében ringva ismét, lírája mély, emberhez szóló húrokon játszik és még felcsendül legegényibb érzésében, a szerelemben is, ez a társadalmilag meghatározott alapmotívum. Minden más, ami elvonja ettől az éleminék érzett érzéstől, csak másodlagos lehet és bűnös eltávolodás.

„Szívembe markolt anyám hangja
S bűnöm szép arcába loptam:
Csókom lány lehellete szárnyán
Egy más nő illatát hoztam.”

Igen, bűnnek érezte még a szerelmet is, mert annyira szerette szüleit és szüleiben azt a tágabb Vajdaságot, hogy minden mást, ami rajtuk kívül esett merényletnek érezte minden ellen, amit apja, anyja jelentenek számára. A szerelem megrontást jelent, megosztó-dást, felaprózódást, ugyanakkor teljességet is, a megszeretett lény és a szülők között. Éppen ezért lesznek a szerelmes versek is — legmélyebb alapjukban, titkos rejtekükben nemcsak szerelmes versek, hanem azontúl egy gondolkodó, mélyenérző ember legintímtebb és legnyilvánvalóbb, legfájdalmasabb gondolatai is. A szerelem csak intermezzo költészetében. Eszközzé vált, amellyel még jobban tudatosodhat az az érzés, amelyet már elemeztünk. Ez az „egy más nő

illata”, amit magával hozott és hordoz, úgy érzi megzavarta azt a harmóniakeresést, amelyben eddig élt, hogy anyját, aki „gyerek-kora kis felhőangyalait” idézi, hagyja cserben és apját (kinek fürdőző teste egyik legszebb költői hangulatának lesz alapja), aki viházza fiát és fiában vall és ölt testet az évszázadok tépálta vágy úgy, hogy ellene fordul a multnak. E két pólus között hánykódo költő, kiben harcol a szíve és a teste, alig sejthető tragédiák villamos delejét pattogtatja verseiben és szinte ijesztő, ahogy e két érzés között morzsolódik:

Mire megjött a hajnal, elment,
S hogy panasszal visszaintsen —
Otthagyta égő, szép jegynek
Fehér esküvői ingem. (Anyaszív)

A szerelem közjátéka, mint láttuk, csak teljesebbé, tudatosabbá tette amazt, amelyre élete érzését tette fel tétnek. A szabadság-szerelem régi problémájának újabb megfogalmazása, nem pragmatikusan ugyan, hanem az élet erkölcsi felfogásába itatva, csak felerősíti a költészetben bűgő ősi és természetesebb dallamokat.

De ezen a problémán is túl kellett jutnia, mint ahogyan az élet is túljutott rajta többé-kevésbé. A költő együtt lélezkzik az emberekkel és a táj arcába keresi ismét csak önmaga élete és költészete forrásait. A versek jelzik a megtett utat. Természetes folyamatként, erjedésként most a költő önmagához kanyarodik vissza, mivel e nagy küzdelemben a költő került ki győztesen, emberként talán megtörtebben, de a lélek felfrissült és megkeményedett. Ez sem ment azonban egykönnyen. Újra fel kellett tépni a régi sebeket, a beheggedt érzéseket újból megpattantani, kísértő emléket, vívódó érzést kellett megölnie, újra felvetni és újra tisztázni kell mindent, hogy mint ember, mai, a ma érzésével telten megjelenjék a vers fókuszában. Fehér előttünk tépi fel sebeit újra, előttünk nő kinná a kín, ami másokban rejtetten, az öntudatosodás nélkül forr tiszta felismeréssé.

A társadalom léptei nyomán a táj még a régi, látja a költő. De vajjon az emberek? Még mindig csak az akácsoportok alatt, csordakutak mellett „ballagó kövesutak” kötnek össze mindent a lelken, robinzoni szigetek, amelyeken még hűséges Péntek sem élnek? „A mult és jövő mérkőzik az emberekben, és fáj nekik a jelen, és az érzések húznak lefelé, és a mai kor gyermekének csak két út lehetséges: vagy jelenné izmosodni, ami szocialista társadalmi formákat jelent, Európát (a valódit, az igazit, ami mindig a társadalmi haladás csúcának jelzője volt), a haladást és az igazságot; vagy pedig végleg leragadni, riadt apákkal együtt riadt pasz-

szívításba menekülni és fájó szívvel nézni, hogyan halad, rohan, él minden". És az emberekben, az ő nagyon szeretett parasztjaiban is mindig nagyon sok a régi, a csökönnyös maradiság. A költő előtt tá-
 tongó zsákutcaként mered ez a meglátás. És sorakoznak a leszámolás zsolozsmái és mormogja a valóság felnagyított és éppen ezért tragikus verseit:

„Hazug emlékezés, én egyetlen örököm,
 tágas nagy pusztáim, záratlan börtönöm,
 Szamártövisek közt bimbódozó álom!
 Ahová vágytam, oda föl nem értem,
 mi örökre elveszett, azt soha nem éltem,
 s most lengek bús lélek ezen a tájon...”

Mit lát így lebegve az emberek lelke tükrében? Egyik legszebb verséből idézek:

„Ott, honnan jöttem, nincsen folyó,
 hatalmas, vonzó, álmokkal folyó,
 sem pisztrángos, tiszta ezüstpatak.
 Ott csak pocsolyák vannak, meg csordakutak
 mellettük baktató kövesutak,
 csonka útszéli eperfák.
 Ott minden halálos mozdulatlan...”

(Csöndes beszélgetés a Dunával)

A kép, amit a költő emberről, tájról rajzol verseiben és amelyeket önmagából vetít elének szubjektív, intim vallomásként, tragikusabb, leverőbb és szomorúbb egy árnyalattal, mint a lelki valóság, amelyből vétetett. Nem szabad azonban elfelednünk, hogy Fehér Ferenc haladó, szocialista relációból szemlél mindent: önmagát, a parasztokat, Vajdaságot. Új ember lépked itt, új érzésű ember, kinek csendes szemével látta a tájat felerősítődik a látomás és minden ő és régi mázsányi súlyt kap és a költő csüggedései is nagyobbak, halálosabbak, szomorúsága is szomorúbb, mint az egyszerű csüggedés és szomorúság. A költészetté lényegesített Vajdaság ez. Őszintén és igazán, mert a költő döntő élményeit is jelentik úgy, ahogy még költőnek soha a Duna, Tisza táján. Csak a legmagasabb fokú társadalmiság tehette ezt a költővel, hogy így sebeiben és forrásból kicsapó szennyeződésében lássa meg a valóságot, amely végül is más lesz, mint ahogy a költő most látta és látja még.

Fehér költői birodalmának, érzésvilágának a mélységét néztük, nem pedig szélességben szemléltük. A költő lelke az, ami lekötött bennünket, az, ami döntő és maradandó verseiben, az, ami a ver-

sek esztétikai értékén túl, a költő eddigi fejlődéséből ellenállhatatlanul kicsap és magával ragad a nagy költészet sodrával.

Amikor megszólalnak ezek az érzések Fehér költői szavaiban, maguk után hagyják az eredeti költői természet emlékeit is. A nagy költői gondolatok szinte már úgy születnek meg versként Fehér hol halk, bánatos borongó, hol elmélázó szomorkás hangján. Az ő problémái az életben vannak és nem a versben. Nem könnyű költő, de átlátszó, tiszta, salakmentes és őszinte. Mintha csak József Attilát akarná igazolni, amikor újra és újra felpanaszolja, bevallja a multat, amelytől nem lehet szabadulni mindaddig míg kísértetként itt bolyong a szárkúpok között és nem hagyja aludni a költőt, szeretni és boldogan pihenni egy idillikusabb, szelídebb világban, amelyben az embert nem nyugtalanítják kíszó szimbólumokkal a fák, házak, a síró vihar, a hulló hó és a fojtott némaság. Így a költő nyugtalanításában, panaszos lelke sirámaiban váltakoznak csak az évszakok és rakodik le a múltó évek sora fáradt parasztszobák falára és merednek fel a kérdőjelek és elevenednek meg emberi problémáikkal: költészetté.

Talán időszerűtlen ez a vajdasági képeslap. Talán sokan túlzásnak vélik ezt az ólmos bánatok függönyén szemlélt valóságot. Én bízom a költőben, kinek lelke érzékeny szeizmográf és hatalmas-erejű röntgengép egyszerre és megérez, meglát mindent, ami még emberekben gubbaszt és nem engedi őket, hogy a költő magasságaiba jussanak egy tisztultabb, értelmesebb, emberibb világba, ahonnan a dolgok és emberek új értékek köntösében csillognak. De még nem így van. Még ez a belső kép és kiömlő vallomás halk és bánatos panaszokat csal a költő ajkára, még siratja a Vajdaságot, a paraszti világot, mert az még mindig a mult és nem engedi, a költőt a jövő felé röpülni, meglátni a jövőndő igazibb Vajdaságát.

Ének a nádasról

Nádas, bácskai rengeteg —
halott kalásszal lengeteg.
Álmodója nincsen.
Réti férgeknek rejtekül
feledte itt eretnekül
kucsmás gazda-isten.

Járják most órjás, meredt
nádvágó emberek.
Nyolc éie villan a dacnak.
Párát pipálnak,
csalnak dohogva,
és Ázsia szemöldökük bozontja
(ővükön manilla-madzag).

2.

A zöldhajú lány itt lakott,
emlékszem még utolsó
csókjára gyermekkoromból.
Most hasztalan hajlok föléje —
nem leng lágy hínár-sörénye.

Ott lenn a kérges jég alatt
elszabadultan rajzanak
vén gyűrűs piócák,
dermedt vizisiklók.
Látom már: zenghet akárki
vartyogó békakirályfi
a tündérről, aki itt lubickolt.

3.

Amott a csónak jeges bilincsbe verve,
ne legyen soha elúszni kedve.
Bevert bordáján fűrészselget a szél.

Hirtelen megrezzen a dárdás páka,
röptében lehull egy fagyott madárka.
Még megrebbenti szárnyát egy riadt kis ér...

Cyüngyszemében a vágy még fel-feltündököl.
Ó, szólna csak, és nyolc ököl
meleg barlangja fogja!

Elnémul, s véle a rengeteg.
Az a nyolc vén is tán elveszett —
a zöldhajú lány foglya...

Elbeszélés

Szalma Illés hetente csak egyszer borotválkozik s pénteken már akkora borostája van, mint a sündisznónak. Tüskés, szúrós szakálla mozog, ahogy jóétvággyal falatozik. Jól megpaprikázott, foghagymával megduggatott abált-szalonna van a karaj kenyéren; vág egy kis kockát abból, egy nagyobb kockát a kenyérből s tömi a szájába és rág. Jól megrágja. Ilyen ritka falatokat jólesik sokáig a szájban forgatni, szopogatni és elcsámcsogni, mint a gyerek a kenyérgöledényt. Egyhamar úgysem eszik abált-szalonnát. Pedig nagyon szereti. Általában véve mindent nagyon szeret, csak azt nem tudja, hogy szereti-e a káposztát és a kenyeret; ezt nem tudja eldönteni, mert minden nap ez van. A szobában a kemence mellett ott áll a nagy káposztásdézsa s mellette a félzsák liszt, más se pincében, se padláson. Kinn az ólban két disznó van, de csak az egyik disznó, a másik olyan harminc-nyolcvan kilogramos süldő lehet; a harmadik pedig itt van a kenyéren, meg abban a nagy köcsögben ott az asztalon. Tegnap le kellett vágni ezt a harmadikat, mert elpusztult volna, pedig Szalma Illésnek más volt a terve. Nagy szótlanságban falatozik az egész család. A kilenc gyerek az asztal körül nyüzsög s a nagy köcsögből markolásszák a tőpörtyűt s tömik magukba, hogy dülled bele a szemük. A gyerekek nem is érzik a tőpörtyű finom ízét, hanem mindegyikük azon igyekszik, hogy mennél többet magába gyömöszöljön s ilyen villogó szemekkel néznek egymásra, mint az egy tából faló ebek. Ő és az asszony arrébb ülnek az asztaltól, a padon, és nyugodt gyönyörűséggel rágják az abáltzalonnát; nekik nem kell sietni, az övék ki van porciózva. Illetve, amit megabáltak, kétfelé osztották, a többi szalonnának pedig, amiből zsírt sütöttek, ott van a tőpörtyűje a köcsögben; hadd veszekedjenek rajta a gyerekek; igazságosan, habkapás nélkül úgyse lehetett volna felosztani közöttük. Egyék meg és el lesz vetve a gondja. Egy huszonöt kilós malacnak úgy sincs tudomisen mije, hogy hónapokig rá lehetne járni.

Csendben falatozik a Szalma család. A bendők rohamosan telnek, gömgölyödnek feszülnek. Nagy öröm ez. Ritka nagy öröm. Legalább minden évben kétszer-háromszor ilyen boldogok. Nem boldogok, csak most nem gondolnak semmire. Illetve arra nem: hogy holnap is kellene enni valamit. Szalmáné se gondol erre egy pillanatra se, hogy tán be kellene osztani ezt a huszonöt kilós malacot. Pedig a szomszédasszonyok mindig avval szapulják, hogy nincs beosztása, azért van az úgy, hogyha van, akkor nagyon van, ha pedig nincs, akkor igazán semmi sincs. Mondjanak amit akarnak. Beosztani csak ott lehet, ahol van mit beosztani. Tizenegy százra, ha mindig beosztaná, mindig éhen maradnának, hadd lakjanak hát jól legalább egyszer egy esztendőben.

Szalma Illés borostáira a szája körül lerakódott a piros paprika. Mikor az utolsó falatot is lenyomta a torkán, megszopogatta fekete, zsíros ujjait. Aztán mindjárt sodort egy cigarettát, közben lassan böfögött. Hm, mi lett a malacból? Volt-nincs. De ez még semmi! Mi volt Bolmán alatt negyvenötben? Egy ötven kilós disznót tizenöt óra alatt eltüntettek, csak a csont maradt belőle. Az volt az éhség! Csak utána jött a gutaütés. Az akna. Úgy betemette őket, mint ők a disznót. Azt se tudja, ki maradt életben, ő is csak a kórházban ébredt fel.

De bár ott maradt volna! . . .

Nem egyszer mondta ő ezt már, hogy bár csak ott maradt volna. Semmi baj se lett volna akkor. Akkor még csak a Bözsi volt és az asszony. Ketten vidáman megéltek volna . . . Ha már egyszer elvesztette eszméletét, minek kellett újból életre ráncigálni? Baranyi Marinak mi baja van máma? Az ő férje Bolmánnál vészett, most az asszony és az árvái kapják a hadisegélyt, oda se néznek.

Nem érti ő ezt a világot. Azt mondják, máma a szegény ember az úr. Őtőle már nem kell szegényebb. Nem érti, na. Pedig ott volt ő is, harcolt, mégsem érti, hogy mi van máma. Az elnök az valóban szegény ember volt, legénykorában együtt szegényeskedtek, Bolmánál is együtt voltak, de azóta bizony őt az elnök meg se látja. Nem igen hallgatja meg.

Egyszer, még a tavaszon fönn járt nála, egy kérése lett volna.

Mert mindig azt mondják neki az emberek, hogy szegődjön el valami állami munkára, hisz van hely, csak utána kell járni. Igen ám, de az emberek nem tudják megérteni, hogy ő gyárba vagy hasonló helyre nem mehet dolgozni, neki idegbaja van — ezt is Bolmánál szerezte — s ha az rájön, ki kerülgeti majd őt? Márpedig igen sűrűn rájön, otthon is alig birnak vele olyankor, utána két-három napig az ágyat nyomja, — ki vesz fel egy ilyen embert a gyárba, vagy ki vesz be a bandába, mondjuk a vasúton? Orvoshoz nem

jár a bajával, elsősorban, mert pénze sincs rá, aztán meg úgy meg-
 útálta az orvosokat, hogy még a szagukat se szereti. Ott van a fele-
 ségének is az a nagy baja: ha hozzáér, már gyerek. Ha pedig nem
 állapotos, akkor vérzik, vérzik, tán az összes vére elfolyna. Muszáj
 gyereket csinálni. Pedig már van belőlük kilenc s itt van, alig tizen-
 két éves házások. Vagy ennyi még lesz, ha egyikük el nem pusztul.
 Mert a gyerekek még kívánalomból se halnak meg. Mind olyan erős,
 mint a vas. En mind apró. Semmi haszon sincs belőlük. Csak pusztítják a kenyeret. Most, egy éve, a Joli előtt elmentek az asszonnyal
 az orvoshoz. Előadták, hogy így és így állnak, ők már több gyereket
 nem akarnak, de ha az asszony nincs „áldott” állapotban, ez és ez
 a baj. Az orvos csóválja a fejét, gondolkodik, ujjaival dobol az asz-
 talon. Végre gyorsan kivágja: „Három méter búzáért megcsináljuk”.
 Erre a Szalmaék jobban megijedtek, mintha azt mondták volna,
 hogy porig égett a házuk. „Doktor úr, mi ezt nem bírjuk, az összes
 búzánk nincs annyi”. „Akkor nagyon sajnálom, de semmit se tehe-
 tek”. Mentek a másik orvoshoz. Az nem búzáért kért, hanem annyi
 pénzt, hogy majd elájultak. Szalma Illés ezért utálja az orvosokat.
 A legnagyobb rablóknak tartja őket. Kinek említse a baját? Azt is
 mondják, hogy ilyesmit a törvény tilt, — éppen az hiányzik még,
 hogy a törvény is rájuk szakadjon. Egyedül az orvos tudná kalap
 alatt elintézni, de az meg annyit kér érte, hogy nincs aki megfizesse.
 Vagy jóllehet hogy vannak, ki tudja. Jöjjenek a gyerekek, hadd jöj-
 jenek. Ha ő nem bír nekik kenyeret adni, majd mennek a község
 nyakára nyikorogni... Mert bizony jó lenne egy állami állás, vagy
 valamelyik vállalatban. Úgy otthagyná azt a négy hold agrárt, hogy
 többet tájára se nézzen; visszaadná nekik szíves-örömet, mert máma
 a föld még szegényebbé teszi az embert... Hogy megjárta avval a
 földdel is... Mikor hazajött a brigádból, kapott négy holdat. Szép,
 jó föld volt, és hármuknak elég is volt. De aztán jöttek a gyerekek,
 a föld meg nem szaporodott, hanem inkább fogyott, mert a tagosít-
 ás őt is telibetalálta és egy másik négy hold tarackot adtak neki
 kinn Zenta alatt. Igaz, az értékkülönbséget a bank megfizeti, har-
 minckéteztrest állapítottak meg, de ezt is nyolc év alatt fizeti ki, évi
 négyezer dináres részletekben... Az, az segítene rajta tán valamit,
 ha hafizetéses lenne és a gyerekek kapnák a pótlékot. Akkor az
 asszony otthon lehetne egész nap, ajnározhatná a gyerekeket, az is-
 kolakötelesek járhatnának iskolába. De így, ha dolgozni mennek az
 asszonnyal, a legnagyobbnak, Bözsinek itthon kell maradnia, mert
 másképp fölborítanak a házat.

Fölment még a tavaszon az elnökhöz.

— Sándor, hallom a piacon, hogy egy útkaparó köllene. Igaz-e?

— Igaz, hogy köll, de az nem úgy megy, ahogy te elképzeled,
 azt meg is kell beszélni, hogy ki lenne oda a legalkalmasabb.

— Én azt hiszem, megfelelnek arra a posztra.

— Nem köll Illés a rúd elé szaladni. Nem elég az ahhoz, hogy te ide följössz és azt mondd, hogy te megfelelsz. Törvényes útja van a dolognak.

— Jó, tudom én azt, csak hát szólok, hogy én is számítanak rá.

— Hadd a fenébe. Van nekem más dolgom is, nem az útkaparók ügye. Te tán azt gondold, hogy énrajtam múlik ennek az országának a sorsa?

— Nem gondolom, dehát...

— Jó, majd szóváteszem, de most sok a dolgom.

Illés úgy kiröstelkedett az ajtón, hogy azt a másikat, a helypénzszedői állást — mert éppen az is megüresedett — már nem is merete említeni.

Ez még a tavaszon volt. Azóta az útkaparói és a helypénzszedői állást betöltötték. Egyiket egy fiatal, erős futballista, aki többet tartózkodik a kocsmában, mint az úton — mellesleg, ez az elnök egyik rokona, — a másikat pedig egy öregedő, jómódú bácsi, aki nem azért szedi a helypénzt a piacon, mert egy kis keresetre szorul, hanem mert szeret az emberek között mozgolódní — valamikor kereskedő volt — s hogy megmutassa, nem idegenkedik ő, bár nincs rászorulva, ma a szocialista társadalomban munkát vállalni. Meg hát, az összeköttetései is jók, nagy ismerettségé van a faluban és olyan ember, hogyha valamit kér, méltányolni kell azt, hisz nem fejresett ember satöbbi, satöbbi...

Ezzel a malackával is, aminek az előbb jórészét felfalták, terve volt Szalma Illésnek, mégpedig az, hogy márciusig meghizlalta volna a másik sügével együtt és eladta volna. Igaz, elkellne neki évente három jó hizott disznót vágni, akkor nem volna akkora szükség s nyáridőben nem kellene hetenként kilószámra venni a drága zsírt, de mit csináljon, ha a számítása sose sikerül?

Most itt vannak egy nagy dézsa savanyúkáposztával, félzsák liszttel, egy süldővel — amit tavaszra eladnak, — egy hízóval, — amit februárban levágnak, — négyezer dinárral a szalmazsákban — tegnap hozta az asszony az ezévi földérték-különbséget a bankból és néhány pár nyári vászoncipőcskét akart rajta venni, de akkor hirtelen eszébe jutott, hogy télen akár ebbe, akár mezitláb mennének ki a gyerekek és inkább nem vett, — aztán kilenc meztelen szutykos gyerekkel, itt vannak és előttük a munkátlan, pénztelen inéses tél.

Kinn esik a könyörtelen őszi eső.

Szalma Illés föláll a padról, megdörzsöli borostás állát és rászól a gyerekekre:

— Ha teleszedtétek a begyeteiket, princ föl a padkára, mert ha éccaka egy krahácsolást is hallok, jaj lesz...

Bözsi, a legidősebb lány szólt:

— Apu, mi megyünk az iskolába!

— Nem.

— Miért?

— Megyünk anyáddal a gyümölcsfákért... Asszony, rendezd el őket, aztán kapj magadra valamit, kimegyünk a Lódihoz, megnézzük azokat a gyümölcsfákat. A szárhordásból máma már úgyse lesz semmi.

— Sose engedsz bennünket, aztán a lányok csak csipkelődnek az iskolában, hogy sose megyünk rendesen.

Illés figyelembe se vette lánya méltatlankodását.

— Ha tényleg tizenötért adja darabját, megveszünk egy ötvenet, aztán beültetjük az egész udvart, meg a kertet. Jó lesz az. Nyáron mindig lesz mit enni.

— Ruhát is adtak, cipőt is, te mégsem engedsz, te nem tudod milyen szégyen az — méltatlankodott tovább Bözsi.

Az anyja vigasztalta meg:

— Holnap már mentek kislányom. Egész télen mentek. De milyen jó lesz a sok alma, meg a körte!

— Mikor lesz még az! — sóhajtott a kis hétéves Juci.

— Ha most elültetjük, nyáron már lesz rajtuk kóstoló.

— Ki ne merészkedjete az esőre — szólt rájuk Illés — mert akkor, ha hazajövök, jaj lesz...

Begombolta magán a kabátot és elnidult kifelé. Az ajtóból visszaszólt:

— Ne sokáig kászolódj, asszony!...

Szalmáné septiben fölrántotta Bözsi bakancsát, magára kapta nagykendőjét, a szalmazsák alól magához vett egy ezrest — jól legyenek! — fenyegette meg lányait és férje után sietett.

Mikor kilépett az anya, hirtelen mély csend borult a szobára. Hatan a padkán ültek, Bözsi és Mari, a két legidősebb lány, szótlanul a takarításhoz fogott. — letörölték az asztalról a morzsát és felseprették a szoba földjét, a hároméves már bent kutyorgott az ágy alatt a sarokban. Mihelyt észrevette, hogy szülei készülődnek, észrevétlenül bemászott az ágy alá és pissenés nélkül ott ült s csak akkor vették észre hogy nincs a padkán, mikor Bözsi és Mari elvégezgelődtek és szemlét tartottak a maszatok fölött.

— Évi, bújsz mindjárt elő! — kiáltotta el magát Mari s szigorúan összeszorította ajkát, mintahogy az anyjától látta.

Évi lassan, félve bújt ki az ágy alól, szemei tele voltak könnyel és egész teste reszketett

Mari megfenekelte és a padkára ültette. Évi még akkor se fakadt hangos sírásra, némán folytak a könnyei.

— Nincs itt senki, nem látod te kis buta! Mit félsz? . . .

— Jön a Csoma, jön a Csoma! — incselkedtek vele a többiek.

— Csitt! Majd jön hát, de titeket dobál a kútba, nem Évikét. Ne félj Évikém. Én vigyázok rád, ne félj . . .

— Bözsi, mesélj — könyörgött a hétéves Juci.

— Ha jók lesztek, lesz mese, de egy szót se halljak többet.

A padkán ülők elcsendesedtek. Evinek még mindig folytak a könnyei s arcán eszelős félelem tükröződött. A kilenc lány közül ő az egyedüli beteg. Már három éves, de még egy szót se tud mondani. Ha megérzi, hogy szülei készülődnek valahová, már menekül is az ágy alá, remeg és hangtalanul folynak a könnyei. A Csoma ijesztett rá. Ez egy tizenhét éves csovargó suhanc s egy másfél évvel ezelőtt beállított ide s mikor látta, hogy csak az apróságok vannak, föltúrt mindent, ami kevés pénzt talált elvitte és megfenyegette a halálra-rémült kislányokat, hogyha el merik árulni, visszajön egyszer s mindnyájukat a kútba dobja. Évit föl is kapta és mutatta, hogy lógatja majd bele őket a mély kútba. Évi azóta fél. Azóta meg se tudott szólalni. S ha itthon is vannak a szülei, de jön valaki, már menekül is az ágy alá. Nem tudják mi baja lehet. Orvoshoz kellene vinni. De különben nagyon jó kislány, meg se nyöszren soha. Szalma Illés ezért nem meri nagyok nélkül hagyni a szutykosokat, még ha jön is a büntető cédula az iskolából. No hogy a kicsik se maradnának egyedül a világ kincséért sem.

Ott ülnek sorban a szutykosok a padkán, fejük kerek, szemük kék, hajuk szőke, mintha mind ugyanegy volna, csak más-más korban. Mint húgyos, vagyis lány. Mezitelen puncijuk, kivéve a négy iskoláslányt, mindnek szabadon; szutykos ingcsekjűk alig ér a köldökükön alul. Hasikájuk egy-egy kis gömböc, áldott jó teherbe esve a reggeli tőpörtyűtől.

Kilenc kíváncsi szép élet itt kinn a falu szélén, a Kálvária hegy tövében, közülük heten szeppenés nélkül ülnek és várják a mesét.

A türelmetlen Juci nénjére szól:

— Bözsi, mesélj már. Hiába vagyunk csendben . . .

— Egy szót se. Majdha ezerig számolok magamban és még akkor is csendben maradtok, akkor majd mesélek egy nagyon szép mesét.

Mégegyszer körülnéz a szobában, minden a helyén van-e? Helyén a kemence, helyén a padka, a két ágy, az asztal, a pad, helyén a káposztásdézsa, a félsák liszt, helyén a szögek a falban, amikre a ruhákat szokták aggatni, de most üresen állnak és helyén a . . . de más nincs is a szobában.

Odalépett az ablakhoz, ott egy papírdobozban mindenféle cédula. Kezébe akad egy levél, amire nagyon büszke. Finom papíron, gyönyörű gépelt írás. Egy párszor már ki is csente ezt innen és elrejtette füzetlapjai között, de az apja mindig visszatette vele. Ez a levél Titótól jött. Egyszer ő írt Titonak. Igaz, az apja mondta, hogy mit írjon, de ő fogalmazta meg s szép, gömbölyű betűkkel írta meg élete első levelét. Ez itt a válasz arra a levélre. Betűzgeti. (Már számtalanszor elolvasta. „2.340/55”... „ügyével forduljon a járási népbizottsághoz”... olvassa szerbül s magában mindjárt fordítja magyarra. Büszke erre a levélre. Örök életére megőrzi. S úgy szeretné innen valahová elrejtetni, ahol nem piszkolódik. Az apja is milyen boldog volt akkor, mikor ügyében, a levél hatására, igazságot tettek.

— Hány van már, Bözsi? Van már száz? — fészkelődtek a padkán.

— Nem lesz mese! Ha még egyet mukkantok, nem lesz mese...

— Hát, te becsapsz bennünket, hogy hallgassunk...

— Csitt! Azt a... mit mondtam!

Elhallgattak. Csak a pillantásukban él a szemrehányás.

Bözsi a levelet a skatulya legaljára teszi és a többi cédulát gondosan rárakja. Nézelődik kifelé az ablakon. Semmit se lát, csak a végtelen sarat. Elunja magát és egyszerre hirtelen odaugrik hűgaihoz.

— No, az anyátok, hadd mesélek már egyet!...

Mari az ágyon ül, ügyet se vet az egészsre, tanul.

— Hát nyissátok ki a fületeket, csukjátok be a szemeteket... egyszer volt egy ember, szakálla volt kender...

— Ne azt, ne azt, Bözsi...

— A törpést!...

— A partizánost!...

— Csak csendben lenni. No, a partizánost. Hát egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy erdős, hegyes-völgyes gyönyörű szép ország. Ezt a szép országot egyszer megirigyelte egy uralkodó és elhatározta, hogy fekete seregeivel elfoglalja magának. Igen ám, de ebbe nem egyezett bele annak a hegyes-völgyes országnak a népe és... és mesélt Bözsi, mesélt, mesélt a partizánokról, ahogy az iskolában hallotta a tanítónénitől. Ez a mese mindig különösen tetszett a szurtosoknak talán azért, mert Bözsi ügyesen beleszötte a mesébe édesapjukat is. Mindig így fejezte be: „És egyszer, mikor hetedszer kelt fel a nap, — nagyon régen volt ez, ti még meg se voltatok, — akkor ezek a partizánok elhozták az egész ország népének a szabadságot és boldogságot. A partizánok között aranyos fegyverével ott állt a mi apukánk is”.

Ilyesmiket mesélt Bözsi.

Aztán következett a Hófehérke és a hét törpe és a többi, mind sorban.

Délfelé toporogtak a gangon.

Évike ijedten leereszkedett a padkáról és már mászott, is az ágy alá.

Juci kapott utána:

— Apáék jönnek, te kis buta!

Valóban ők érkeztek meg. Üres kézzel. Illés borostáin csillogtak az esőcseppek.

— Hatvanért akarja darabját — rázta ki a víztől kalapját Szalma Illés. — Fújja föl hatvanszor a fáit. Nekem nincs annyi pénzem.

— Akkor nyáron nem eszünk kóstolót? — kérdezte egyik kislány.

— Van másnak is eladó gyümölcsfája, nemcsak a Lódinak...

A vizes rongyokat fölaggatták a szögekre.

Este Szalma Illésnek ismét eszébejutottak a gyümölcsfák. Mesélni kezdett a családnak.

— Mert ha Lódi ideadta volna tizenötért darabját, megvettem volna mind. Mind a százat.

— Az. Hová tetted volna? — kérdezte az asszony.

— Beültettem volna az egész kertet, az udvart, a ház elejét. Láttam milyen szép erős fák azok? Három-négy év múlva az mind terem. Sok szép téli alma. Tudjátok tik mit jelent ez? Hő, egész télen van mihez nyúlni. Én úgy gondolom, de meg is csinálom: veszek száz gyümölcsfát. Ha nem a Lódinál, máshol. De reggel kimegyek még egyszer a Lódihoz és megalkudok vele. Vagy pénzért, vagy munkáért. Mind megveszem tőle. Sok szép téli alma. De sajnálom. Beültetem az egész kertet, udvart, házelejét. Annyi fánk lesz, hogy csudájára jár a falu. Ha azok elkezdenek majd virágozni! Menyország lesz itt. Én mondom. Kinyissuk az ablakot és befújja a szél a virágszagot. Hő, micsoda gyümölcsöst teremtek én itt. Aztán majdha érnek. Lesz korai cseresznye is, aztán alma, körte, meggy, szilva, egészen őszig. A téli almát fölöntögetjük a padlásra. Eláll az ott tavaszig, míg csak nem lesz új. A meggyet meg a szilvát megaszaljuk. Megszáritjuk az almát is. Mikor katona voltam, láttam hogy csinálják ezt azok a népek. Meg veszünk majd nagy cserépfazekakat, lekvárt főzünk. Az is lesz egész télen. A magokat meg az egres gyümölcsöt odavetjük a disznóknak. Meglátjátok, ha virágozni kezdenek a fák. Miért csak káposztát meg krumplit lehet annyit ültetni, hogy egész télen legyen? Ha lesz nagyon sok termésünk, adunk is el belőle. Ami nem

köll nekünk, azt mind eladjuk. Meg aztán tik itthon majd elajnározátok a fákat. Vigyáztok rájuk, nehogy meglepjék a férgesek. Én meg mehetek napszámba. Meglátjátok, ha ez sikerül, olyan szép lesz, hogy ilyen senkinek se lesz a faluban. Holnap reggel megyek is a Lódihoz. Mert én még olyan szép kövér fákat sehol sem láttam. És ha már csinál az ember valamit, akkor nézze meg, hogy jó legyen. Megalkudok a Lódival. Ledolgozom neki, az lesz a legjobb. Aztán ha hazajövök, kiássuk a lyukakat. Száz lyukat. Úgy beágyazok a fáknak, hogy öröm lesz benne nekik nőni. Aztán tavaszon vizsgáljuk majd a rügyeket. Mit gondoltok, micsoda lesz itt! Hő, édes gyerekeim, meglátjátok. Ha ráéheztek almára a tél közepén, fölmegegyek a padlásra és lehozok egy szakajtóval, kiöntöm ide a vacokra és megehettek mindannyian egy-egy egészet. Még kettőt is. Amennyit csak megbirtok. Nem úgy mint most, hogyha hoz anyátok a piacról egy kilót, még fél se jut egynek. Vagyha akartok lekváros kenyeret, az is ott lesz. Olyan vastagon kenhetitek, amilyenre akarjátok. Meg aztán, ha mentek az iskolába, anyátok mindegyiktek táskájába tesz egy-egy szép nagy almát.

Szalma Illés sűrű kis szeméből boldog fény sugárzott. Most a karjaiba szeretne volna ölelni mind a kilenc gyermekét. Furcsa boldog érzés járta át a szívét. Ilyet eddig még talán soha sem érzett. Hatalmasnak érezte magát.

— Apa, mesélj még — könyörögtek a gyerekek.

Körülnézett. Látta, kilenc pár szem csüng rajta. Kilenc pár fényes szem. Nincs ennyi csillag tán az égen. Gyönyörű, rettenetes mosolyra vonaglott a szája. Szédült vele a világ.

— Apa, mesélj még — kérlelték a gyerekek.

A két legkisebbet a térdére emelte, a többiek közelebb húzódtak hozzá. Elöl a kisebbek, hátul a nagyobbak. Szalmáné háttal ült, mélyen lehajtotta fejét s foltozott valamit. Vagy tán nem is foltozott. Ő már tudta, mi következik.

— Mindnyájatoknak lesz tíz gyümölcsfája. Az teljesen a tiétek lesz, igazából. Azokra aztán vigyázzatok. Lesz barackfa is. Körül a kertet ribizli meg piszkebokorral ültetjük be. A fák alá meg földiepret. Az a földieper olyan mint az eper, csak nagyobb és jobb. Akkor érik, amikor a cseresznye. Még előbb is. De a fákra nagyon vigyázzatok. Ne kapaszkodjatok az ágakba, mert lehasad. Akkor a fa megbetegszik. Zöldjibe ne egyétek a gyümölcsöt, mert akkor ti betegeszetek meg. Majd ha megérik. És egyszer, majdha nagyon szép termés lesz, összegyűjtjük a legszebb gyümölcsöket, becsomagoljuk és elküldjük Titonak. Hadd kóstolja meg ő is. A ládára nem írjuk rá, hogy ki küldte, csak úgy küldjük, hadd gondolkozzon rajta, ki küldte azokat a szép gyümölcsöket. Biztos majd megkínálja barátait

is. És mikor eszi az almákat, biztos rá gondol majd, hogy azok a Szalmák lehetnek ezek, akiknek egyszer levelet íratott. És akkor egyszer elhívjuk, hogy nézze meg a gyümölcsfáinkat. Meglátjátok, csodára jár ide az egész világ. És akkor...

Érezte, hogy egyszerre nagyot mozdult alatta a föld. A padló felágaskodott, az asztal, a gyerekek és a ház reáomlott. Valahonnan, nagyon messziről egy sikoltást hallott még: „anya, apára már megint rájött!”, aztán sokáig rettenetes távolságról, mintha egy fénypont derengett volna, de az is lassan kialudt, sötét lett és semmit se érzett.

Másnap délután beállított a Mari tanítónője. Fiatal, alacsony, igénytelen lány, az állán, közvetlenül az alsó ajka alatt, egy jókora vörös folt. Szalmáéknál már többször megfordult.

Amint belépett az ajtón, Szalmáné zavarában elpirult, mert a szobában a legnagyobb rendetlenség. Éppen mosott, tele vízgőzzel a szoba, a lányok pőrén a kuckóban.

A tanítónő egyáltalán nem jött zavarba, mintha észre sem vette volna a rendetlenséget.

— Jaj, kisasszony, be se bir jönni, úgy resteltem magam, jaj hova is tudjam leültetni.

A padra egy rossz kabátot vetett.

— Hagyja csak Szalmáné, nem fáradtam. Hanem a Mari már megint nem volt iskolában. Pedig most már semmi dolog odakint...

— Csak nézze meg őket, kisasszony...

— Mi az, betegük van? — szólt hirtelen megváltozott hangon, ahogy az ágyra pillantott.

— Áld bennünket az isten, meg egy kicsit meg is tapos, — karjáról letörölte a habot és leült az ágy szélére.

— Valami komoly baj? — kérdezte halk, félénk hangon.

— Tudja a jóisten, az a szerzett baja... Az este megint elfogta. Gondoltam is, hogy lesz valami, mikor elkezdett mesélni. Tudja, kisasszony, nyáron, ha van munkája, megvan ő, de ha felizgatja magát, egyszerre odavan. Almákról, meg a körtékről mesélt, hogy beülteti az egész kertet meg az udvart, mert azt szeretné, hogy minden legyen, de mit bir egyedül egy ember. Ő se hitte, hogy vesz annyi fát, honnan is venne, meg aztán mikor terem az, de hát elábrándozik, tudja, vigasztalna szegény saját magát is meg minket is, de én tudom már, hogy mindig ilyenkor jön rá a baj. Mit csináljunk? Isten rendelése ez.

— És nyáron ha dolgozik, nem fogja el a baja?

— Akkor nem.

— Érdekes.

— Mert, tudja, akkor nyugodt. Akkor ábrándozik csak el, mikor már nincs semmi munka. Mikor egy vas se jön a házhoz. De én nem is csudálkozok ezen, kisasszony. Sokszor már én is úgy érzem, hogy meg kell tébolyodnom. Gondolja csak el: tizenegyen vagyunk és csak egy ember keres. Én vagy birok menni dolgozni, vagy nem, látja, mindig ilyen vagyok-e. Ez is az isten átka. És aztán egy ember mennyit bir keresni, mondja? Azt mindig meg is esszük, néha még azt se futja. De nem csak enni kell, egyszer-máskor egy darab rongyot is kellene venni, de miből, mikor olyan méregdrága. Hát csuda ha megbolondul az ember?

— Miért nem próbálkoznak valamivel? — tette fel a kérdést a tanítónő automatikusan, egészen másra gondolva.

— Jaj, édes jó kisasszony, mivel? Mondja, mivel próbálkozzunk? Megpróbáltunk mi már mindent. A nyáron vertünk válykot is. A két nagyobb lány, én és az uram. De avval se lehet kijönni. Megpróbáltam már seftöltni is, de arra is csak ráfizettem. Tavaly ősszel egy nagy csapat libát hoztunk a szövetkezettől tömni, ott is becsaptak bennünket, azt mondták, szépen lehet a töméssel keresni és majd úgy jártunk, hogy még nekünk kellett visszafizetni, egy hónapig ingyen tömtünk. Az én uram sohasem ül karbatett kézzel. Mindig szalad valahol, de mit csináljunk, ha ilyen sok gyerekkel áldott meg bennünket az isten. De én már sokszor azt gondolom, hogy ez nem más, csak isten átka. Itt van, látja, már megint olyan vagyok, mint a dudu. Nem akarok a gyerekek előtt beszélni, tudja már hogy van ez; ismeri az esetünket.

Szalma Illés mozdulatlanul feküdt az ágyban, sűrű borostái már eltakarták az egész arcát, csak vékony, hegyes orra furódott a levegőbe s apró szürke szemei pislogtak olykor-olykor. Ajkán egy hang se jött ki. A mennyezetre nézett s messze azon túl. A lányok ijedt arccal ültek a kuckóban és álltak a padka előtt és csak néztek kerek szemekkel, mintha ítéletre várnának. A tűzhelyen egy nagy fazék-ból sűrű vízpára emelkedett s a mennyezeten szétömlött és eltűnt.

Szalmáné elsimította az arcából a vízpárától csapzott haját, és az álla alatt megszorította a fejkendőcsomót. Szipogott.

— Megpróbáltuk mi már azt is, hogy én vagy az ember valahol a faluban állandó munkát kapjunk. Még a földtől is szívesen megváltunk volna. Próbáltam én az iskolában is, takarítónőnek, de ott a Rozi, arra is ráfér az a néhány dinár, nem is irigylem tőle; ajaj, sok helyen próbálkoztunk mi már, de mit csináljunk, ha sehol sincs szerencsénk. Ver bennünket az isten, meg rugdos is, ha egyáltalában van az égben. Mert sokszor már arra is gondoltam, hogy talán nincs is isten. Igaz, nem szabad volna ilyeneket a gyerekek előtt beszélni, de én már azt se tudom, hogy mit is beszéljek. — Kényelmetlenül fészkelődni kezdett az ágy szélén, a gyerekekre nézett, majd a taní-

tónőre s hirtelen rémült fájdalmas arccal hozzáhajolt és a fülébe súgta: — tudja mi ez, kisasszony, magának megmondom, hogy okuljon rajta: átok. — Sugva mondta tovább egész belehajolva a tanítónő fülébe: — engem a saját szülő édesanyám elátkozott. Ezt még senkinek se mondtam el, de magának megmondom, látom, jó-ságos teremtés, meg fiatal is, okulhat rajta. — Egészen halkán, fuldokolva folytatta: — engem az uram, mielőtt oltár elé vezetett volna, fölcsinált. És akkor elátkozott anyám, azt mondta: szülj annyi gyereket, hogy belehalj. — Hangosan folytatta, kitörő görcsös zokogással: — ezt mondta az én szülő édesanyám . . . ezért vagyunk mi ilyen nyomorultak . . .

Keservesen, fuldokolva sírt. Fejét ráhajtotta az ágy végére s úgy zokogott.

Szalma mozdulatlanul feküdt az ágyban.

A tanítónő megkövülten meredt a szerencsétlen asszonyra.

A gyerekek arcán rémület tükröződött.

Mi történik itt?

A tanítónő Szalmánéhoz lépett s vállára tette a kezét.

— Nyugodjon meg, néni. Nyugodjon meg. Ilyen állapotban nem jó, ha fölizgatja magát. Nyugodjon meg. Én megpróbálok valamit tenni az érdekükben.

Szalmáné fölemelte fejét és kendője sarkával megtörölte az arcát. Már nem is sírt. Csak az arca volt torz a fájdalomtól.

— Nyugodjon meg. Ne gondoljon arra, az nem igaz. Szóvátesszem az ügyüket az illetékeseknél. Csak nyugodjon meg, néni. Meglátja, sikerül valamit csinálni . . .

Elindult kifelé.

— Áldja meg a jó isten — sietett utána Szalmáné mint egy árnyék, hogy kikísérje.

Este hat óra. Már teljesen besötétedett. Szokták mondani, hogy faluhelyen télidőben hamar besötétedik. Ebben a pillanatban egész Közép-Európa felett leszállt az alkonyat. Faluhelyen a házakon kiseb-
 kebb az ablakok és itt korábban besötétedik.

A népbizottság két irodájában égnek a villanyok: az ügyeletes szobájában és az elnök szobájában. Az ablakok messzire elvilágítanak: át a sáros kocsiúton egész a túloldal gyalogjárójának egy részére is rávetődnek a fénysugarak. Az utcán nem égnek a villanyok. Egy óra múlva felkel a hold, nincs az a vaksötét. A népbizottság a szövetkezeti otthon első emeletén székel.

Az elnök előkelően berendezett szobájában ebben a pillanatban hárman vannak: az elnök, a cserépkályha előtt hol a lábujja-

hegyére, hol a sarkára nehezdedve egyenletesen billeg, tenyerét a háta megett tartja: melegedik. Arcán elégedett mosoly. Előtte egy piros fotólybén a helyi Vöröskereszt-szervezet elnöknője ül, aki egyben a szociális bizottság elnöknője is. (Már évtizedek óta a Vöröskereszt körül tevékenykedik. Egymásközt az emberek „irgalmas szűznek” tisztelik.) Kövér, szétfolyó testével teljesen tele van a fotóly. Feje mindjárt a vállából nő ki, nyaka úgyszólván nincs is; erős fintorokkal és komikus szemjátékkal kíséri meséit s mikor fel-felnéz az elnökre, libamódjára oldalra billenti a fejét és úgy pillant fel. Erősen a torkából nevet s csupa ó-val. Mint a kakas mikor a szárnyát a földhöz feni és körülsántikálja a megkívánt tyúkot. (Itt az eset fordítva áll, — bizalmasan szólva — a kakas hódol és a tyúk hódít.) A harmadik személy egy fiatal tanítónő, az állán, közvetlenül az alsó ajka alatt egy galambtojás nagyságú vörös anyajegy éktelenkedik. A falra akasztott nagy térkép előtt áll s nézi az országban szétfutó rengeteg utat. Egyáltalán nem figyelt a másik két személy beszélgetésére.

Este hat óra. A megbeszélést pontosan hatra hívták össze és tekintettel a tárgysorozat terjedelmére, külön felhívták a tagságot, hogy pontos időben jelenjenek meg. De régi dolog, hogy gyűlés nem kezdődhet a meghirdetett időben. Tulajdonképpen ma este a szociális és egészségügyi bizottság ülése lenne. Még négyen hiányoznak. Az elnök nem tartozik a bizottságba, de más dolga nem lévén, hallgatólagosan ő is részt vesz az ülésen. Hatan vannak a bizottságban, de a hatodik, a községi orvos, elfoglaltsága miatt, mint általában, úgyse jön el, így tehát tulajdonképpen már csak hárman hiányoznak.

Az irodában barátságos meleg. A padlón vadonatúj szőnyeg, fényes, politurozott asztal, közepén egy nagy, nehéz üveg hamutartó. A fotólyök is újak. Az ablakokon csipkefüggöny.

Fél hétre mindnyájan együtt vannak. A kövér elnöknő az íróasztal mögé ül, szétteregeti papírjait. A népbizottság elnöke a kályhánál állva marad, mosolyogva mondja:

— Ha beleegyeznek, én bent maradok, ügyis...

— Ó, nagyon természetes — siet a válasszal a kövér nő az íróasztal mögül és ó-zó toroknevetésével belefúvózik a levegőbe.

A többi bizottsági tagok szerteszét a fotólyökben ülnek.

— Hát akkor meg is kezdetjük — illeszti szemüvegét orrára az elnöknő és a papírjait vizsgálgatja. — Ő — ő, vegyük előbb talán a szegényeinket, a mi sze-gé-nye-in-ke-t... Az országos Vöröskereszt-től, mintahogy értesültek is felőle a néptársnők, negyven csomagot kaptunk, hogy osztjuk ki a szociális segílyt élvező szegényink között. — Feltekintett a papírokból és mosolyogva mondta: — Megjegyzem, nemcsak mi értesültünk erről, hanem az érdekelték is

megneszelték s ma korán reggel a görbe Kati néni már ott kuporgott a kapumban és rimánkodott, hogy őt ki ne hagyjuk a csomagcsztásból. Hogy honnan tudta meg, ... azt hiszem a postásoktól. Egész délelőtt bucsujárás volt nálam. Jött mind sorba, mind rimánkodik és úgy néznek rám, mintha én lennék a megváltójuk. Szegények ... Tehát — komolyodott el — sürgősen intézkednünk kell. Semmi baj se lenne, ha huszonkilenc csomagot küldtek volna, tudjuk ugye, huszonkilenc szegényünk van. De negyvenet küldtek. Most ezt igazságosan el kell osztani. Ki hogy rászorul, abban az arányban ...

— Tudják mit? A többit ideadják nekem — szolt közbe mókázva az elnök.

— Na, Sanyi, magának nincs szólási joga most. Örüljön, hogy megtúrnjuk idebent — kacarászott vissza az elnök.

Másfél óra hosszáig osztzkodtak a csomagon. Mindenki a saját körzetében szeretett volna legtöbbet szétosztani. Végül is nagynehezen elosztották, belátásuk szerint.

Aztán a napirend szerint, néhány örökbefogadott gyermek sorsáról tárgyaltak. A bíróság a tanács véleményét kéri néhány elvált szülő gyermekének a sorsáról, hogy az apának vagy az anyának ítéljék-e oda a gyermeket. A gyámság alá vett gyerekek vagyonának a sorsáról, satöbbi, és végül, mikor már minden napirendi pontot megtárgyaltak és a tanács tagok már többet ásitoztak mint gondolkoztak, akkor szót kért a fiatal tanítónő, akinek az állán az anyajegy vörösödött.

— Mielőtt hazamennék, szeretnék szóvátenni egy esetet, melyről egyetlen ülés alatt se tárgyaltunk még. Azt hiszem, ez a kérdés is ennek a bizottságnak a hatáskörébe tartozik. Hát kérem: ez az eset a Szalma család esete volt. A Szalma Illésé. Nem tudom, tudank-e róla, ismerik-e ezt a családot. Kinn a Kálvária-hegy alatt laknak.

Az elnök álmosan ásitva közbeszolt:

— Hogyne, egy megrögzött alkoholista, mindenki ismeri a faluban — s nagyot csapott a levegőbe.

— Az az Juci? — fordult az elnöknek egyik közelében ülő tanács tag felé — ahová a nyáron kimentünk és szóba se akartak velünk állni, hanem a kapura mutattak?

Juci biccentett. Erre az elnök is a levegőbe csapott, mint az elnök és azt mondta: „Biztos akkor is volt benne”.

— Én megfordultam abban a családban többször is — folytatta tanítónő. — Egyik lányuk az osztályomba jár. Mi, nevelők, látogatásokat teszünk tanítványaink szüleinél is, hogy megismerjük a gyermekek életkörülményeit. Nekem eddig még sosem mutattak ajtót, szívesen fogadtak, bevezettek és leültettek. Elmesélték az egész éle-

tüket. Panaszkodtak. Amit ott láttam, az nem mindennapi eset. Az egy tragédia, kérem.

— Szabad csak — szólt közbe újra az elnök. — Én megint közbeszólok, bár nekem itt nincs szólásjogom, mintahogy az előbb az Eta megjegyezte, de én ismerem a Szalmát. Az egy olyan ember, hogyha száz dinárja van, kétszázat iszik meg. Ilyen embernek a multban se volt semmije, meg nem is lesz sohase. Éppen ezért nem tudom egyáltalán ide tartozik-e ez a kérdés. Különben a törvények szerint az olyan egyéneknek, akik munkabíró emberek, nem jár szociális segély.

— Bocsánat, még nem fejeztem be, — vágott közbe határozottan a tanítónő. — Én nem is gondoltam arra, hogy szociális segélyt adjunk neki. Hanem miről is van szó? Arról van szó, hogy ez a család hihetetlen nyomorban él. De nem azért, mert a családfő elissza a keresetet. Ezt határozottan állítom, mert tudom, hogy Szalma Ilés nem alkoholista. Mikor először jártam ott, én is erre gondoltam. De azóta meggyőződtem, hogy az az ember egyáltalán nem iszik. Tessék meghallgatni mi a helyzet. Kilenc apróságunk van. Az ember még csak harmincnégy éves, az asszony harminc. Az asszonynak olyan baja van, hogyha nincs másállapotban, állandóan vérzik. Az orvosok megtudnák ezt mondani. Bajával volt már az orvosnál is. De az orvos annyit kért az operációért, hogy ezt a szerencsétlen család nem tudta megfizetni. Azt akarta, hogy többé ne legyen gyereke.

— Ezt tiltja a törvény, kedves Gizikém, jól tudod te is — szólt az elnöknő.

— Igen, tudomásom van róla, tiltja a törvény, de körül kell nézni abban a családban, akkor eszünkbe se jutna ilyen frázisokat emlegetni.

Az elnöknő sértődötten:

— A törvény az sose volt frázis...

— Bizony, az törvénybeütköző dolog lenne — erősítette meg az elnök is.

— Gyerünk haza! — szólt közbe türelmetlenül egy tanácstag.

— Én is törvénytisztelő ember vagyok, — tüzesedett bele mindjobban a tanítónő, — de olyan kivételes esettel állunk szemben, ahol nem nekünk, hanem a törvénynek kell meghajolni.

Elnök:

— Hahaha, egy iszákosért sem változtatjuk meg a törvényeket.

Tanítónő:

— De mi változtassuk meg az álláspontunkat egy családdal szemben, melyet félreismerünk és segítsünk rajta. Ez emberi kötelességünk, ha úgy tetszik, szocialista kötelességünk!

Elnök:

— Írt az már a Titonak is, az se segített rajta.

Tanítónő:

— De igenis, abban a kérdésben segített... Értsük meg, néptársnők. Egyetlenegy ember tizenegyed magára keres. Van négy hold földje s emellett napszámokodik, de ha éjjel-nappal dolgozna megszakítás nélkül, akkor se tudna keresni annyit, ami csak az élelemre kell. A család pedig minden évben szaporodik. Ha másra nem, nézzünk azokra a gyerekekre: mi lesz azokból? — fölállt a helyéről s állán szinte lángolt a vörös anyajegy. — Ez a kérdés éppen ide tartozik és nekünk kell megoldani.

Az elnök kilépett a szoba közepére és higgadtan mondta:

— Nem kell annyira felfújni ezeket az apró dolgokat. Társadalmunk sokkal komolyabb és nagyobb kérdések előtt áll...

— Nincs nagyobb és komolyabb kérdés az embertől.

— Egy megrögzött alkoholista én előttem nem ember.

— Szalma nem alkoholista, hanem a saját sorsával tehetetlen elesett ember, akit talpra kell állítanunk, ha nem saját magáért, akkor azokért a kilenc és a még utána következő gyerekekért.

Elnök:

— Ha csinálta őket, legyen nekik gazdája!

Tanítónő:

— Nem úgy van az!

— Kérem! — csapott az asztalra az elnöknő — a vita már egészen elfajult. — Hirtelen mosollyal az elnök felé fordult: — Jó hogy itt az elnökünk, mindjárt egy kérdést intézek hozzá, ha megengedi. Ez már az ő hatáskörébe tartozik: a népbizottság finansziális helyzete elbirja-e a harmincadik szegényünket?

A tanítónő élesen közbevágott:

— Ezt az ügyet, nagyságos asszony, nem lehet kétezer dinárral és szeretetsomagokkal elintézni!

— Akkor minden továbbiak nélkül azt javasolom — emelkedett fel az elnöknő és hideg pillantásokkal mérte végig a tanítónőt, — hogy a legközelebbi összejövetelünkön, melyet, tekintettel az ügy komolyságára, hamarosan összehívok, egyetlen pont szerepel majd: a Szalma-ügy. Elfogadják a javaslatomat?

Három álmos hang felelt:

— El!...

— Na kérem... ezzel bezárom az ülést...

Elsőnek a tanítónő hagyta el a termet. Szótlanul távozott.

— Ezt az esetet multkor a pártértekezleten is felhozta, habár egyáltalában nem tartozott oda. Most még elmondja egy pár helyen, aztán majd elhallgat vele. Mert ő tanítónő, azt gondolja, hogy csak nevelési problémák vannak ebben az országban... De egyáltalán

nincs igaza, én ismerem a Szalmát jobban, mint a tenyerem... Taknyos... Biztos a párttitkár föllovalta. Ő akar engem szocializmusra tanítani? Még a porban játszott, mikor már engem meghurcoltak ezért az elvért. [Mit akar ő? Mit bír ő? — mondta az elnök kedvetlenül.]

— Igen — jegyezte meg az elnöknő. — Annak ellenére, hogy tanítónő, igen műveletlen. Hát nem? Majd bekapott bennünket...

A többi tanácsstagok nem szóltak semmit, csak belebújtak nyakabájukba.

Kint már magasan járt a hold. Szép tiszta idő volt. A tócsák tetején vékony jégréteg csillogott. Csípős, hideg idő volt.

Ahogy az utcára léptek, két fiatal tanácsstag egymásba karolt, elköszöntek a többiektől, — ők az alvágben laknak — és siettek hazafelé.

Egy utcahosszat szótlánul haladtak. Mielőtt a sarokhoz értek volna, ahol ők is elválnak, egyikük vacogó, fázós kuncogással megszólalt:

— No, nekünk is nagy hasznát vették.

A másik komolyan mondta:

— Nem is szeretek én olyan nagyon vitatkozni. Nekem az az elvem, hogy törődjön mindenki a saját dolgával. Nem igaz?

— De. Én vonakodtam is, mikor bevásáztottak, de azt mondta a Péterem, hogy fogadjam el, dolgozni kell legalább látszatból, úgyis morogtak már az írigyek, hogy mind a ketten állásban vagyunk és semmi közös munkát nem vállalunk.

— Mennyit is kaptok ti ketten? — kérdezte meg hirtelen amaz.

— Huszonegyet, meg a családi pótlék.

— Elég szép. Csak azért kérdeztem, mert hirtelen eszembe jutott a Szalma. Nem tudom ő mennyit kereshet.

— Huh, hideg van, ugy-e?

— Bizony. Hiába, parget alsót kell már felvenni...

— Szerbusz! Jóéjszakát!

— Jóéjszakát!

Kopogó, siető lépteiket hamar elnyelte az éjszaka. Csend volt. Éjféléltti, hideg falusi csend.

Lelecsukódó szempilládon még
megcsillant a lebukó nap.
Mégegyszer rád nézett s azután,
mint jólnevelt emberhez illik
elaludt a lankák hús ölén.

A szürkületben nyüzsgő méhkassá vált a falu.
Hazafelé kolompoló
tehéncsordával hömpölygött a sötét
a hegyekből.
Onnan indult el, ahol
a messzi ég ölelkezik a földdel, majd
színültig megtöltötte a völgyet.

Egyideig kint szívтам cigarettám a tornácon.
Azután én is aludni tértem.
Membújtam karjaid között.
Úgy bújtam hozzád, mint
létkozló fiú,
megtörten,
alázattal a szívemben.

Novella

Vén kis vityillót tapos az idő. Súlyos talpát ráteszi s nyomja lefelé a földbe, mintha útjába volna neki. Fedele félre van billentve, ami alól homályos egy ablakával megtörtén pislog vallatója felé. Hátát az iparkamara magas végének döntve úgy lapul alatta, mint öregember a cserépkályha mellett, akit álmai a banyakemencéhez visznek vissza. Homlokzatán gyűrődések futnak szanaszét, amivel úgy néz ki, mint gondtól feszítő ember halántéka táján a kidagadt erek. Ajtajának két rossz szárnyával egy beteg madárhoz hasonlít, amely széttárulkozva melengeti magát a téli napsütésben.

Bent egy rövid kis borbélymester bujkál a hasított gerendák alatt, a szakállal birkózik s pengéje éle meg-meg villan a homályban, mint a mult amiről most mesél.

— Ez kérem — kezd bele — valamikor nagykocsmá volt. Több mint száz évvel ezelőtt, itt ahol a Kun-Szabó háza és a Népkör van üres telek volt, amit léckerítés ölelt a nagykocsmá tulajdonához. Beálló helyiségnek szolgált a tanyai emberek részére, akik piac és vásár alkalmával ide állottak be fogataikkal. Körülötte itt házak még nem voltak — folytatta tovább zamatos előadással a mester, miközben társamat pucolja, mint hajábfőtt krumplit. — Ott ahol most a Teréz-templom van, ott volt a túrópiac. A disznópiac pedig a városháza helyén. Mocsár és nád lepte azt a tájat, ott ahol most az állomás van, az a környék is mind víz alatt állt. Valamikor Rózsa Sándor is mulatgatott ebben a kocsmában.

— Rózsa Sándor? — kérdezem.

— Igen / néz rám — abban az időben az úgynevezett deszkásérdő benyúlott majdnem a kakas iskoláig. Régi emberek meséje szerint Sándor alkonyat után előbújt az erdőből — átlépte a kocsmakerítést s az udvari ajtón beosont az ivóba. A legendáshírű betyárvezér jötté az emberek, akik a kocsmában voltak, szedték a motyóikat s szé nélkül megpucolták maguktól a levegőt Sándor előtt. S útközben, ha valakivel találkoztak, aki a nagykocsmá felé

vette az irányt, csak annyit mondtak neki, de sűgva: — Itt a Sándor! — Az illető már tudta a kötelességét. Oda belépni ahol a Sándor egymagában mulatott, nem minden pantallós embernek volt bátorsága. Hagyták is egymagára. Hagy tombolja ki magát. Szerették Sándort, de félték is tőle, — fejezte be meséjét a mester.

S míg ő a társamat nyírta, borotválta én egy karszékben ülve kibámultam az ablakon, átadva magamat a gondolatoknak, amik mint tüzes táltosok vittek visszafelé a multba, éveken, évtizedeken át, röpültek velem megállás nélkül. Alattam és körülöttem mindig változtak a képek. Ritkultak a városok, a falvak, az emberek s a szántók, nőttek a pusztaságok, az erdők, a lápvilágok, amiknek zöld nádasaiban ordasok vonyitottak a holdvilág felé, s bölömbika hangja rezgett szét a vizek tetején. Hosszúnyakú gémek és golyák taposták a mocsarakat, ami felett bíbicek sipítóztak az alkonyos némaságban. Váltakozó évszakokon rohantam át az időbe, virágos tavaszok, rekkenő nyarak, ökörnyálás őszök és zord telek fölött. Láttam a ménest, a gulyát, a birkanyáját és a kondát, amik úgy legelészték zöld selymén a földnek, mint bárányfélhők az ég azur tájain. Rohant velem a táltos, erdőkön, mezőkön át, csárdák és gémeskutak felett, amiknek ágasáról holló tekintgetett a pusztaságba. Mintha üstökös hátán ülnék, aminek fényörénye bevilágítja a mindenséget. Láttam háborúkat is. Szétvert szabadságcsapatok bujdosásait a nádasok között, rongyosan, éhesen, vadkacsatojásért derékig süppedve a hínárok között. Láttam akasztófákat varjúseregűl meglepve, amint a maradék emberkoncon egymás szemének estek. S láttam a szent ügy elárulóit aranyserlegből inni az erőszak s kopnyák sátora előtt.

Majd lassan az utca túlsó fele is eltűnt előlem. A házak helyén kocsitak keresztezték egymást, amik mellett évszázados nyárfák nyújtózkodtak a csillagok felé. A templom helyén kis széken ülő kofák sorfala nyúlott el hosszan, áruikat kínálgatták a tornyos fejdíszű asszonyságoknak, akik után természetdűs bűszoknyás cselédányok cipelték a kosaraikat. A városháza helyén is láttam a piacot sárban hempergő disznókkal, malacos kocsikkal s pipázó alkudozó emberekkel, akik egymás tenyerét verték, csattogtak körülöttem s néha félvállról lenéztek a vár felé, aminek hámló falaiból kivigyorogtak a kopasz téglák. Csak később vettem tudomásul, hogy tenyércsattogás helyett a mester borotvafenesését hallottam a szíjon.

Mintha megfordult volna előttem a föld, s eltűnt előlem minden, ami most van s helyén felmerültek a régi idők. Azt vettem észre, hogy egy gémeskút mellett állok egy tagbaszakadt pásztorral, aki merő némaság volt. A májusvégi pusztá nagy hallgatása. S amint ott mellette álltam a róla áradó birkaszagban még jobban rámragadt a merevsége s úgy éreztem, hogy szűrrel a vállamon, botvégre

dőlve belebámulok a nagyvonalú mélységes csöndbe, a millió tücsök ciripelése között meghallom még a fű növést is. Elöttem lágy kolompszóval birkanyáj legel, míg felettem az alkonyi égen vörös felhők úsznak széjjel a puha messzeségbe. Odébb az akácoserdő sötétlik, ami alatt nesztelen léptekkel ólálkodik az este. Képzeltető természetem Rózsa Sándort eleveníti meg benne, amint fokosa nyelére dőlve elméláz a tűnő naplementbe. Keleten fokozatosan homályosodik az ég s millió sejtelmes titkaival rámporzik a csöndjével is mesélő pusztai este.

Majd ismét itt vagyok a műhelyben egy pillanatra. Utána megint felkap a képzelet. Az ajtó kinyílik, s egymásután kecskelábú asztalok, padok sorakoznak befelé s megállnak a falak mellett egy-egybe, ami köré régi emberek ülnek és csendesen pipálgatva iszogatnak. Fönn a fejem felett a hasított kis gerendán nem villanykörte lóg le, mint mostan, hanem nagykalapú petróleumlámpa füstöli a szürke mennyezetet. A söntés körül karcsú fehércseléd röpköd, csapódik utána a szájráncú szoknya s szeme úgy csillog, mint a fekete gyémánt. Az ajtó ismét nyílik. De most az udvar felől. Mindenki odanéz, én is. Gyolcsgatyás, közép magas ember teszi át magát a küszöbön. Vállán karikás ostor, kezében fokos s a gatyakorcból rézvetes pisztolyok kandikálnak elő. Nézésében van valami parancsoló. Fekete bajuszát ujjai között áthúzza, szétnéz a bentlévőkön, akik összesúgnak és felkelnek az asztaloktól, hogy induljanak. Az érkező válláról a szűrét lakanyarítja s az asztalra dobja.

Én is fölállok, hogy induljak. Ez Sándor gondolom. Menni kell innen. Hadd maradjon magára. Mikor gondolatokba mélyedve indulni akarok, akkor szólal meg a mester a bőrpárnát megfordítva a széken.

— Tessék helyet foglalni...

Ekkor ébredtem fel igazán révedzésemből. Én azt hittem, hogy Sándor szűrének asztalrahullása adta azt a hangot, pedig csak mester fordította meg a párnát a széken.

A suhanc álmodozott:

Első, igazi asszonyát várta.
Por, füst és bűz feküdt a kávéházra.
Pöffedtek balga, ostoba sznobok —
ő sirámos szívvel mindezt nézte
és föl nem pezsdült pezsgő vére —
nem volt az eszményi asszony ott...

De mégis, mintha úgy tűnne néki...

Oda néz, a szeme se rebben
a kis kreol vidáman nyelvel,
csicsereg valakivel
áramos, kemény tincseit rázza
s meg-meghintáz a muzsikára,
hamis, szép játékot mivel...

A szemei égszínűek...

szesztől izzik benne a bársony,
korcs, züllött gráciákat másol
egész valója, egész lénye —
de keze mint hattyu szárnya,
olykor ujjongva, olykor fájva,
ki-kirebben a piszkos fényre...

Mögötte tükör...

Benne életnagyságú mása
pikánsan, bosszúsan dekoltálva,
koraéretten sáppad —
ez a zsenge test, ez a hamvas lélek
átélhetett száz valóság-évet —
rothadását a kéj-éjszakáknak...

Elfordul tőle a lázas suhanc...
 Gyulladt torkában penész íze...
 úgy dőt egy dalra, mint a vízre
 kiszikkadt, úttalan bárka —
 vörös „lepke” ül vele szemben,
 a suhanc nézi, a szeme se rebben —
 első, igazi asszonyára várva...

Sebek a falon: a villanylámpák...
 s a bűz és a füst alól
 előreccsen a „Vörös malom”...
 nyekereg, nyöszörög a vitorlája,
 füstön, bűzön, mindenén átzsong:
 zokogja az asszonytalanságot —
 kibomlik az örült éjszakába...

A suhanc az első asszonyát várja...
 Mellette mint távoli sziget
 „Pillangó” bódul, kéjesen izeg.
 Fülébe piperkőc nyafog —
 egész lényére, mint a sírra
 láthatatlanul van írva:
 úgy él: mint eleven halott...

Rögtönzött-alkony áll be mostan.
 A hunyó Nap pirossága nélkül,
 mint vihar után kint a szérűn,
 nehéz és fojtó a lég —
 a mondain — énekesnek szája
 rátorzul a hallgatag párra,
 amely a vikszelt tisztásra lép...

A kéz szótalán összefogószik...
 a két test meghitten összeborul,
 arcuk mint sötétlő égiborún
 a cikkano villám — olyan fényes —
 s mint fonott szálak puha ércbül
 a négy comb hívón összeérzül —
 a két szem felel, a két szem kérdez...

Köröttük im kör képződik:
 káosszá, örvénnyé alakul át...
 ritmus művészek, esetlen-suták,
 szendék, alakosok, szűzek,

középszerűek, korcsok, óriások
mind egy „korszerű” és vásott
szökkelésben, általában — üget ...

A tánc a nyugtalanságnak a vére ...
sikongva rándít, sercen, lobog,
ha szakszofon rotytan, buffannak dobok,
mélyhegedű könnyen makog —
nyüvik, tépik, szórják az ifjúságot
az örvöngő fehér-kannibálok,
a művelt őserdő-lakók ...

Büszke a „művelt” az ő szellemére
s a „vadat” szívesen utánozza:
lelkét, muzsáját elkobozva
„új ős” — kultúrárt csinált — (?)
egy hazug-kultusz ilyen éled,
torzképe egy valós-létnek —
sekély, szánalmas Zulu-világ ...

A suhanc bámul az italába.
Gondolat nélkül, de nem vágytalan,
tudata mélyén költő szaval,
síró-érzéshez forrasztja a rímet —
„az eszmény szent, a való bitang,
úgy tűn az Asszony, az Ember kihalt:
vannak csak: nőstények, hímek” ...

Fáj a való, fáj az ábránd ...
a fölismerés szinte vakít,
a Nap mely tiszta égen lakik
teremtett eszméletének, —
kérdi a szívét s az agya felel:
— öregem ez az „új-kor-szellem” —
szemernyi mézben sok-sok méreg ...

S egyre tisztább a látomása.
Fölkel, indul, nincsen harag ...
Kábán az ajtó felé halad,
amelyen szinte kihull —
előtte tavasz, a lég, mely szüzen várja,
s oly messze ama viasz-arcok háza:
a kávéház — a bűzlő panoptikum ...

(Candide vagy Az optimizmus)

A pamfletnek mint irodalmi műfajnak, az ókortól kezdve egészen Jonathan Swiftig megvannak a maga hatalmas hagyományai. A világirodalomban azonban páratlanul áll az a pamflet, melyet Voltaire az optimizmus ellen Candide néven bocsátott világgá. Azt jelenti-e ez, hogy Voltaire maga pesszimista volt? Nem azt jelenti-e inkább, hogy az optimizmus nem egyértelmű fogalom? Kicsoda optimista?

A kérdés látszólag könnyen válaszolható meg. Mintha csak éppen le kellene fordítani a szót és a fogalom máris, minden további nélkül megvilágosodna. Lévéen „optimum” a jónak felsőfoka, optimista ugyebár olyan embert jelent, aki legderűsebben néz a világba, a legjobbat látja és várja és derűje erejével maga alá gyűri a sötétben látók, a pesszimisták balsejtelmeit. Látszólag csak temperamentumbeli balsejtelmeit. Látszólag csak temperamentubeli különbségekről, látszólag csak a remény és a reménytelenség ellentétéről van szó.

Mi azonban tudjuk: hogy megértsük azt, ami az emberek fejében történt és történik, ahhoz a lélektan törvényei nem elégségesek; meg kell ismernünk azokat a körülményeket is, amelyek az emberek gyakorlati és szellemi életét formálják. Enélkül nem lehetne megérteni, hogy a történelem minden válságos szakaszában, mindig olyankor, ha a történelemnek egy-egy nagy óraütése hangzik el, mért jelenik meg szinte egyszerre s szinte egymással párhuzamosan két áramlat: egyik a pusztulás, a céltalanság, a kétségbeesés látomásaival s egyidőben vele a másik csupa harcos jókedv s telve az ujjongó hittel, hogy a legszebb célok megvalósíthatók. Bőven lehetne felsorakoztatni példákat az ókortól egészen napjainkig. Mikor a római impérium a rabszolgalázadások és Germániától Kis-Ázsiáig felkelő népek fenyegető dühe alatt minden eresztékében ropogni és alapjaiban inogni kezdett, Róma előkelő társaságában mind erősebben

hódítanak, valósággal divattá válnak, az élet reménytelenségét, az élet értelmetlenségét, az étellel szemben való fölszeges közönyt valló bölcsészeti tanítások, de ugyanakkor, ugyanezeknek az eseményeknek a hatása alatt a felkelő rabszolgák szemeiben ujjongó remény világít, új eget és új földet, az idők beteljesülését várták. „És az Isten eltöröl minden könnyhullatást és a halál többé nem léssen, sem a keserűséggel való sírás, sem kiáltás, sem semmi fájdalom nem léssen többé...”

A történelemben a halál muzsikája sose csak a halál muzsikája, de azok akiknek számára a halált jelenti, nem hallják, nem hallhatják ki belőle a feltörő teremtő erők dübörgését. Akiknek a világa összeomlóban, azok számára a világ van összeomlóban. Akik az ő világuk ellentmondásaiból nem találnak kitútat, azok a saját úttalanságukban az emberiség csődjét látják s magát az embert, az emberi élet értelmét vonják kétségbe. Schopenhauertől kezdve, aki a „gyalázatos optimizmust” támadja s az emberiség egész történelmét a vak akarat értelmetlen és reménytelen dühöngésének fogja fel, egészen azokig a mai filozófiai és művészeti irányokig, melyek az emberi élet minden megnyilvánulásában csak újabb okot fedeznek fel az undorodásra, a polgári társadalomban mindig újra lábra kap egy pesszimizmus amely elkerülhetetlenül együttjár az emberi jószág, az emberi szépség, az emberi igazság, az emberi méltóság tagadásával.

Ugyanebben a polgári társadalomban születik meg azonban az a történelemszemlélet is, mely az emberiséget nem útja végén, nem feloszlóban, hanem mint fiatal óriást igazi történelme legkezdetén látja. Akiket az új felépítésének feladata vár, azok hisznek az emberben, az ember teremtési lehetőségeinek végtelenségében. S ez az optimizmus elkerülhetetlenül együttjár a hittel, hogy az ember képes és méltó a szeretetre és képes olyan életfeltételek megteremtésére, melyek megfelelnek az emberi méltóság követelményeinek.

Voltaire azonban, Voltaire az enciklopédista, Voltaire a felvilágosodásnak, a szabad szellemnek bajnoka, az a Voltaire, akitől az egyház még a temetést is megtagadta, s akit a nagy francia forradalom a szellem halhatatlanai közé sorolt és holttestét a Pantheonban helyezte el — Voltaire pamfletet írt az optimizmus ellen. Az optimizmus és pesszimizmus problémája tehát bonyolultabb, mint ahogy az első pillantásra látszik. A világirodalomnak *Candide* című remekművét igazán csak akkor értjük meg, ha sikerül tisztáznunk az ezzel a kérdéssel felvetett problémát.

II.

Voltaire, polgári nevén François Marie Arouet 1694 november 29-ikén Párisban született. Az ő ifjúsága idején a francia abszolutisztikus monarchia, a maga hatalmának a csúcspontján megdönthetetlen hatalomnak, az emberiség eddigi történelme végső betetőzésének látszik — s Voltaire halála csak 11 évvel előzi meg annak a forradalmi viharnek kitörését, amely az abszolút monarchiát és vele együtt a főnemesség és nemesség kiváltságait elsöpri és a minden ember veleszületett jogát, a szabadságot, egyenlőséget és testvériséget deklarálja. Ha az abszolút királyság a XVIII. század második felében már nem is ugyanaz mint a század elején, Voltaire Franciaországa kezdettől fogva mindvégig a korlátlan királyi önkény birodalma, egyházi és világi főnemesek, születési kiváltságok pazar fényben tündöklő paradicsoma.

Voltaire idejében már csak történelmi emlék a harc, mely a királyi hatalom és a feudális főurak közt századokig tartott. A feudális főurak, kik egykor saját hadseregeikkel maguk is korlátlan uralkodóként hadakoztak egymás ellen — udvari nemességgé, udvaroncokká válva a kegyért versenyeznek, hogy a reggeli felkelés szertartásánál melyikük nyujthassa a királynak a ruhadarabjait, melyikük hajolhasson meg elsőnek előtte. A királyi kegy ez a francia arisztokrácia számára a hatalomnak — és a jövedelemnek legfontosabb, sőt mindinkább egyetlen forrása. Hiszen a királyi udvar szolgálatában álló személyeknek a fizetése átlagban az összes állami jövedelmeknek egy tizedét teszi ki. De ez csak kis része az előnyöknek, amit a királyi kegy jelent. Csak a királyi kegytől függ, hogy valamely főnemes — s más nem juthat hozzá, csak főnemes — magas egyházi méltósághoz jusson s egy-egy hercegérseki vagy püspöki cím azt jelenti, hogy a szerencsés kegyenc az évi milliós jövedelmek mellé egész megyéket kap ajándéknak. A királyi kegy az arisztokratáknak a „kiváltságok és tiszteletbeli jogok (*privilèges et droits honorifiques*) kimeríthetetlen és kimeríthetetlenül jövedelmező tömegét jelenti.

Kegyvesztettnek lenni, száműzve lenni, tehát távol élni az udvartól, azt a veszélyt jelentette, hogy a kiváltságok és tiszteletbeli jogokból és címekből származó jövedelmeket mások kaparintják meg. Akit nem kényszerítettek rá, az tehát el nem mozdult az udvarból. Az egykori feudális birtokok nem igen látták a gazdáikat. A birtokos főnemes bérlőknek, intézőknek évekre előre adta el a jobbágyai természetbeni szolgáltatásait — ezek újra városi gabonakereskedőknek, pénzembereknek adták el a főnemestől megvett jogot. Az ősi birtok jövedelme a főnemes számára ép csak afféle zsebpénznek számított a szerencse óriási esélyei mellett, amikkel az ud-

vari élet jutalmazott. Egy ügyesen szőtt intrika, célbataláló gúnyos vagy kellő pillanatban kiejtett hízelgő szó, egy ötlet, mely ha nem is magát a királyt, de a király kegyeltjét vagy kegyeltjének kegyeltjét nevelteti meg, a fellépés, a modor, a kellemes társalgás képessége a kiválasztottak e szűk körében sorsdöntő harci eszközökké válnak a hatalomért való versengésben. S mert az arisztokraták e zártkörű társaságában a harc egyesek és egyesek körül csoportosuló csatlósok között életre-halálra megy, a külszín kultusza, az önuralom, a szóznak a fegyvere, a társalgás és írás, a kifejezési képesség művészetete páratlan tökéletességre tesz szert.

Az abszolút királyság idején ez az arisztokrácia az, amit „a világ”-nak vagy „a társaság”-nak neveznek. Az építészek nekik építenek, a költők nekik írnak, a színházak nekik játszanak, a gondolkodók az ő problémáikon gondolkodnak, a festők őket festik, s ha nem őket, akkor is rájuk gondolva, nekik festenek s a muzsikuskok dolga az ő számtalan ünnepeik megszüpítése, hiszen az udvari élet szórakozások és ünnepek véget nem érő sorozata. Az uralkodó stílus az udvari arisztokrácia stílusa; szórakoztató játék, színjátás, állandó álarcosbál: ez „a társaság” tudatosan megkövetelt és szigorúan betartott szabálya. A külszín megóvása, a „*tenue*” előfeltétele az udvarképességnek, s úgy a legfőbb erény. A játékrontás, a megállapodásszerűen óvott-illúzióknak vagyis annak a megsértése, amit röviden társasági konvenciónak neveznek, ebben a világban épúgy végzetes bűn mint még ifjú, feltörekvő osztály köreiben a csőd vagy a megóvatolt váltó szégyene.

A legmagasabb társaságnak, az udvari arisztokráciának ezzel a világával tartja a rokonságot a hivatali nemesség, a „*noblesse de robe*” tagjai. Ezek töltik be az udvari és állami hivatalokat, de nem az uralkodó kegyéből, nem ingyen kapják, hanem az uralkodótól pénzen vásárolják. Ezek a magas udvari és állami hivatalok nem jártak más kötelezettséggel, mint bizonyos szertartásokban való részvétellel, de birtokosaiknak biztosították a lehetőséget, hogy kinevezzenek hivatalnokokat, akiknek viszont tőlük kellett megvásárolni állásukat. A hivatali nemesség százával teremt közigazgatási és bírósági tisztségeket csakhogy minél több eladnivalója legyen. A vásárlók a harmadik rendből kerülnek ki, a polgárságból. Így alakul ki az abszolút királyságban az a polgári bürokrácia, mely legnagyobbbrészt jogászokból áll, de ez vásárolja meg magának a bírósági tisztségeken kívül az époly jövedelmező vám- és adóbérlői, adóbeszedői hivatalokat is.

Voltaire, akinek az apja jegyző, maga is a harmadik rendnek ebből a rétegeből származik. XIV. Lajos, a napkirály, a különböző udvari és közigazgatási hivatalok árubabocsátásából évente 40 millió livre jövedelmet húzott. Ezek a hivatalok nem terhelték meg a

királyi kincstárt, mert ritkán jártak megszabott havi fizetéssel — értékük abban állott, amit „mellékjövedelemnek” neveztek, a korrupció korlátlan lehetőségeiben. Ebben a társadalomban ilyen elhelyezkedés várt volna az ifjú Arouet-re is — ha az ifjú Arouet történetesen nem lett volna Voltaire.

III.

Ez a polgári bürokrácia az udvar és állam hierarchikus építményének legalsó foka. A többi, mindaz, ami ez alatt van, mindaz ami ezt az egész épületet tartja: kereskedők, vállalkozók, céhmesterek, mesterlegények, manufaktura-munkások, cselédek és jobbágyok — mindaz, amit a harmadik rend néven foglaltak össze — az „a társaságból” nézve csak nép, anyag, kivülesik a reális, a társaság számára reálisként számbaveendő világon.

Voltaire ezt az egész hierarchiát, az udvart és az államot, ennek az udvarnak és államának hőseit és hősnőit, törvényeit, vallását, szokását, bölcsességét, emberi viszonyait nevetségesnek találja, nevetségesnek — az ész nevében. Hogyan mutatja ő meg, hogy amit itt okosságnak neveznek, annak igazi neve butaság, amit igazságszolgáltatásnak neveznek, az megcsúfolása az igazságnak s hogy amit istenként imádnak, az renyhe elmék és aljas emberi ösztönök önimádata? Úgy mutatja meg, hogy kalandos útra viszi az olvasót. A Candide-ban a kiindulás Westfália, azután az állomások: Hollandia, Portugália, Amerika, Európa, Páris, London, Velence és Törökország. A poroszokat bolgároknak, a franciákat avaroknak kereszteli el. Így töri át a megszokást, mely hályogot von a szemekre, így szembesíti a valóságot önmagával és az elméletet a gyakorlattal — és az olvasó hála a fiktív exotikus utazásoknak és fiktív exotikus neveknek felfedezi, ami nap nap után az orra előtt van. A Voltaire módszere meglepően egyszerű. Csak azt csinálja, hogy leakasztja megszokott helyéről és szokatlan környezetbe állítja be, állítja szem elé a képet, a valóság képét — és akkor a szem felfedezi: ez az. Amit ő maga, Voltaire kitalál, az csak a keret, mese, melyet különösen nem is igyekszik valószínűvé tenni. A valóság a fantasztikus, amit nem ő talált ki, ő csak feltalálja.

Ha Jonathan Swift úgy fejezi ki a maga viszonyát korához, hogy neki mint mérgezett patkánynak a tehetetlen dühtől kell megbálnia — Swift ezzel megvallja, hogy számára félelmes maradt az a társadalom, mely ellen harcol. Voltaire-nél azonban a legnagyobb szenvedély is fölényes biztos nevetésben csendül ki — az ész megvesztegethetetlen, magabiztos és győzelmes nevetésébe. Ha harcban is van — s harcban marad mindennel szemben élete utolsó nap-

jáig, ami ellentmond az ész követelményeinek — az ő harca nem a lázadóé, aki bilincseit rázza és töri szét. Ő már magában a harcban, a harc közben eleve győztesnek érzi magát s a bizonyossággal vág jobbra-balra, hogy minden ütése célba talál, de ő maga sebezhetetlen.

Rousseau az ő nagy kortársa és született ellenlábasa, valami szerencsétlen Atlaszra emlékeztet, aki meggörnyed a teher alatt, melyet le akar rázni s vele szemben az az ember érzése, hogy megizzad a saját hevétől, túl akarja kiabálni a saját hangját, liheg a szenvedélytől. Voltaire viszont mintha mégcsak gyorsabban se lélegezne, mintha csak a maga mulattatására szinte erőfeszítés nélkül végezne babonák, igazságtalanságok, hazugságok és előítéletek hétfejű sárkányaival. Mindig könnyed, mintha nem a hétfejű sárkány, hanem a mákvirág fejeit kaszálná le. Megvetette a hatalmakat, melyek ellen harcolt és a megvetése az, ami a szenvedély hangsúlyával tör ki belőle. Ez a szenvedély azonban a világosságnak, a megzavarhatatlan világosságnak nyugodt és könnyörtelen izzása; az értelem, a ráció világosságának.

IV.

Voltaire nevetése! — „Voltaire-nél mindig csak az ő eszére találunk és sose érzelmre” — jegyzi meg róla a kanti idealista filozófiának legnagyobb és legnémetebb tanítványa, Friedrich Schiller. Hogyan is érthette volna meg a „német mizériának” ez a szellemi áldozata, hogy micsoda emberi, micsoda forradalmi teljesítmény ez a nevetés! Goethe azonban, az ő Diderot-fordításához írt jegyzeteiben összeállítja azoknak a tulajdonságoknak a listáját, amelyek, szerinte, a korabeli francia írók nagyságának kellékei. Teszi ezt a maga mulattatására, s hogy megmutassa Voltaire példátlan gazdagságát. Így sorolta fel a kellékeket:

„Mélység, genialitás, szemléletesség, magasztosság, temperamentum, tehetség, érdem, nemesség, szellem, szép szellem, jó szellem, érzelem, érzékenység, izlés, jóízlés, okosság, találó ész, illem, modor, jómodor, udvari modor, változatosság, bőség, gazdagság, termékenység, melegség, mágia, báj, kellem, tetszetősség, könnyedség, élénkség, finomság, fürgeség, pezsgés, fűszeresség, választékosság, eredetiség, stílus, verselőképesség, harmónia, tisztaság, korrektség, elegancia, tökély.” Mindezek közül — teszi még hozzá Goethe is — talán csak kettőt lehet Voltaire-től elvitatni: az első és az utolsót, az elgondolásban való mélységet és a tökélyt a kivitelben.

Igazság szerint azonban ép ebben van Voltaire páratlansága, történelmi, forradalmi nagysága, ép abban, hogy a vallás és a filozófia kérdéseiben, kérdésekben, melyekkel szemben több mint egy évezreden keresztül kötelezőnek számított a „mélység”, a mélységbe való belemerülés, ő tudott nem mély, hanem gondtalanul fölényes, nem beavatott, hanem kívülálló, nem szenvedélyes pártfogoló, hanem csufondáros lenni. Az előkelő úr, aki 1789-ben tagadhatatlanul szellemes akasztófahumorról azt mondta a forradalomra, hogy: „Ime Voltaire úr műveinek nyolcvanadik kötete” — tévedett. Az igazság ép ellenkezőleg az, hogy Voltaire 80. kötete mögött fölbujtóként azok a felhalmozott társadalmi erők álltak, melyek a nagy francia forradalomban robbantak ki. Ezek az erők tették magát túlélte, a fejlődés útjait eltorlaszoló hullává az egyházi és világi főurakra támaszkodó királyi hatalmat. A régi társadalomban megérték az új megszületésének előfeltételei s e megérett új erők következtében a még meglévő társadalmi forma és az új tartalom közti ellentmondást, a tartalmait elvesztett hagyomány ellentmondását a valóság és minden újkori megismerés követelményeivel szemben. Azért tudott Voltaire annyira „mélység” nélkül, annyira tiszteletlenül, a történelmi érzéknek oly teljes hiányával szemébe nevetni igazságoknak, mikhez évezred filozófusainak, költőinek, mártírjainak, szentjeinek áhitata, hite — és eretnekek százezreinek, irtóhadjáratoknak és vad háborúknak tengernyi vére tapad.

Voltaire nem mély. A kedvenc jelszava: „Écrasez l'infame” — mintha nem csodálatos katedrálisokról, egy világot átfogó szellemi nagyhatalomról, nem ezeréves épületről, hanem valami szívós életű poloskáról volna csak szó.

A természettudományok történetében nem ritka eset, hogy valamely önmagában téves hipotézisből kiindulva a kutató nagyszerű eredményekhez jut.

Voltaire két egymással szorosan összefüggő meggyőződése ihleti meg s hatja át az ő egész, méreteiben is óriási, nyilvános működését. Az egyik a felvilágosodás mindenhatóságába vetett hit. Voltaire hisz abban, hogy az emberek fokozatosan észszerűbb életviszonyokat teremthetnének maguknak, ha sikerül őket felvilágosítani, vagyis ha megtanulnának helyesen gondolkodni. Ez a Plátó-Sokratesre visszanyúló idealista felfogás, mely szerint a gondolat elsődleges, a szellem teremti az anyagi valóságot. Ha azonban e téves felfogás szerint a problémák nem anyagi életviszonyok megvalósításában, hanem az emberek gondolatvilágában kell keresni s minden rossz kiküszöbölhető volna, ha csak az embereket meg lehetne tanítani helyesen gondolkodni — ebből az következik — s Voltaire számára az következik, hogy vérengző háborúk, emberek közötti gyűlölet

megszüntetésének, az emberek közti békének legfőbb akadálya a babonából, előítéletekből élő, babonát és előítéletet tenyésztő vallás. A vallás az, ami minden rosszért s a jó meg nem valóságáért elsősorban felelős. Voltaire a vallás eredetét nem meghatározott viszonyokban, nem az anyagi történelmi folyamatban keresi, hanem — kitünő példa rá a „Mohamed vagy A fanatizmus” című szindarabja — nagy és kis szélhámosok, tudatos csalók, népek tudatlanságával visszaélő szemérmetlen szemfényvesztők művének látja. Voltak-e háborúk, melyek kegyetlenségben felülmulták a vallásháborúkat, mi teszi inkább vadállattá az embert, mint a fanatizmus s kinek nevében ontottak már annyi vért, mint Isten nevében? — kérdi Voltaire — és nem kutat tovább, fel se veti a kérdést, hogy milyen reális társadalmi erőknek köszönhetőek hatásosságukat a vallási jelszavak, hanem a kérdésre a voltaire-i felelet következik, az ő „tehát”-ja. Tehát a legfőbb feladat, világosságot hozni a fejekbe, leleplezni a sötétség legsötétebb hatalmát és legszemérmetlenebb haszonélvezőjét, a papi hierarchiát, az egyházat.

Voltaire ennek az ő elméleti tévedésének köszönhetette azt a gyakorlati dinamikát, mely nélkül nem válhatott volna Európa, sorrendben is első és máig is felülmulhatatlan, leghatalmasabb propagandistájává.

Sorrendben az első, mert Voltaire előtt még azok is, akik harcoltak a skolasztika szelleme ellen, a skolasztika fegyvereit használták. Még Voltaire közvetlen, nagy elődje, Pierre Bayle is, maga is a metafizika fegyverzetében viszi sírba a metafizikát; Voltaire azonban már az innenső partról beszél és ami legfontosabb: ő az első, aki a filozófiáról nem filozófusokhoz, „a szakmabeliekhez”, a tudósokhoz, hanem a közönséghez, az európai közönséghez beszél, aki a filozófia kérdéseiben bíról a közönségre, a közönséges emberi észre apellál. A Voltaire méltó fegyvertársainak, D’Alembertnek és Diderotnak korszakot kezdő műve, az Enciklopédia már csak nagyszerű továbbindulás az úton, melyet Voltaire nyitott meg, mikor a gondolatot zárt kaszt ügyéből a közvélemény, a nyilvánosság, az egyház nyelvén: a világiak ügyévé emelte. A szellem visszavetetlenül profánizálódott.

Az emberiség szellemi fejlődésének ezt a döntő fordulatát századokig tartó társadalmi fejlődés, küzdelmek és összeütközések hosszú sora készíti elő; mai, történelmi perspektívából úgy tűnik, mintha akkor, mikor Voltaire megjelent, gazdasági fejlődés, társadalmi és politikai erőviszonyok, valamint a század természettudományos megismeréseinek az egyházi felfogással való végleges összeegyeztetlensége, minden ami van és minden ami lenni akar, ép annak a szabadíró kürtszónak felharsanását segíti, várja, sürgeti, melytől a sötétség falai leomlanak. Egyértelműen világos számunkra,

hogy Voltaire művét, úgy ahogy ez a mű a maga egészében előttünk áll, történelmi szükségszerűség diktálta; de ép abban van ennek a műnek a nagysága és jelentősége, hogy úgy hat, mintha nem is egy ember, hanem egy egész század, sőt századok lefojtott erejének végre feltörő diadalmas manifesztációja volna.

Mai perspektívából kézenfekvően egyszerű, hogy Voltaire-nek el kellett jönni, egy szellemi csődöt kellett nyilvánvalóvá tennie. Mai perspektívából pár mondatba foglalható az egész sokszázados folyamat: az egyház egyetlen jóváhagyott filozófiája, a skolasztika önmagában már engedményt jelent a fejlődő városi polgárság szellemének, engedményt, amennyiben az egyház már nem helyezkedhetett a tertulliani álláspontra, hogy „hiszem, mert ésszel föl nem fogható”. A skolasztika eredetileg kísérlet volt, annak bizonyítására, hogy az egyházi dogma összefér a józan ész logikájával. Hat évszázad után a skolasztika visszatért a kiindulási pontjára, visszaért a megismeréshez: a teológiának a filozófiai igazsággal való összeegyeztethetlenségéhez. Az egyházi igazság és a tudományos igazság kettéválik. A reformáció már az észt Luther szavával „az ördög ringyójának” deklarálja számára a tudomány, minden tudomány egyetlen kritériuma az ó- és újtestamentum. A fejlődő, gazdaságilag és politikailag is egyre hatalmasabbá váló polgárságnak szükségletei azonban közben úgy kifejlesztik a természettudományokat, hogy a kompromisszumos megoldás, amit még a XVII. századbeli metafizikusok kíséreltek meg, már a maga idejében is anachronizmus volt.

A mai perspektívából kézenfekvően egyszerű tehát, hogy Voltairenek el kellett jönni, hogy ép Voltaire-nek kellett eljönni; de Voltaire nagyságának nem kis része van abban, hogy elképzelhetetlen az emberiség szellemi fejlődése Voltaire életműve nélkül.

A Voltaire annyira személyes műve, melynek minden sorából szinte kihajol az ismert fölényesen szellemes, tündöklően okos és gúnyos arc. Ez az egész az ő egyéniségétől annyira elválaszthatatlan mű egyben valami személyfölötti jelleggel, az emberiség egy egész nagy korszaka eredményeként hat. Voltaire az abszolút korszerű egyéniségnek példája s az, hogy valaki ép azokkal a tulajdonságokkal jelenik meg, melyek maximálisan megfelelnek egy nagy történelmi pillanat követelményeinek, hogy valaki olyan egyéniség, melyet mintha csak maga a kor szabott volna ki pontosan a maga szükségleteire — ilyenek csak azok a legnagyobbak, akik életük művével annyira a történelmi folyamat szerveivé nőttek, hogy azt a látzatot keltik, mintha a történelmi folyamat az ő személyes zsenijük műve volna.

(Befejezés a következő számban)

VIRÍTÓ PIROS PIPACS

Megsimogattam egy puha haját
érdes kezemmel zsibogva.
Olyan volt, mint a szelíd éj bolyha,
melyen kis sugár kacag,
s ahogy zöld fűre a cseppek,
úgy hulltak ujjaim lejjebb...

Melle két rejtőző vadvirág,
arra várt, hogy megsimogassam
virító piros pipaccsal,
s tarkálló színes pántlikák
libegtek alá a lámpán.
Fehér gomb ült a vállán.

S hogy szépnek mondtam szemeit,
— mert mélyről csillogtak, de tisztán,
mint két csodálatos gyöngy, két kristály —
kifutott az esőbe, míg
a brummogó, zengő sátor
tovább rázkódott a tánctól.

Mást sem ittam csak nevetést, mosolyt,
de azt mohón egész éjjel,
bódító italt mézzel,
hogy berúgjak, s kék bozót
alól néztem csillagomra
ámuló szemmel, titokba.

S a piros papírvirág, melyet
félénken délben idetűzött
kabátomra, lekókadtt, gyűrött...
Elégtek a fehér levelek...
Bozótról röppenő lepkék —
csak egy lakodalmi emlék.

MIG CSEND KEL ÚTRA

A város felett megáll a szél,
 lehúzódik az emelet alá,
 aztán mintha bátrabbá válna, elindul újra,
 de ott a sarkon már
 tétován keresgél, sír
 és lenge ruha után kap, hogy belefogódzon,
 végül eltéved a forgatagban.
 Üveghang cseng, mint a kristály,
 fénybe öltöző kirakattal
 a házsorokon végig,
 hogy kisimul a homlokzat s bágyadtan nézi
 a fénysugarak útját,
 melyek a szemközti fehér falra esnek,
 de egyszerre fölriad,
 mint a figyelem
 izgalmas filmet pergető moziban.
 A főtér körül villanylámpák várják az estét,
 mely itt van már mindig siető
 mégis késő utasként az állomáson;
 most száll át éppen egy régi fiakerra
 és begurul rengeteg poggyásszal
 a főutcán át,
 nehogy éhenhaljon, mert messziről jött és fél.
 Majd megtekinti sebtében a város nevezetességeit,
 az operát, iskolát, a fürdőt
 és gyorsan lefekszik egy távoleső, eldugott szállodában,
 míg beljebb halk táncdalok
 lopakodnak a figyelő, tág szobákba.
 A város pedig fényernyőt emel maga fölé
 a csillagok ellen.

HIÁNYZIK NAGYON

*Kötelező dolgaim végzem rendre,
de néha belenevet a szívembe.*

*Szétnézek többször vacsora közben,
mint az ébredő, ha magára döbben.*

*Lenge ruhát látok a kirakatban,
s rámtámad a szeme aranynyilakkal.*

*Szabad óráimba fényt akar hozni.
Hiányzik nagyon, csak hogy nem tudom, ki.*

Mohácsi Imre

Szomorú arató

*Fáradtan dőlök a kasza nyelére,
fordul a föld, alkonyatra hajlik.
Mélységes a csend — a szél is alszik s csak a
por hintázik a
lebukó nap
aranyló kódében.
Ott messze, hol most
elmerült a nap, tudom
városok vannak és
égő gyémánthegyek, meg
pálmaligetek, hol
forr, bugyborékol az erő — az élet.
Még nem láttam őket, csak
Olvastam róluk,
Kispadkán ülve, téli estéken. —
Elnemért vággyal arrafelé nézek, de a
mindennapok egyhangú közönye,
fekete fátylát borítja
sóvárgó szememre.*

Utópikus regény

Igénytelen, közönséges háromemeletes ház volt a város legrégebb negyedében, lehetett vagy százéves ez a ház, de mint minden házat, ezt is vékony, tűzálló plasztikus burkolat védte. Talán már csak ez a burkolat tartotta vissza az összeomlástól.

— Itt vagyunk!

A motorfecskeendő fékjei sipítottak. Beatty, Stoneman és Black otromba, visszataszító tűzálló köpenyükben átfutottak a járdán, Montag követte őket.

Fölrántották az ajtót, s rávetették magukat egy asszonyra, aki egyébként nem is menekült, csak állt ott üres tekintettel nézve a falat, inogva, mintha fejbeverték volna. Ajka hangtalanul mozgott, ügylászott emlékezni akar valamire. Aztán egyszerre fölcillant a szeme és azt mondta:

— Ridley mester, légy férfi, ma Isten segítségével olyan gyertyát gyújtunk Angliában, amit soha többé ki nem lehet oltani.

— Kíméljen meg ettől — mondta neki Beatty. — Hol vannak a könyvek?

Valami bámulatos közömbösséggel ököllet az öregasszony arcába vágott, és megismételte kérdését. Az a szemébe nézett, s nyugodtan mondta: — Nagyon jól tudja, hogy hol vannak, különben nem jöttek volna el.

Stoneman az orra alá tartotta a telefonjelentést, amelynek hátlapján ez állt:

„Az öreg városnegyedben Szilva-utca 11. alatt a padlásszoba gyanús”.

E. B.

— Biztosan Blake-né volt a szomszédból — mondta az asszony, amikor a kezdőbetűket látta.

— Rajta emberek!

Egy pillanat alatt fönn voltak a dohos homályban, fényes baltaikat belevágták az ajtóba, amiről egyébként kiderült, hogy nincs is zárva. Berontottak, mint egy lármás kamaszbanda. — Hé! — Valóságos könyvzuhatag hullott Montagk nyakába, amikor borzongva fölfelé nyomult a lépcsőn.

Milyen kínos ez így! Eddig mindig olyan símán ment minden: előbb a rendőrség szállt ki, kipöckölték az áldozat száját, aztán riadóautójukon magukkal cipelték, s amíg a tűzörök odaértek, már üres házra találtak. Senkinek sem okoztak fájdalmat, legfeljebb a tárgyagnak. Mivel pedig a tárgyak érzéketlenek, nem kiáltoznak, nem nyöszörögnek, mint esetleg ez az asszony, később semmi sem terhelte lelkiismeretüket. Voltaképpen csak rendet csináltak, nem volt ez más, mint takarítás: mindent a maga helyére! Ide a kerozint gyorsan! Kinek van egy szál gyufája?

Ez alkalommal azonban valami nem volt rendben. Az asszony jelenléte bizony zavarta őket. Az emberek szükségtelenül nagy lármát csaptak, odafönt, vihogtak, üvöltöztek, hogy túlharsogják azt a szörnyű, vádló csendet odalenn. Az asszony hallgatott, de az üres falak is visszhangzottak néma vádjától, s a szorongás mint egy finom porfelhő terjedt a házban, tele lett az orruk. Ez szabályellenes játék, gondolta Montagk. Az asszonynak nem volna szabad itt lennie. Mennyivel könnyebb lenne, ha nem volna itt.

Könyvek zuhogtak a vállára, karjára, arcába. Egy könyv egyenesen a kezébe esett, mint egy repeső galamb, kihajló fehér lapja úgy hatott a szürke félhomályban, mint valami habfehér toll, s rajta a betűk finom pettyek. A nagy zűrzavarban Montagk csak nehezen tudott egy sort elkapni: „Az idő elszunnyadt az enyhe délutáni napban...”

Akkor egy újabb könyv repült a kezébe.

— Montagk, jöjj fel rögtön!

Hirtelen megragadta a könyvet és anélkül, hogy tudta volna, a melléhez szorította. Fenn az emberek egyszerre egész köteg folyóiratot hajítottak a poros mélységbe. Mint lelőtt madarak, úgy zuhantak azok a könyvek, az asszony pedig kicsire zsugorodva, elveszetten állt könyveinek teteme között.

Nem Montagk cselekedte, mindent a keze csinált. A keze, amelynek minden egyes reszkető ujja most külön egy volt, külön akarat, külön lelkiismeret. A keze volt a tolvaj. Karja alá dugta a könyvet, izzadt hónaljába szorította, aztán kihúzta üres kezét, akár a bűvész: nézzétek, nincs benne semmi! Ártatlan vagyok! Nézzétek!

Tétován nézte fehér kezét. Egy kicsit távortartotta magától, mintha távollátó lenne, aztán meg közel emelte a szeméhez, mint aki nem jól lát.

— Montagk!

Megfordult.

— Mit állsz ott, mint a birka!

Mint a füstölésre váró halak egy rakáson, úgy heverték ott a könyvek. Az emberek beléjük botlottak, bukdácsoltak, elestek. Felfelillant egy-egy aranycím, aztán eltűnt.

— Kerozint neki!

Elkezdtek szivattyúzni a hideg folyadékot a vállukra szíjazott tartályból, amelyre rá volt írva: 451. Minden egyes könyvet meglocsoltak, az egész szobát elárasztották vele.

Aztán lerohantak. Montagk utánuk tántorgott a kerozingáz felhőiben.

— El az asszonnyal!

Ott térdelt a könyvek között, símogatta a bőrkötést, a papírt, újja hegyével tapogatta az aranycímeket, s közben Montagkra nézett szemrehányó tekintettel.

— Nem kapjátok meg a könyveimet — mondta.

— Ismeri a törvényt — mondta neki Beatty, — hová tette a józan eszt? Hiszen minden könyve mást mond, nincs két egyforma köztük. Már évek óta babiloni zűrzavar lehet a fejében. Térjen hát észére! Hiszen azok az emberek, akikről ezek az ócska könyvek szólnak, sohse léteztek. Jöjjön ki!

Az asszony a fejét rázta.

— Az egész ház a levegőbe repül! — figyelmeztette Beatty.

Botorkáltak az ajtó felé, vissza-vissza tekintve Montagkra, aki ott maradt az asszony mellett.

— Csak nem hagyjátok itt — tiltakozott.

— Hiszen látod, hogy nem akar jönni.

— Hát akkor erőszakkal kell eltávolítani.

Beatty fölemelte a kezét, benne volt már az öngyújtója. — Már régen vissza kellett volna térnünk. Különbben ezek a fanatikusok mindig öngyilkossággal fenyegetőznek, ezt már ismerjük.

Montagk a könyökénél megragadta az asszonyt: — Eljöhöt hozzám — mondta neki.

— Nem, — felelte. — De mindenesetre köszönöm.

— Tízíg számolok — mondta Beatty. — Egy... kettő...

— Jöjjön kérem! — kiáltott Montagk.

— Menjen csak, — mondta az asszony.

— Három... Négy...

Montagk elkezdte húzni az asszonyt. Az nyugodtan válaszolt: — Itt maradok.

— Öt... Hat...

— Megspórolhatja a számolást — mondta az asszony. Kinyitotta a kezét, újjai közt volt valami.

Egy közönséges gyufaszál.

Az emberek hanyathomlok rohantak ki a házból. Csak Beatty kapitány őrizte meg méltóságát, lassan hátrált az ajtó felé, vörös arca ezer gyújtogatástól és éjszakai emléktől fénylett. Csakugyan, gondolta magában Montagk, riadó mindig csak éjszaka van, nappal soha. Azért talán, mert éjszaka szebb a tűz, látványosabb a tűzijáték? Beatty arcán már csak páni félelem ült, amikor az ajtóhoz ért. Az asszony kezében megrezsent a gyufaszál, a kerozingőz egészen elborította. Montagk az eldugott könyvet, mint egy szívet, dobogni érezte hóna alatt.

— Menjen hát — mondta az asszony, és Montagk önkéntelenül kihátrált az ajtón Beatty után, le a lépcsőn, a pázsiton át, a kerozin nyomán, amely úgy húzódott utánuk, mint az utálatos csiganyál.

Az asszony mozdulatlanul állt a szobában, olyan szótlan csendben, mint az ítéletmondás.

Beatty készült fellobbantani öngyújtóját.

Elkésétt.

Montagknak elakadt a lélegzete.

Az asszony mély megvetéssel kinyújtotta kezét és végighúzta a gyufát a falon.

oOoOoOo

Az egész utcából összeszaladtak az emberek.

Hazafelémenet egyikük sem szólt. Senki sem nézett a másikra. Montagk Beattyvel és Black-el elől ült. Még csak nem is pipáztak, csak ültek-némán, nézték a hosszú szalamandrárt, amely éppen egy éleset fordult. Csendben ültek tovább.

— Ridley mester — mondta végre Montagk.

— Micsoda? — kérdezte Beatty.

— Azt mondta: — Ridley mester. Valami érthetetlen dolgot mondott: — Ridley mester, légy férfi... és aztán még valamit.

— ...ma Isten segítségével olyan gyertyát gyújtunk Angliában, amit soha többé ki nem lehet oltani — folytatta Beatty. Stoneman megütközve nézett rá. Montagk is.

Beatty az állát vakarta: — Egy Latimer nevű ember mondta ezt egy másiknak, névszerint Nicholas Ridley-nek 1555. október 16-án, amikor eretnokség miatt Oxfordban élve megégették őket.

Montagk és Stoneman újra kinéztek a kocsiából, amely mohón fürta magát bele az utca végtelen hosszába.

— Valóságos tudakozóiroda vagyok én — mondta Beatty. A jó tűzörkapitánynak mindenhez kell értenie. Néha magam is ámulok magamon. Vigyázz, Stoneman!

Stoneman hirtelen fékezett.

— Az istenit! — mondta Beatty. — Hiszen túlmentél azon az utcán, ahol a tűzörség felé kell fordulnunk.

* * *

— Ki az?

— Ki lenne — felelte Montagk, és a hirtelen rászakadt sötétségben nekidőlt az ajtónak.

Az asszony újra megszólalt. — Miért nem gyújtasz lámpát?

— Nem bírom a világoasságot.

— Hát akkor gyere, feküdj le.

Hallotta, hogy hányja-veti magát az asszony az ágyon, a rúgók pattogtak.

— Be vagy rúgva? — kérdezte az asszony.

Ő nem tehet róla, a keze tett mindent. Most is, mintha nem az övé lenne, úgy szedte le róla a kabátot és ejtette a földre. A nadrágját is az tartotta, mint valami mélység fölött, s ejtette le aztán a sötétségbe. Meg volt fertőzve a keze, a ragály hamarosan átterjed a karjára is, már érezte, hogy kúszik a méreg föl az erein a könyöke és a válla felé, s mint a tűz terjed egyik válláról a másikra. Kezét egyszerre gyötrő éhség fogta el, a szeme is csupa éhség volt, mintha hirtelen az egész mindenségre ráéhezett volna.

— Mit csinálsz már — kérdezte a felesége.

Megtántorodott, kezét, amiben a könyvet tartotta, előntötte az izzadság.

Az asszony újra megszólalt. — Ne állj már ott a szoba közepén.

Fojtott nyögés volt rá a válasz.

— Micsoda? — kérdezte az asszony.

Újabb hangok szakadtak ki belőle, az ágyhoz támoalgott, oda-csúszta a könyvet a hűvös párna alá, aztán maga is az ágyra roskadt. Felesége egészen megdöbbenve odakiáltott valamit, de ő nem hallotta. Messze volt tőle, a szoba másik sarkában, egy magányos, hideg szigeten, tenger és sivatag választotta el tőle. Úgy tűnt fel neki, hogy az asszony vég nélkül beszél, csacsog mindenféléről, de csak szavakat mond, szavakat mint ahogy egyszer, emlékszik, egy barátjának a kétéves kislánya gügyögött magában, hangokat szövögetett jólcseggő, de érthetetlen szavakká, színes szóbuborékokat fújt csillámló akusztikává. De választ nem adott, csak halkán nyögdecselt, aztán egyszerre valami mozgást hallott odaát az ágyban.

Mildred odalépett hozzá, megállt, kinyújtotta kezét, hogy megta-
pogassa az arcát. Tudta, hogy a keze nedves lett utána.

Később az éjben átnézett Mildred ágyára. Még ébren volt. Halk zene zsongott a szobában, a kagyló, úgylátszik megint a fülében volt, s hallgatta, hogy mit suttognak azok a távoli, idegen hangok. Nyitott szemmel feküdt, mozdulatlan, tekintete belevezett a meny-
nyezet sűrű sötétjébe.

Hol is hallotta a viccet arról az asszonyról, aki éjjel-nappal a
telefonát hallgatta, s férje kénytelen volt kimenni a sarki telefon-
fülkébe, fölhívni és onnan megkérdezni, hogy van-e valamj vacso-
rára? Miért ne venne ő is egy rádió-leadót, hogy éjnek idején elbe-
szélgessen az asszonnyal, halkan, hangosan, kiabálva, ordítva? Csak
volna-e mit mondani, volna-e mit kiabálni neki? Ugyan mit mon-
dana neki vajjon?

És hirtelen olyan idegennek érezte az asszonyt, mintha nem is
ismerné. Egy ismeretlennek a házában él, mint egy részeg, aki el-
téveszti az ajtót, idegen szobába lép, egy ismeretlen mellé fekszik,
aztán reggel fölkel és munkára indul, anélkül, hogy valamit észre-
venne.

— Millie...? — mondta halkan.

— Mi? Mi az? — ijedt föl az asszony.

— Nem akartalak megijeszteni, csak azt szeretném megkér-
dezni...

— Nos?

— Mondd, mikor is találkoztunk mi? Hol?

— Hogy gondolod?

— Úgy értem — először.

Szinte látta, hogy ráncolja az asszony a homlokát, megismételte
hát a kérdést. — Hol ismerkedtünk meg és mikor?

— Úgy emlékszem a...

Elhallgatott.

— Nem, nem tudom...

Montagk fázott. — Nem emlékszel rá?

— Hiszen olyan régen volt.

— Csak tíz éve, Mildred, mindössze tíz éve.

— Várj csak, megpróbálok visszaemlékezni.

Fölnevetett, különös, kérdőjelbe csavarodó nevetéssel.

— Hát nem furcsa, hogy az ember arra sem emlékszik, mikor
ismerte meg egymást?

Montagk a szemét dörgölte, a homlokát, a fejét, lassan töp-
rengve nyomta kezét a szemére, hogy segítsen emlékezetének. Egy-
szerre mindennél fontosabb volt most neki, hogy visszaemlékezze
mikor és hogyan ismerkedett meg Mildreddel.

— Elvégre mindegy — mondta Mildred. Fölkelt és kiment a fürdőszobába. Megengedte a csapot, és Montagk hallgatta, hogy kortyolja a vizet.

— Talán igazad van — mondta ő is.

*

Számolgatta, hányat kortyol, és visszagondolt az éjjeli esetre, arra a két cigarettázó alakra, meg az elektronszemes kígyóra, amelyik föltúrta a belsejét és egymásután, rétegenként hámozott ki belőle mindent, álmatlan éjszakákat, köveket, poshadt vizet, és szerette volna megkérdezni, hát ma este hány pilulát vettél be, és hányat veszél be még ezentúl, anélkül, hogy tudnád, újra s újra, óránként, és ha ma este nem, hát holnap éjjel. Pedig most már én sem tudok aludni, sem ma éjjel, sem holnap, és bizonyosan még hosszú ideig nem, amióta ez a história elkezdődött. Aztán újra visszagondolt arra az éjszakára, amikor ott feküdt az ágyon kinyúlva, és ágya mellett a két technikus, nem gondterhelten fölébehajolva, hanem fölényesen keresztbetett karral. Visszaemlékezett, hogy azt gondolta akkor, ha meg talál halni, én nem fogok sírni, hiszen csak egy ismeretlen hal meg, egy utcán látott arc tűnik el, egy újságban látott kép, és ez most egyszerre annyira rosszulesett neki, hogy elkezdett sírni, nem a halotton, hanem azon a gondolaton, hogy nem tud sírni rajta, ő te bárgyú, üreslelkű ember, egy bárgyú üreslelkű asszony mellett, akit az a kígyó mégjobban kiűritett.

Csak mitől válik az ember ennyire üressé? — kérdezte magában. Mi teszi az embert ilyen határtalanul üressé? Aztán eszébe jutott a pitypang. Hát nem jól mondta?: — Milyen kár, hogy maga egyáltalában nem szerelmes. — Tulajdonképpen miért is nem szerelmes?

Dehát ha jól meggondolja, nem fal választja-e el Mildredtől? Sőt nem is egy fal, hanem egyszerre három. Méghozzá igen költséges falak. Aztán az a sok nagybácsi és nagynéni, unokahug és unokaöcs, akik ott mozognak, élnek ezeken a falakon, csupa magogó majom, egyik se mond semmit, semmit az ég világon, de azért mondja, mondja, mondja. Montagk kezdettől fogva Mildred rokonságának csúfolta őket. — Hogy van ma Lajos-bácsi? Kicsoda? — Hát Frida-néni? — Ha Mildredre gondolt, mindig egy kislányt látott benne, aki az erdőbe tévedt, de egy fátlan, csupasz erdőbe, (milyen álomszerű), vagy inkább egy kietlen síkságon bolyong, ahol valamikor fák voltak, (még ott vannak sejtelemszerűen a fák árnyai). Mildred mindig ott ült a szoba közepén, mindig ott találta, valahányszor hazajött, hallgatta a falak beszédét.

— Valaminek történnie kell.

- Igen, történni kell valaminek.
- Minek állunk akkor itt és fecsegünk?
- Tenni kell már valamit.
- Megpukkadok mérgemben.

Miről beszélnek ezek? Mildred nem tudta megmondani. Ki pukkan meg mérgében és miért? Mildred nem tudta pontosan. De hát minek kell történnie? Várjuk ki, hogy mi történik, mondta Mildred.

Éppen eleget várt már.

Mennydörgő zúgás áradt a falakról, olyan üvöltő zene, hogy a csontjait feszegette, a koponyáját repesztette. És amikor aztán végre végeszakadt, úgy érezte magát, mint akit valami szakadékba taszítottak, kerékre kötöttek és forgattak, vizesésbe zúditottak, s ő zuhant, zuhant a semmibe, de sohasem ért le a mélyére, soha, soha... sohasem egészen a fenéig... olyan vakon, meredeken hullik, hogy még az oldalához sem ütődik... hát sohasem ér már feneket?

A zúgás félbeszakadt, a zene elhalt.

— Hát ez volt az — mondta Mildred.

Valóban egészen rendkívüli volt. Valami történt. Az emberek ugyan alig mozdultak a falon, még kevésbé csináltak valamit, mégis úgy érezte az ember, mintha legalább is egy mosógépbe gyömszölték volna, mintha egy hatalmas légszívógép bekapta volna, valósággal belebujt a zenebonába. Egész testében izzadva hagyta el a szobát, közel volt az ájuláshoz. Mildred tovább is ott ült, és a falak újra beszélni kezdtek.

— Most újból rendben van minden — mondta az egyik nagynéni.

— Még nincs teljesen vége — vetette ellene egy nagybácsi.

— Csak ne izgulj.

— Ki izgul?

— Te.

— Én?

— Hiszen majd megpukkadsz.

— Mért pukkadnék meg?

— Azért.

— De hát végre is, miért dühöngenek? — tört ki Montagk. És egyáltalában kik ezek az alakok? Ki ez az ember, ki ez az asszony? Férj és feleség? Elváltak? Jegyesek, vagy mi az isten csudája? Hiszen ez egészen összefüggéstelen!

— Tudod, ez a kettő... — kezdte Mildred... nos, ez a kettő... szóval összevesztetek. Egész nap veszekednek. Végig kellene hallgatnod. Azt hiszem, hogy férj és feleség. Igen, igen, férj és feleség. Hát nem érted?

És ha nem ott volt a három fal között, — amikhez rövidesen egy negyediket is kell szerezni, hogy Mildred álma tökéletesen beteljesedjék, — akkor a nyitott kocsin ült, és százötven kilométeres sebességgel rohant a városban. Ilyenkor az átkozott zúgást túl-harsogva kiáltoztak egymásnak, de egyik sem értette a másikat. — Maradj legalább a minimális sebéségen — kiáltotta ő. — Hogy? — kiáltott vissza Mildred. — Maradj kilencvenen, a minimálison — ordította ő. — Hogy? — ordította vissza Mildred. — A sebesség... — kezdte ő újra, de Mildred már százötvenöttel robogott, és neki elakadt a lélekzete.

Ha aztán végre kiszálltak a kocsiból, Mildred fülében már újra ott volt a kagyló.

Csend. Kinn halkán dúdolt a szél.

— Mildred — fordult feléje ágyában.

Átnyúlt hozzá, kivette füléből azt az ócska zümmögő jószágot. — Mildred, Mildred!

— Tessék — mondta nagyon távolról.

Úgy érezte magát, akár azok az elektronárnyak, amelyek a zenefalak mögött mozogtak, hiába beszél, a hangja nem hatol át az üvegfalakon. Már csak mozdulatokkal tudná megérteni magát, integetni kell, hátha meglátja és feléje fordul. Mert érinteni nem lehet az üvegfalon át.

— Mildred, ismered azt a lányt, akiről a multkor beszéltem neked?

— Micsoda lányt? — kérdezte álmosan.

— Innen, a szomszédból.

— A szomszédból?

— Hiszen tudod, az a diáklány. Clarisse-nek hívják.

— Mi van vele? — kérdezte az asszony.

— Már néhány napja nem láttam, — pontosan négy napja már.

Te láttad?

— Nem.

— Erről a lányról akartam veled beszélni. Olyan különös.

— Ó, most már tudom, kiről beszélsz.

— Hiszen mondtam, hogy ismered.

— Igen, ismerem — mondta Mildred a sötétben.

— Tudsz róla valamit? — kérdezte Montagk.

— Már el akartam mondani, de elfelejtettem.

— Mondjad hát, mi van vele?

— Nincs már itt.

— Az egész család elköltözött. De a leány úgylátszik örökre. Azt hiszem meghalt.

— Akkor mégsem ugyanarról beszélünk.

— De igen, ugyanarról. McClellan... igen, McClellan. Elgázolta egy kocsi, négy nappal ezelőtt. Nem tudom biztosan, de azt hiszem meghalt.

— Nem tudod biztosan?

— Nem egészen. De azt hiszem, meghalt.

— Miért nem mondtad mindjárt?

— Elfelejtettem.

— Négy napja már!

— Egészen megfeledkeztem róla.

— Négy napja — ismételte ő az ágyán fekvve.

Ott feküdtek mindketten a sötét szobában, hidegen, érintetlenül. — Jó éjszakát — mondta Mildred.

Egy kis neszt hallott. Mildred karja megmozdult. Az a gyűszűnyi villamos kagyló mint valami bogár kúszott a párnán, ahogy a kezével húzta. Aztán újra ott volt a fülében és zümmögött.

Mildred maga is halkan dúdolt valamit.

Kinn, a ház előtt egy árny mozdult. Az őszi szél fölsírt, aztán elhalkult. De Montagk mást is hallott, valami lehelletet az ablaküvegen, mint valami zöldes, mérges füstöt, mint valami rothadt őszi levelet, ami a pázsit fölött lebeg.

A fémkutya, gondolta magában. A kutya ma éjjel kinn van. Itt áll a ház előtt. Ha kinyitnám az ablakot...

De nem nyitotta ki.

*

Reggel Montagk lázasan ébredt.

— Csak nem vagy beteg? — kérdezte Mildred.

Lehúnyta a szemét, a belseje izzott. — De, azt hiszem.

— Hiszen az este még egészen jól voltál.

— Nem, nem voltam jól.

A nappali szobában a „rokonság” lármázott.

Mildred kíváncsian lépett az ágyához. Montagk érezte, hogy ott áll, behúnyt szeméin át látta, haja a vegyszerektől mint a szalma, vizenyős szemén hályog, amit látni ugyan nem, de sejteni lehetett a pupillák mögött, kifestett ajka duzzadt, bőre a soványítókúrától pettyüdt, húsa akár a szalonna, fehér. Behúnyt szemén át is látta, másképp nem is tudta elképzelni.

— Kérlek, hozz egy aszpirint és vizet.

— Kelj föl — mondta az asszony, — már dél van. Öt órával többet aludtál, mint máskor.

— Kérlek, kapcsolj ki a televíziós falat.

— Hiszen ez az én családom.

— Hát egy beteg kedvéért sem tudnád kikapcsolni?

— Jó, majd halkítom.

Kiment, semmit sem változtatott a hangerősségen, aztán újra visszajött. — Így jobb, úgye?

— Köszönöm.

— Tudod, ez a kedvenc programmom.

— Hát az aszpirin?

Újra kiment. — Sohasem szoktál beteg lenni.

— Most az vagyok. Nem is megyek szolgálatra. Kérlek, hívd föl Beattyt.

— Az este nagyon furcsán viselkedtél. — Dúdolva jött vissza a fürdőszobából.

— Hol az aszpirin? — kérdezte átvéve tőle a pohár vizet.

— Igaz is. — Újra visszament a fürdőszobába. — Történt valami?

— Nekem nagyon kellemes estém volt — szólt ki a fürdőszobából.

— Mit csináltál?

— Néztem a televíziós falat.

— Mit adtak?

— A rendes programmot.

— Milyen programmot?

— Nagyon jót, ilyet mostanában nem is hallottam.

— Kik adták?

— Hiszen tudod, a szokott társaság.

— Igen, a szokott társaság, a szokott társaság... Kezét égő szemére nyomta, de egyszerre olyan kerozinszagot érzett, hogy hányni kezdett.

Mildred dúdolva jött be. Meghökken: — Hát ez micsoda?

Montagk utálkozva nézett le a padlóra. — Egy öreg asszonyt elégettünk a könyveivel együtt.

— Még jó, hogy a szőnyeget ki lehet mosni — mondta Mildred, kefét hozott és megtisztította a szőnyeget. — Én az este Helénnél voltam.

— Hát nem tudtad itthon hallgatni az adást a televíziós szobában?

— Dehogynem, de néha látogatóba is kell menni.

Bement a nappali szobába. Énekelt.

— Mildred! — kiáltott Montagk.

Énekelve jött vissza, újjaival pattogtatta az ütemet.

— Nem is érdekel, hogy mi történt az este?

— Hát mi történt?

— Ezer könyvet fölgyújtottunk és egy öreg asszonyt elégettünk.

— Na és?

A nappali szoba csak úgy harsogott.

— Dantét, Swiftet, Marcus Aureliust égettünk el.

— Az valami európai volt, úgye?

— Olyasmi.

— Bizonyosan radikális volt.

— Nem tudom, sohasem olvastam.

— Egész bizonyosan az volt. — Mildred ott motozott a telefon körül. — Csakugyan azt akarod, hogy fölhívjam Beatty kapitányt?

— Fel kell hívnod!

— Miért kiabálsz úgy?

— Nem kiabálok. — Fölemelkedett ágyában, s egyszerre reszketni kezdett a dühtől. Istentelen lárma hallatszott a nappaliból. — Nem tudom fölhívni. Nem tudom neki megmondani, hogy beteg vagyok.

— Miért?

Mert félek, gondolta magában. Akár egy gyerek, aki betegséget színlel és fél attól, hogy a betegség előbb-utóbb ilyen fordulatot vesz: — Igenis kapitány úr, már jobban érzem magam. Ma este tizkor szolgálatba lépek.

— Hiszen nem is vagy beteg — mondta Mildred.

Montagk visszahanyatlott az ágyra. Kezét a párna alá csúsztatta. A könyv még ott volt.

— Mildred, mi lenne, ha egy időre kilépnék a szolgálatból?

— Csak nem akarsz most mindent sutba dobni? Ennyi év után, azért a pár könyvért meg egy öregasszonyért...?

— Ó, Mildred, ha láttad volna!

— Mit bánom én, miért rejtegetett könyveket. Ez az ő dolga, miért nem gondolta meg idejében. Gyűlölöm ezt az asszonyt, téged is megrontott, most őmiatta az utcára kerülhetünk, se ház, se munka, semmi.

— Te nem voltál ott, nem láttad, nem élted át — mondta Montagk. — Mégis csak lehet valami azokban a könyvekben, valami, amiről nekünk fogalmunk sincs. Valaminek kell benne lenni, ha egy asszony elégetteti magát érte. Semmiért nem tesz ilyet az ember.

— Elvakították.

— Olyan józan volt, mint te meg én, ha nem józanabb. Mi pedig megégettük.

— Volt, elmúlt.

— Nem, nem múlik el, tovább ég. Láttál valaha leégett házat? Napokig füstölögnek utána az üszkők. A tegnapi esti üszkők, amíg élek, ki nem alszanak bennem. Egész éjszaka ezt akartam eloltani. Atyaisten, egészen magamon kívül vagyok!

— Ezt előbb kellett volna meggondolnod, még mielőtt a tűz-örökhöz szegődtél.

— Meggondolni? Mi volt ott meggondolni való? Apám is, öregapám is tűzör volt, beleszülettem.

A nappali szobát tánczene verte föl.

— Most jut csak eszembe, hiszen ma korai szolgálatod van, — mondta Mildred — már két órája ott kellene lenned.

— De nemcsak az asszony miatt van ez — mondta Montagk. — Az éjjel végiggondoltam mindazt, amit tíz év alatt csináltam, arra a rengeteg kerozinra gondoltam, amit elhasználtunk. És a könyvekre is gondoltam. Most lett először világos előttem, hogy minden könyv mögött ember van, minden könyvet ki kellett gondolnia valakinek. Mennyi idejébe kerülhetett, amíg mindazt leírta. Erre sohasem gondoltam eddig. — Fölkelt az ágyból.

— Talán egész életét rááldozta, egy egész életen át dolgozott, járt-kelt a világon, gyűjtötte a tapasztalatokat, hogy mindezt papírra vesse, én meg jövök és két perc alatt semmivé teszem az egészet.

— Hagyj már békén — mondta Mildred, — mit tehetek én róla.

— Hagyjalak békén? Könnyű ezt mondani, de én hogy maradjak békén? Nem arra van szükségünk, hogy békén hagyjanak bennünket, hanem, hogy időnként alaposan fölrázzanak, fölkavarjanak minket. Mennyi ideje van már, hogy semmi sem zavart meg nyugalmadban, de úgy igazán, alaposan?

Egyszerre elhallgatott, mert eszébe jutott az a múlt heti eset, a mennyezetre meredő két kristályszem, a szivattyú, a csökgígyó az elektronszemmel, meg az a két fickó szenvtelen arcával, az ajkáról lógó cigarettával. Az egy másik Mildred volt akkor. Most mélyen el van ásva benne, de akkor föl volt kavarva, annyira fölkavarva, hogy nem is hasonlított erre a mostanira. Elfordult tőle.

Mildred hirtelen megszólalt. — Itt van-e, a ház előtt. Nézd csak, ki áll ott.

— Nem érdekel.

— Egy Főnix-kocsi hajtott a ház elé és valaki fekete ingben, karján tűzszínű kigyóval jön az ajtó felé.

— Beatty kapitány?

— Az.

Montagk meg sem mozdult, szeme a fehér falra meredt.

— Nyiss ajtót, kérlek. Mondd meg neki, hogy beteg vagyok.

— Mondd meg neki te magad. — Föl-alá szaladgált a szobában, aztán egyszerre tágranyitott szemmel megállt, amikor az ajtón álló készülékből a nevét hallotta: — Montagkné, Montagkné, jön valaki. Montagkné, Montagkné, jön valaki. — A készülék elhallgatott.

*

Montagk gyorsan megnézte, hogy a könyv jól el van-e dugva a párna alatt, esetlenül visszabújt az ágyba, félig ülve térdére húzta a takarót. Mildred elhatározta magát, ment ajtót nyitni, s Beatty kapitány zsebrevágott kézzel bejött a szobába.

— Kapsolja ki a „családod”! — mondta, miközben körülnézett a szobában. Mindent jól megnézett, kivéve Montagkot és feleségét.

Ez egyszer Mildred gyorsan engedelmeskedett. A zenebona a nappaliban egyszerre megszűnt.

Beatty kapitány meglegedetten, békésen ereszkedett bele a legkényelmesebb karszékbe. Körülményesen megtömte, meggyújtotta rézpipáját, kieresztett egy füstfelhőt. — Gondoltam benézek, hadd lássam, hogy van a beteg.

Amikor Montagk megkérdezte, honnan találta el, hogy beteg, Beatty olyan szélesen elmosolyodott, hogy piros inyéből csak úgy villogtak fehér fogai. — Megéreztem a közeledését. Már a napokban láttam, hogy szabadnapot akarsz kérni.

Montagk csak ült az ágyban, nem szólt semmit.

— Nos — folytatta Beatty — vegyél hát egy szabadnapot. — Nézegette örökgyújtóját, amelynek hátán ott díszelgett: *Garantáltan egy milliószor gyújt*, és szórakozottan játszott vele — fölkattintotta, eloltotta, újra fölkattintotta, szólt egy-két szót, aztán eloltotta. Belenézett a lángba, elfújta és nézte a füstjét. — Mit gondolsz, mikor állsz megint talpra?

— Holnap. Vagy holnapután. Talán a jövő héten.

Beatty meglegedetten pöfékelt. — Minden tűzör előbb-utóbb átesik ezen. Csak egy kis belátás kell hozzá, tudni kell a dolgok belső összefüggését, ismerni kell hivatásunk történetét. Sajnos erre ma nem sok gondot fordítanak a kiképzésnél. — Pöff, pöff. — Csak a felső káder tud erről. — Pöff, pöff. — De én majd beavatlak.

Mildred arcán nyugtalanság látszott.

Beattynek jó néhány percre volt szüksége, hogy végiggondolja amit mondani akart.

— Azt szeretném tudni bizonyára, hogy tulajdonképpen mikor kezdődött a hivatásunk, hogy jött létre, hol és mikor. Nos, azt hiszem az úgynevezett polgárháború idején kezdődött. A szabályzat ugyan azt mondja, hogy az alapítás már korábban volt. Valószínűleg úgy áll a dolog, hogy csak akkor kezdett rendesen működni, miután a fényképezést fölalták, meg a filmet a huszadik század elején, a rádiót, a televíziót. Egyszóval amikor a tömegre ment a dolog.

— Amikor aztán minden a tömegre ment át, sokkal egyszerűbbé vált a dolog — folytatta Beatty. — Valamikor a könyvek csak egyeseknek szóltak, szétszórt egyéneknek, itt-ott, mindenfelé. Ők még megengedhették maguknak, hogy különbözzenek egymástól, tágas volt a világ. De aztán nyüzsgögni kezdett a világ szemektől, könyököktől, szájaktól. A lakosság kétszeresére, háromszorosára, négyszeresére nőtt. A filmek és rádiók, újságoknak és könyveknek a legkisebb közös nevezőhöz kellett igazodniok. Érted, hogy gondolom?

— Igen, azt hiszem.

Beatty szemével követte a füstfoslányokat, amiket a levegőbe fújt. — Képzeld csak el a tizenkilencedik század emberét lovaival, kutyáival, omnibuszaival és az ő csiga-időmértékével. A huszadik században aztán sűrűlik az időt, megkurtítják a könyveket. Kivonat, dióhéj, összefoglalás, egypár képben mindenből a legjobb. Fő a kulcsszó, a csattanó.

— A csattanó — ismételte Mildred.

— A klasszikusokat negyedórás rádiójátékká szabdalják, aztán újra megrövidítik, hogy beleférjen valami tömegkönyv kétpercre kimért hasábjába, amíg végül tíz-tizenkét soros tartalomná sűrítve valami lexikonba nem kerül. Természetesen nagyítok, a lexikonok tulajdonképpen kézikönyvek voltak. De voltak sokan, akik a Hamletet (a címet talán ismered, Montagk, maga, Montagkné meg talán hallott valamit róla szóbeszédből), mondom, voltak, akik a Hamletet valami egyoldalú összefoglalásból ismerték, egy könyvről, amit így hirdettek: „Most végre te is minden klasszikust elolvashatsz, ne hagyd, hogy a szomszédod túltegyen rajtad”. Érted, Montagk? A gyerekszobából a főiskolára, aztán újra vissza a gyerekszobába — ez nagyjából az utóbbi öt évszázad szellemi fejlődése.

Mildred fölkel és járkálni kezdett a szobában, hol fölvert valamit, hol újra letette. Beatty nem törődött vele, folytatta.

— Vedd csak elő az idősűrítőt, Montagk: Fogd, Olvasd, Hallgasd, Tempó, Meccs, Tip, Te, Ó, Mi, Uj, Hó, Rukk, Peng, Bim, Bam, Bumm. Kivonat a kivonathból. Kivonat a kivonat kivonatóból. Politika? Előbb egy hasáb, aztán két mondat, egyetlen sor, vé-

gül semmi. A kiadók, közvetítők, bemondók össze-vissza keverik az ember agyát, amíg aztán az ördögmalom minden fölösleges, időpocsékló gondolkozást elsöpör.

Mildred most az ágyneműt kezdte eligazgatni. Montagk úgy érezte, mintha megcsipte volna, amikor a párnájához nyúlt. Az asszony meglökte a vállát, hogy húzódjon félre, hadd rázza föl a párnát. Hogy aztán egyszerre tágra nyissa majd a szemét és elsi-koltsa magát, vagy csak egyszerűen odanyúljon és megkérdezze: Hát ez micsoda? — aztán az elrejtett könyvet angyali ártatlansággal fölmutassa.

— Fogynak az iskolák, a tankötelezettség meglazul, nincs többé filozófia, nincs történelem, nincsenek nyelvek. Az anyanyelv-oktatás lassan elmarad, végül egészen megszűnik. Az élet sürget, a hivatásbeli munka nyomul előtérbe, és utána szórakozásban nincs hiány, minek tanulni, ha elég egy gombot megnyomni, kapcsolóval bánni, fogantyút kezelni?

— Hadd rázzam föl a párnát — mondta Mildred.

— Ne! — mondta Montagk halkan.

— A villámzár fölöslegessé teszi a gombot, az embernek megint eggyel kevesebb alkalma van elgondolkozni, miközben reggel felöltözik, kevesebb ideje a töprengésre, kevesebb ideje holmi melankóliára.

— Mildred újra meglökte a vállát.

— Hagyj el — kérte Montagk.

— Az élet egyetlen nagy kamaszjátékká válik, Montagk, csupa piff-paff! bum! csuhaj!

— Hé — mondta Mildred és rángatni kezdte a párnát.

— Hagyjál már végre békén — kiáltott Montagk kétségbeesve.

Beatty csodálkozva meresztette rá a szemét.

Mildred keze a párna alatt egyszerre megmerevedett. Hozzáért ahhoz, ami a párna alatt volt, és amikor kitalálta, hogy mi az, arcán megdöbbenés látszott és tanácstalanság. Kinyitotta a száját, kérdezni akart valamit...

(Folytatása következik)

G. Czimmer Anna:

Asszonyi dolgok Kupuszinán

Ha Kupuszináról esik szó, hamarabb halljuk emlegetni asszonyaikat, mint az embereket. Miért? Mert az a szóbeszéd járja róluk, hogy ott az asszonyok viselik a kalapot a háznál.

A városi ember, aki ezt az előítéletet viszi magával Kupuszinára, hallgatagon ballag az utcán és megfogadja, hogy nem kérdez semmit, nem csodálkozik semmin és nem tesz megjegyzést semmire. Így télidőben igencsak együtt van a család apraja-nagyja és a házakon belül nagy divánózások kerekednek. Sok minden szóba kerül és mindenképpen sokféle tanúsága akad az asszonyok és az emberek dolgának.

Az utcán hallgatagon ballagó jövevény első benyomásait a házak elejéről szerzi. A hófehérre meszelt kis parasztházak sorait sok újabb divatú, nagyablakos s műkölapokkal kirakott falú ház tarkítja, színes olajfestésű ablakokkal, kapukkal. Amikor az ember egy ilyen ház elé ér, s azt látja, hogy a tarka műburkolat még a ház lábán túl, a járda ereszalatti részére is ráterjed és ez is, meg a téglajárda is ragyogó tisztára súrolt és agyaggal körülmázolt, mint a konyhapadló — akkor meglepedezik fogadalmáról és önkéntelenül kiszalad a száján a csodálkozás: „Rendes gazdája van ennek a háznak, még az utcát is súrolja!” Mindjárt meg is kapja az oktatást, amiért annyit sem tud, hogy „nallány van a háznál”.

A házaknak ez a néma és avatatlanok számára titkos jelbeszéde az első tanúság a kupuszinai asszonyok mellett. Nem a nőuralom tanúsága, hanem az ízlésé és a szorgalmas kezeké.

A kupuszinai „nallányok” szombatoként súrolják, fényesítik és mázolják a házelejét és a járdát, úgy ahogy egykor anyjuk csinósította. Szívesen is fordul be a legény az ilyen házba vasárnap délután meg csütörtökön este. Mert ilyenkor szokott a fiatalság összejönni a házaknál „divánózni”. A lányok más napokon is összeülnek.

Mutogatják egymásnak pántlikáikat, gyöngyeiket, szoknyáikat és kötényeiket, próbálják a hajbavaló színes „bukrokat”, hogy eldöntsék, melyiket vegyék fel a táncba. Vízfestékekkel színezett fényképeket nézegetnek, ki-hogy van eltalálva rajta. Valaki a faluban abból él, hogy fényképeket színez, negyven dinárjáért darabját. Kinevetik, hogy csak ennyit kér, mert többet is megadnának érte. A lányok kezében hamarabb lehet kártyát látni, mint kézímunkát. Ártatlan durákat játszanak, nagyokat nevetnek. Varrogatni, kézímunkázni csupán a nyolcosztályú iskolába járó 10—14 éves lányokat látni. Polgári virágfűzésekkel előnyomtatott keszkenőket, komatálkendőket, virágkosaras, cicás vánkostetőket tarkáznak ki slingelőpamuttal, egyszerű száröltéssel. Eredeti tervezéseknek, népi motívumoknak nyoma sincs. Nem érek rá, mondják.

A nagy lányoknak igen sok idejét leköti az ezerráncú szoknyák lerakása meg az alsószoknyák keményítése, vasalása. Mert a kupuszinaí női viselet reprezentációs darabja a szoknya.

— „Melyik szoknyám vegyem fel?” Ez az állandóan felszínen levő kérdés, mely mindennap annyiszor vetődik fel, valahányszor a nagylány kilép a házból. Színekben és mintákban tobzódna ezek a rózsásdelin, kásmir, kockás, moldon, virágos- és törökcic leányálmok. Hej, ha beszélni tudnának ezek a narancsszín, borszín, viola- és ég-színű szoknyaköltemények! Elmondanák, hogy min mennek keresztül a leány és asszonykezekben addig, amíg eljutnak odáig, hogy a nagylány vagy a menyecske derekán ringjanak. A kész szoknyák beszélnek, tanúbizonyságot tesznek gazdáik felől, azok pedig elmondják, hogyan készítik őket.

Igazi asszonydolog ez. Kezdődik a keményítő készíttéssel. A sok krumplit meghámozni, megreszelni, a sok vizet húzni rája és váltogatni rajta. Azután vigyázva szárítgatni, összetörni, megsztálni. A borakszot vándor árusoktól veszi a gondos kupuszinaí lányos anya. Minden asszonyi mesterségre megtanítja a lányát nehogy valaha szemrehányást tehessen neki, mint ahogy a kupuszinaí népdal mondja:

*„Édesanyám volt kend,
Miért nem tanított kend?”*

A szoknyákat a tenyéryni széles „gallér”-mentén rakják le egy centiméteres apró hajtásokba, az asztalon kifeszítve, ügyelve arra, hogy a minta azonos motívumai — virágok, pettyek, kockák — pontosan egymás mellé jussanak a hajtások élein. Ez még emeli a hatását a derékon ringó szoknyának, mert különféle színárnyalatokban játszatja a szoknya felületét és a hajtások közti barázdákat. Ezután következik a „törís” ami a vasalást helyettesíti. Sütés után a még meleg de nem tüzes kemencébe rakják be vagy pedig a meleg tűzhely lap-

jára teszik papíros közé a lerakott és benedvesített szoknyákat. Téglával lenyomtatják és úgy maradnak amíg meg nem száradnak. Az ilyen „törís” rendkívül tartós és nem rongálja az anyagot. A szoknyák anyáról-lányára szállnak örökségül. Mindamellet nagy gond az utánpótlás, mert egy-egy szép darabért 15—20,000 dinárt is kifizetnek. De úgy látszik, hogy a szoknyákban mégis megtalálják a számítást. Mert ami kimegy a leányszoknyákra, az visszajön az asszonyszoknyákon keresztül. Hogyan? Úgy, hogy amit a kupuszinai asszonyok behordanak a városba a piacra árulni, mindannak az ára az asszonyoknak ezer ránc között megbúvó feneketlen asszonyzsebekbe süllyed bele. S az a pénz igen jó helyen marad ottan. Ezt nem vonja kétségbe sem asszony sem ember.

Vasárnap este nyolc órától kezdve áll a tánc a kulturotthonban. A kupuszinai népdal ugyan még a Juhász Pali kocsmájába teszi a táncot, de az régen volt, valamikor Maros teta fiatal korában, amikor még kidanolták, hogy:

*„Jaj de furcsa természete
van a mostani lánynak!
Selyemkendőt köt a nyakába,
büszkén sétál a kocsmába.”*

Akkor még rövid volt a leányélet, mert 15—16 éves korukban már főként alá kerültek a lányok. Az új törvény nem engedi meg a 18 éven aluliak házasságkötését. Eléggé el is kedvetlenedtek a nagylányok — már mint azok, akik már megtalálták a szeretőjüket — mivelhogy a hosszú mátkaság unalmas. Bizony nem nagyon szórakoztató dolog évekig mindig ugyanazzal a legénnyel táncolni. Mert a kupuszinai szokás és erkölcs úgy kívánja, hogy a lány csak a szeretőjével táncoljon. A változó táncosokkal való, lekötelezettség nélküli tánc még nem vált szokássá náluk. De a kupuszinai lányok mégsem zúgolódnak. Csak vállat vonnak: még mindig jobb egy legénnyel táncolni, mint eggyel sem. Mert akinek nincs szeretője, azt sem táncoltatja senki. A táncban kétségtelenül a legény az úr.

Ott állanak a lányok s közbe-közbe forgolódnak táncosukkal négy órán keresztül. Mert a szépen lerakott díszszoknyákban és az alattuk viselt csontkemény alsószoknyákban leülni egyáltalán nem lehet. A kupuszinai lányos anya a nagykendő alatt visz magával puha tartalék szoknyákat is a lánya számára arra az esetre, ha tánc után moziba vgy a kulturterembe mennek, hogy szoknyaváltás után leülhessenek.

Az ünneplőbe öltözött lányon nyolc-kilenc szoknya is van: négyöt színes puha ráncolt alsószoknya, azután három-négy fehér vászon keményített fodros alsószoknya és ezek fölött a rakott felső szoknya.

Mindezeknek a szoknyáknak a derékkötését a „gallérja” körül jó erősen meghúzzák ám, hogy köröskörül szépen domborodjék. Föléje kötik a díszes hosszú kötényt, mely eltakarja a szoknya elülső összevarratlan széleit. A derekat a pendely, a blúz és a pruszlik fedi és tartja kívánatos formában.

Ehhez a kemény viselethez már kicsi korában hozzászoktatják a lánygyermeket. Szívderítő kedves látvány a kislányát öltöztető menyecske. A hat-hét éves kislányt a zsámolyra állítja s úgy köti a derekára a csöppnyi csontkemény fehér szoknyákat és az apróvirágos rakott szoknyácskát, adja rá a piros „trigó-ujjast”. Gangosan fordul körbe-körbe a kicsi lány, miközben anyja igazgatja, húzogatja a szoknyák fodrait, hogy mind szépen egy szintben álljanak. Aztán következik a kötény és a hajra való „bukor” kiválasztása és a kislány pár perc múlva már ragyogó arccal perdül nagyobb testvérei és pajtásai mellé, hogy együtt menjenek a templomba.

A fésülködés már előbb megtörténik és az anya szeme ekkor is mindig a leányain van. Mert a dús haj nem tartozik hozzá a kupuszinai női szépségesezmény fogalmához, hanem mindenekeelőtt síma, tojásalakú fejevonulat kíván. Ennek érdekében a lánygyermek haját, ha kell meg is ritkítja az anya. A füle fölött félrehajtja a haját és kis darabon levágja tövig az ollóval. Aztán újra ráfésüli a haját erre a kis tonzurára és befonja „vrikócs”-ba, melynek nem szabad ujjnyinál vastagabbnak lennie és koszorúba tűzi. A fejebúbjára kerül a félkör alakú szalagkokárda — ez a bukor — amely ilyenformán mintegy ellenpontját képezi az állvonalnak. Ez a fejdísz az újabb idők divatja. Régi fényképek tanúsága szerint még háromrétű lapos szalagsokrot viseltek a lányok a fejük tetején.

Az ünnepi dísz teljességéhez tartozik még a rojtos, színes selyemkendő, melyet a vállra vetnek, s a mellen keresztvezve hátul a derékon megkötnék. Télen élénk színű gyapjúkendőket viselnek, mely a télikabátot is helyettesíti. Alatta pedig „trigóblúzt” amit a falubéli „strikker” köt.

A színek, a kupuszinai színek! A ruhadarabok összeválogatásában a színellentétek uralkodnak, a legmerészebb összeállításban. De azért ennek is vannak iratlan szabályai. A színes szoknyák elütő színű belső alábélelése — a pocsívka — meghatározott színek kombinációját mutat, mely hagyományossá vált. A színek évszakok szerint, de lényegében az egyházi naptár időszakainak megfelelően, élénkebbek vagy tompábbak. Harsognak és ragyognak a farsangban és búcsúkor, hogy aztán megszelídüljenek a nagybőjt kék, galambszürke és viola szimfóniában.

A menyecske dísz a brokátbársony fejkendő, amelyet a fityula fölé köt. A kupuszinai asszony házon kívül nem mutatkozik fityulában. Teljesen beborítja azt a plüsskendő, amelynek szélét ugyan-

olyan színű selyemrojt díszíti. Ez is asszonyi mesterség, de nem olyan amihez mindenki ért. Élvezet nézni, mily boszorkányosan járnak Maris ninka ujjai! Ez a duzzadó bájú fiatalasszony naphosszat csomózza a kendőrojtokat a falu számára és asszonytársai szemrebbenés nélkül szedik elő a mély szoknyazsebekből a 2500 dinárt egy-egy darabért. Megdolgoznak érte mindkét részről, kinek mi gondja van rája?

A kupuszinai leányt nem úgy nevelik, mint a virágot az ablakban. Megtanulják és megszokják a kemény munkát kinn a mezőn és a kertekben. Ott hajladoznak, palántálnak, gyomlálnak, kapálnak, kaccsoznak és szedegetnek koratavasztól késő őszig kinn az Angyalosban meg a Tulipánosban, az emberekkel egy sorban. Konyhakerészletük messze földön híres. És hírét messze földre megint csak a kupuszinai asszonyok viszik el. Felkerekednek négyen-ötven a krump-lisztsákokkal, káposztával, hagymával, meg egyébbel és elmennek vele nemcsak a közeli nagyvárosok piacaira, Noviszádra, Vinkovcira, hanem Zágrábba, Bródra, Ljubljánába is. Ezeket a messzi utakat nemcsak a jobb piac kedvéért vállalják, hanem azért is, mert sokszor a messzi helyeken jobban tudják beszerezni a hagyományos ruhaviselet szükségleteit. Erre nem sajnálnak semmi fáradságot. Az egyszerűbb otthoni viseletnek is megvannak a hagyományos anyagai és nyomott mintái, és hogy ezeket biztosíthassák, nem restek eljárni Baranyába egy-egy ismert kékfestőmesterhez. Háti batyukban viszik a festeni és mintázni való sárgavásznat, majd pár hét múlva újból mennek a készért. Innen kerülnek ki a margarétás meg tulipános kékfestő kötények, meg a dolgokba való egyszerű szoknyák, amelyeket nem raknak le, csak puhán ráncolnak s csak úgy „bubenysosan” hullámoznak a lábuk szára körül. Nehéz a sok szoknya, bevallják ők is, de úgy segítenek magukon, hogy „felkaszálják”. Igazi asszonyi találmány ez, bár nagy bölcsességre nem vall. A szoknya hosszát megkötőjét többször körülcsavarják a derékon s az utolsó menetet mintegy arasznyival lejjebb, a has közepén vezetik keresztül és úgy szorítják meg, hogy a szoknya (meg alatt a hasfal is) kidomborodik a két kötésvonal között. Azt mondják, hogy így könnyebb a viselet. Meg ha lehajolnak dolog közben, nincs úgy útban a szoknya. Lehet, hogy ez így jó a tapasztalat szerint, de kétségtelen, hogy ez az egyik oka a menyecskék időelőtti elformátlanodásának. Másik oka pedig a rövid öt-hat napos gyermekágy és utána mindjárt újból az erős munka. Már nem kötik be többé a blúzt a szoknyába, hanem szabadon lebeg rajta kívül. A pruszlikot sem gombolják be többé s a keblek elvesztik tartásukat, elereszkednek. Az egykori leánykeblek helye olyan lapos, mintha le volna kötve szorítókötéssel, míg a természetes domborodás levándorol a derékkötés alá. Ez azonban nem csökkenti vonzóerejüket embereik szemében, természetes dologról lé-

vén szó. Abból sem csinálnak nagy gondot, hogy egyik-másik menyecskének a kelleténél talán jobban is megjön a szava az asszonyi sor százféle törődése közepette. Lehet, hogy nem éppen legragyogóbb gyöngyszeme a népdalkincsnek, de mindesetre életfilozófiának tanúsága az asszony-emberek pörében az alábbi mulató nóta:

*Sej-haj, ha bemegyek a kocsmába
Feleségem jön utánam kiabálva.
Akkorát kiabál a szája,
Nem hallik a Szurap tamburája
Sej-haj, jó bort iszunk rája!*

Az asszonyok téli szórakozása a „divánozás”. Minthogy Kupuszinán a napi kétszeri evés szokásos, így reggeli 10 órától mintegy délután 3 óráig mentesek a főzés gondjától és ha egyéb elfoglaltság nem akad a házban, akkor felöltöznek és „divánra mennek” az atyafiakhoz, ismerősökhöz. Öt-hat asszony összejön egy háznál — különféle nevű teták, ninkák életkor és rokonsági fok szerint — meg babók — elfoglalják helyüket a kemence körül (amely fölött az „árpádszik” függ kiterítve a rácson) meg az egyéb ülő alkalmatosságokon, aztán sorra jön minden, futja az időből.

— „Nyomkodd mán meg a hátamat Verka, ha mán itt vagy” indítja el a szót valamelyik korosabb teta. S miközben a fiatal menyecske erős kis kezei ügyesen futkosnak a fájós csigolyákon és egy-egy elevenebb rátapintást jóleső nyögések kommentálnak, a háziasszony is körülszerénykedik a tökösréttel vagy a siskával-sulencával, már ami akad a háznál. A divánozásnak nem lényeges kelteke ugyan az evés-ivás, de azért előkerül ami van, természetes. A divánozásban a hangsúly az élő szón van. A falu élő ujságjának is lehetne nevezni:

— „Meghalt Pilinyi Maris néni. Nyócvankilenc éves volt (Isten nyugosztalja). Hónap lesz a temetése tizenegy órákor.”

— „Túlélte a gyerekeit, csak az onokái meg a dédonokái gyászolják.”

— „Kinek hogy van megírva.”

Az idősebb asszonyok természetesen legszívesebben az elmúlt régi időkről, fiatalságukról beszélnek. Felelevenítik a régi szép emlékeket.

— „Emlékszel még Viktor, amikor egy tepsi kórót megettünk egy ültőhelyünkben?” — mondja Markos Julina néni.

A köztük ülő nem kupuszinai divánozó erős kísértésbe esik, hogy megkérdezze, ugyan miféle kórót ettek tepsiből? De megfigyelmezi magát, bízva az asszonyi bőbeszédűségben, ami már a koral jár. S nem csalódik. Kérdezés nélkül is megtudja, hogy régen

a rétest hívták kórónak. Csak akkor zavarodik belé a kupuszinai idiómába, amikor később a Buják Ágota néni mátkaságára terelődik a szó:

— „Amikor én elmátkásodtam, oszt mentünk párosával az utcán vásárnap, csak úgy röpködött körülöttem a sok pántlika. A fejemtől egész le térgyig. A vrikócsomhon vót tűzve hat piros szallag, meg két kék és két zöd. Ollan vótam mint a „trasak”. A fiúgyerekek gyűttek utánunk, oszt kiabálták hogy „kóró, kóró”. A vőlegényem meg belemarkolt a zsebibe, szedte ki az aprópénzt, amit még otthon bekészített, oszt szórta ki a gyerekek közé, hogy elmaradjanak tőlünk.”

Trasak meg kóró. Ezt már nem lehet kérdés nélkül hagyni, mert Ágota néni továbbmenne az esküvő mesélésére. Hát milyen a trasak?

— Olyan, mint amivel a madarakat ijesztik a mezőn, oszt mindenféle rongyokat lebegtet rajta a szél.

— És a kóró?

— Az is csak olyan. Hol is hattam el? Az esküvőnél.

Akkor még nem volt divat a mirtuszkoszorú, meg a fátyol. Az én fejemen még „korona” volt, még megvan a fénykép róla. Gyöngyökből, viaszvirágokból vólt csinyálva s közbü vótak ezüst toklászok, amik rezegtek rajta. A babóm meg tanított:

— „Csak arra vigyázzál te, hogy amikor kifele gyűttök a templombul, te lépj ki elsőnek. Akkor te leszel az első a házban. De még biztosabb az, hogy amikor majd egyedül marattok az uraddal, oszt vetközni kezdtek, mindég csak azt nézd, hogy amikor ő letesz egy darabot, te arra tedd rá a tiedet. Amikor leteszi a kalapot, tedd rá a fityuládat. A kabátra a pruszlikotad. Mindíg a tiéd legyen fölül. Akkor minden úgy lesz, ahogy te kívánod”.

— Aztán úgy volt-e?”

— Nem mondom hogy nem, hogy meg ne fogja a dicséret. Amikor indultunk a templomba, a vőlegény két keze csuklójára kék szallagot kötöttek és csak akkor ódozták le róla, amikor a menyasszonytáncra került a sor. Akit így megkötnék, az sohse hagyja el az asszonyát.

— De ma már nem hisznek ilyenekben, ugye?

— Hisznek-e vagy sem, maguk se tudják. Nem is fontos hogy higgyenek, elég, ha megcsinájják. Azért az ezüstpénzt még ma is beleteszik a menyasszony cipőjébe, hogy azon járjon, „rosszra” ne gázoljon. Amit mán nem tudnak a fiatalok, azér vannak ott az öregasszonyok, hogy gondoskodjanak arról, ami szükséges. A divatos mirtuszkoszorú mögé is odakötözik a keresztes rutát, oszt úgy teszi a menyasszony fejére. Távoltartja a rosszakat. Ártani nem árt, az biztos.”

De azért nem lehet mindent az öregasszonyokra bízni. Maga a menyasszony is meg kell állja a próbát. Amikor belép az ura házá-

ba, két kezébe két gyertyát meg két brána-kalácsot tart, a hóna alatt meg két üveg bort. S mindezt úgy kell bevinnie, hogy le ne essen egy sem. Ettől függ a szerencséje a házasságban. Vigyáz is az újasszony, hogy a küszöbön (meg az izgalomban) meg ne botoljon. S ha mindenen szerencsésen túlesik, akkor megjön még hozzá a bátorság, ami lánykorában hiányzott.

— Bizon, bátrabbak vótak régen az asszonyok is, — veszi át a szót Julina Pálné.

„Valamikor régesrégén háború volt itten. A kutyafejű tatárok jártak itten. Akkor még víz volt az egész falu körül a lapájon, ott ahun most az „angyalosok” vannak. Azon túl ladikkal jártak át a kupuszinaiak, mer elmentek a tatárok elül a faluból. Likakat vágtak a domb oldalába, ott húzóttak meg. Csakhogy ott nem lehetett kenyeret sütni, az vót a baj. Azér oszt a menyecskék — mán a bátrabbja — éccaka hazajártak a faluba, hogy megsüssék a kenyeret. De sietni is kellett, hogy mire megvirrad, mán ott legyenek a ladiknál, hogy visszavigye őket. Meg a kenyereket. Azok a kutyafejű tatárok pedig begyúgták az órukat a földbe oszt kiszagulták, hogy ki merre jár? Akkor oszt kiájtottak a sötétben az asszonyok után.

„Kata-a-a! Mara-a-a! — Merre vattok?”

Egy menyecske éppen be akart szállni a ladikba a kenyerekkel, mikor ott termett előtte egy kutyafejű tatár. De nem ijedt meg az asszon, hanem a sütőlapáttal úgy fejbesújtotta a tatárt, hogy kettőbe esett a feje. Aztán gyorsan beszállt a ladikba és átment a vízen a csalágyáhon, akik ott várták a domb alatt.”

Vajjon honnan származik ez a szájhagyomány? Hiszen Kupuszina mindössze háromszáz éves település! Óslakossága a Sárközből meg a Palócföldről települt át ide. A tatár-idők őslélményei és a mai település földrajzi helyei békésen megférnek egymás mellett. Az eredeti lakóhelyek közül a Sárköz vizenyős-mocsaras vidéke lehetett a bölcsője ennek a mesének. Elgondolkoztató az „angyalos” szó is, ahogyan a kupuszinaiak a Duna régi medrének iszapos termőföldjeit nevezik. Mintha a lápi tündérek neve kísértene a múltból. Avagy talán a Dunamenti fűzfákon füttyülő rézangyal? A füzesekekhez mindig titkos képzeteket kapcsolt a primitív szemlélet.

— Mi hír járja a boszorkányokról? Vannak-e vagy voltak-e valaha?

— Azt csak a plébános úr tudhatja, mer ő látja őket az éféli misén, amikor kifordul az oltártól a szencséggel. Még az öreg pap cselédje tutta, hogy némelyiknek akkora szarva vót, hogy amikor kifelé ment a templomból, csak úgy fért ki az ajtón, ha ódalt fordult. Rájuk is üzent az öreg pap, hogy addig be ne tegyék a lábukat oda, amíg bünbánatot nem tartanak. Meg aztán a régi kántort (aki még az öreg Sturc előtt vót) bosszúból kifordították a kosiból, amikor vitte vóna a postát Zomborba. Azér, mer nem akarta nekik orgonálni a „dikicát” az éféli misén. A dikica, amire a bo-

szorkányok táncolnak. Hát megemlegette a kántor, mer hónapokig feküdt a lábával oszt mindenféle csontok gyüttek ki belőle. Vót abban még halcsont meg libacsont is.”

— Mesebeszéd vót a, kitanáták, merhogy akkór még nemvót rögöny oszt nem tutták megállapítani hogy kinek mi a baja. Ha lettek vóna boszorkányok, akkor most is vónának — jegyzi meg Trezi ninka.

— Nem is érdemes beszélni róla.

— Lehet igazi történetet is beszélni. Biztosan történtek olyan dolgok is a fáluban, amiről sokáig beszéltek. Vagy tán nótát is csináltak róla.

— Igencsak elfelejtetődött mán, mert ritkán emlegették.

*„Mi történt a bácskerteszi széríbe,
Legszebb legény beleesett a gépbe.
Siralmába, fájdalmába azt mondta,
Jaj istenem, álljon meg a masina.*

*Mire a gépész úr meghallotta
Sírás közben a gépet megállította ...*

Sántit kissé, majd végleg elakad a kupuszinai ballada. Emlékezetfoszlányokból nem sikerül kikerekíteni az egykori tragédiát, melyet ma ridegen „üzemi baleset” rubrikában könyvelne el a munkafelügyelőség.

Még egy töredék merült fel a feledés emléktemetőjéből, Julina Pálné ajkán:

*„Kupuszinai árpatarló de széles
Arra megy a kis pacsirta, beszédes.
Sírva mondja Kiss Juliska anyjának
Hirtelen lett halála a lányának.”*

— Hiába no, nem tudom tovább. Hanem Forgács Örzse alighanem tunná. Amott lakik a túloldalon, negyedik ház ide.

Szedelőzködnek az asszonyok, oszlik a diván. Három óra, haza kell menni az aprójószágot etetni, meg főzni estére.

A városi jövevényt azonban nem hagyja nyugodni a Kiss Juliska esete. Benéz még a Forgács-portára. Ügylátszik kedves emberek, mert meg se várják míg bekopog az ajtón, szaladnak ki elébe. Erzsébet meg a menyé:

— „Tán maga is a kutatók közül van, akiket kidoboltak? Nálam ugyan kutathat, de megmondom előre, hogy úgyse tanál semmit. Nem rejtegetünk mink semmit, hiába is keres.”

E szavak a községi népbizottság tájékoztató hirdetményének hatása alatt érlelődtek. Azt hiszik, hogy házkutatás készül.

— „Egy régi ének után járok, amit már kevesen tudnak a faluban. Azt hallottam, hogy maguk tudják.”

— „Asse. Tőlem nem tud meg semmit.”

Kiss Juliskára ennélfogva nem akadt tanúság.

A koradélutánból hirtelen estébehajló szürkületben mindenfelé füstölnek a kémények és inycsiklandozó illatok úsznak a levegőben a konyhák tájékán. Ezek az illatok tanúságai azoknak a kalóriaszimfóniáknak, melyeket az asszonyok komponálnak a konyhákban és amelyek tálakban és lábasokban megtestesülve ilyen mondásokra ihletik embereiket:

— Friss lepény harmatos szőlővel, legjobb a világon.

— Aki piros akar lenni, káposztát kell annak enni.

— Teli gyomorral nem jó lefeküdni, de még rosszabb üressel. Korán vacsoráznak, úgy öt óra tájban. Így a gyomor teltsége éppen az arany középúton van, mire lefekvésre kerül a sor.

Felsorolni is sok volna azokat az ételfogásokat, amelyekbe mintegy összesűritik az egész földi jólétet. A legegyszerűbb ételnek is különleges kupuszinai zamatot ad az a sokféle jó, amit belétesznek: füstölthús, kolbász, szalonnadarabok, tejfel izesítik a rántásos levekeseket is. Húslevesük folyékony arany. A csipetkés csirke, bennefőtt „nagyhaluskákkal”, amelyeket étkezés előtt étvágygerjesztőül nyújt a gyerekeknek meg az apjuknak Fridrikné Koleszár Franci, becsületére válik a készítőjének, meg annak is, akitől tanulta.

Mint maga Ceres a bőség szarújából, úgy ontja a nyútott rétesre a belévalókat: olvasztott zsírral, tejföllel locsolja, azután végigrajta egy kolbásznyi vastagságú szilvalekvárcsíkot, majd megszórja jó liternyi cukrosmákkal, mazsolával. Így születik a híres kupuszinai „maakosrétes”, melybe belevész a nagykés a felvágáskor, olyan vastag.

Forr a tésztafőzővíz, hányják a cigánykereket benne a kereszt jele alatt beledobált barátfülék (óh, az idén csak egy mázsa szilvából főztünk lekvárt!) hogy mikor kikerülnek, meghemperedjenek cukros mákban és igazi kupuszinai „maakosperka” legyen belőlük.

Készül a komatál, az asszonyi szolidaritás tanúsága. A komatálkendőbe szépen bekötve és a komaüvegbe töltött borral egyetemben kerül a gyermekágyas asszonyhoz három napon át az erőtadó húsleves metélttésztával, bennefőtt hússal, a pecsenyék, a mákosrétes, aprósütemények és dunsztosok. Mert minden asszonynak eljöhét egyszer a nehéz órája.

— „Szabad-e megnézni a kisbabát?”

— Hogyne szabadna, csak meg ne verjétek szemmel, és el ne vigyétek az álmát.

— Phi, phi! Hogy meg ne igézzem!

A köpés — a legősibb démonelhárító gesztus — elmaradhatatlan még ma is. A pólyapárnán egyébként a rózsfűzés is ott van keresztbevetve, hogy a „rosszak” ki ne cseréljék a gyermeket. Nem tréfadolog ez, látnivaló abból, hogy ma is van a faluban néhány „váltott gyermek”. A csorgónyálú, bambán bazsalygó, érthetetlen szavakat motyogó gyengeelméjűeket tartják annak.

Sok gond és baj van a kisgyerekekkel míg felnő. Kupuszinán nincs községi orvos. Sokgyermekes idősebb asszonyok tanácsára és tudományára hagyatkozik a fiatal, tapasztalatlan menyecske. Mert minden apróságért nem szaladhat Zomborba.

— „Ki van csattogva a szája a kicsinek, nyáladzik erősen? Csakis birsalma csutáját főzzél neki, Verkám, oszt mártsd belé a lúdtollat és avval kenegesd a szája szélét.”

Ha ez nem segít, segít a Babka Ruzsa néni orvossága. Olyan még nem volt a faluban, akinek ne használt volna, akár kicsinek, akár nagyoknak. Nem titok az, nem babona, hanem tapasztalat mutatja. Anyjától tanulta, az meg az öregapjától, Nagyfejeő Páltól, aki veszettség elleni orvosságot is tudott csinálni, amikor még nem volt Pasteur-oltás. A Ruzsa néni szájfájás-elleni orvossága színmézbe kevert kerti rutából meg zsályából készül egy kis kékkő hozzáadásával. Háromszornál többet nem kell bekenni vele, mert legtöbbször már kétszerre is elmulasztja a bajt.

Ha nem tudni mi a baja a gyermeknek, akkor meg kell tudakolni. Ez is az asszonyok dolgához tartozik. Férfiember ilyenkor csak útban van. Megvárják, míg elmegy hazulról. Vagy pedig kiküldik valami ürüggyel külső munkára a fészerbe, istállóba. S amint kiteszi a lábát, előkerül a bögre víz, meg a kanál. Föléje hajolnak a fityulák. Mérik a vizet kanalanként, egyik bögréből a másikba. Számolják:

— Egy-kettő-három-négy-öt.

Most vissza, a másiktól az egyikbe:

— Egy-kettő-három-négy-öt-hat!

— No ládd, mondtam én, hogy meg van verve szemmel. Ugye hogy több lett egy kanállal? Világosan megmutassa!

Ilyen elméleti alapokon nyugszik tehát a gyakorlat. Következik a szénvetés. Kilenc szem izzó faparázs, három Miatyánk, három üdvözlégy, három Hiszekegy... kész a patika. A hunyorgó parázsszemeket belevetik egy pohár vízbe. Sisteregve forognak a tetején, míg el nem merülnek. Akkor megmossák a vízzel a szemmelvert ábrázatát (gyerek, borjú, malac, csikó, egyremegy!) itatnak belőle egy kortyot és a maradékot az ajtó mögé öntik. Mint ahogy az ajtó megfordul a sarka körül, úgy fordul meg a betegség is.

Egészségügyi tanfolyamszervezők figyelmébe ajánlható, hogy hol kell kezdeni a felvilágosítás munkáját, igaz, nem valószínű, hogy ez a korosztály valaha is fog egészségügyi tanfolyamra járni.

Guzsvány Örzse néni se járt soha, mégis senki sincs a faluban, aki úgy helyre tudná igazítani a kificamodott tagokat, mint ő. Csak megtapoagtja és mindjárt megmondja, hogy törött-e a csont, avagy csak kiment a helyéből? Törött csonthoz nem nyúl, küldi Zomborba a doktorhoz. De a kibicsaklott bokákat, kimarjult csuklókat csak ő keni-nyomogatja helyre szappanyos kézzel meg Isten segítségével, amióta Szmolenicki Jóska batya elhalálozott. Tíz-tizenöt év óta egyszer sem lett kellemetlen eset belőle. Pedig soha életében nem látott egy anatómiai ábrát sem az emberi test szerkezetéről. Ügylátszik östehetség. Fekete kendőt visel, nem kalapot.

Este van.

Elpihennek a szorgalmas ügyes asszonykezek.

Fogason függnék az ezerráncú szoknyák.

A láthatatlan zsebek befelé fordítják titkaikat.

Küszöb előtt sorakoznak a klumpák.

Szegre akasztva alszik egy kalap.

Tetejére dobva virraszt egy fityula.

Másnap megy tovább az élet a maga útján. Lakodalom, keresztelő, bölcső és koporsó.

Pilinyi Maris babó örökre elpihent már. Temetésre szól a harang. A ragyogó napsütéses téli délelőtt kicsalja az öregasszonyokat a kemencék mellől. A nap mintha gúnyolódni akarna a halállal, bemosolyog a halottas szobába is, végigtáncoltatja sugrát a bútorokon. Csak a fekete kendővel letakart tükrön török meg ereje és haldokolva enyészik el rajta.

A halott öregasszony összekulcsolt ujjai közt hófehér keszkenő. Tenyeré mélyében lapul a „révpénz”. Kell az majd a réven, ha át akar menni a másvilágra. Mert akinek nincs pénze, azt nem viszi át a révész. Ott kóborol a lelke és hazajár számonkérni a mulasztást. Így hiszik ezt, noha ez nincs benne se a katékizmusban se a bibliában. De ki lát bele a lélek óceánjainak mélységeibe?

A halottak körül minden dolog az asszonyoké, így a révpénz is. Mindenkinek eljön egyszerre a végső órája és mit lehet tudni? Még egy lélek se jött vissza azt mondani, hogy nem kell a révpénz. Ezért megnyugtató ha odateszik. Jó arra a régi dénár meg a bankó is. odaát mind érvényes. Vagy ki tudja, talán már Kháron is devizával dolgozik?

A halottat kiviszik a temetőbe (ez az egy dolog már nem az asszonyok, hanem erős férfivállak dolga) s az élet megy tovább.

EGY ESTI BESZÉLGETÉS nyomán és egy irodalmi pályázat időből kiugró sikere kapcsán íródnak ezek a sorok, azért, hogy a magyar olvasó előtt föltárják egy szép kezdeményezés merész távlatait, és ezért, hogy egy kicsit emberi, írói és olvasói dokumentuma legyen annak, hogy ezekben az években (1955-ben jártunk) a toll művesei is nagy vállalkozásokba fogtak, talán olyanokba, amelyek az első tekintetre erőiket meghaladták, de méltó fiai voltak ennek az időnek s amit adtak, az a tájban, az emberben és a leírt szóban él.

Azt mondta akkor este az író:

— Ezt a tájat, és ezt az embert irodalmunkban kevesen, a világirodalomban egyáltalán nem ismerik.

A Milyacka partján sétáltunk s nekem eszembe jutottak Wells szavai. 1914-ben írta a „Mister Brittling” című regényét, az első világháború kitörésekor. Ez a regény afféle önéletrajz. Vallomás. Mister Brittling a londoni újságokból olvasta a hírt: „Szarajévban...” Fia, a londoni gimnazista utána azt kérdezte tőle: „Apám, hol van az a Szarajév?”... A térképen valahol távol, ki tudja hol kereste... Mister Brittling mutatta meg a fiának, hol van Szarajév, de nem merte előtte bevallani, hogy kevesebbet tud róla, mint India egy kisebb falujáról, amelynek életét Kipling örökítette meg...

AZ IRODALMI ÉLETNEK ritkán van olyan nagy eseménye, hogy egy egész ország népe, közvéleménye fölfigyeljen. Hogy olyan nagy helyet szenteljen neki a napisajtó, mint a sportnak, vagy a társadalom más nagyobb visszhangú eseményeinek. Olykor azt gondoljuk, hogy az irodalom talán meg sem érhet olyan nagy visszhangot, jóllehet sokszor mélyebben jár az időben, mint kortársai és az alkotó — ha műve, mondjuk az írás, csakúgyan úgy hozza — kaphatna nem egy maroknyi ember, hanem tízezrek szemeláttára babért (még élő életében) a Párnasszuson.

Erről már sokan és nagyon sokszor írtak, de a görög szerzők óta annyi emberöltőn át mégsem tudtuk megérni, hogy az írói alkotás visszhangja ilyen nagy méreteket öltjön. Pedig mennyi energia, mennyi érzés és tudás, tehetség és földerítő erő, ha úgy tetszik rekord rejlik egy-egy ilyen műben, ha vállalkozik a szerző arra, hogy a többivel versenyre kel, kiáll, megmérkőzik,

állja a sarat, a kemény ítélőszéket azon a porondon, ahol annyian fölkészült erővel jelentkeznek...

Az Olimpiászon mérköztek az erők és mérköztek a szellemek. És jó az, ha az erők és a szellemek öcszemérik erejüket, legalább megmutatkozik az teljes nagyságában, akire várunk, akit egyébként elnyelne a rohanó idő, anélkül, hogy fölfigyelhettünk volna rá. Föl sem lehet mérni az idők küszöbén ezeknek a méretét, — talán egy távolabbi kor, ha lépést kap és méreteiben láthatja a vállalkozások erejét, vonalait, mondhatna bírálatot arról, hogy az óriási kohók és vízierőművek idején, 1955-ben, amikor a hegyek között a folyók ki tudja hány ezer év után megváltoztatták medrüket, amikor mesterséges tavak születtek, amikor a föld gyomra fölhasadt — mi történt akkor az irodalomban? És vajon az az országrész, mely kohók és vízierőművek építésében korszakot lépett át, hogy a primitív életformából kitépje az embert, az író előtt kitárta-e a kapukat, hogy Jablanicához, Zenicához, Zvornikhoz mérten — hasonló dimenziókban a szellem sokszor jelentéktelennek tűnő, de mégis egy emberi életet fölőrlő erőfeszítései előtt is magához ragadja a tömegek erejét...

Kitárult a kapu.

Szara je v ó jelentkezett az irodalomban.

A kezdeményezést nemcsak irodalmi körökben fogadták őszinte megértéssel. Bosznia és Hercegovina népköztársasága úgy tekintett rá, mint amikor egy táj a maga szellemi erőivel kilép, hogy jelentkezzen az ország, de nemcsak az ország, hanem ma Európa színe előtt. Ez volt a szándék, amikor kitűzték pályadíjnak az egymilliót *egy könyvért*. Ez volt az első ilyen lépés írói alkotás felé, hogy a díjazás csúcsát adják annak, aki a művészet eszközeivel odáig ér a m á b a n, hogy azt a szintet érje el itt, amit a technika és a tudomány vívmányai csúcsán a mérnökök, az építészek, a tudósok és a munkások elértek.

Lehet, hogy a hasonlat egy pillanatra mesterkéltnak tűnik, de ha Niko Milicsevics szavaira gondolok, amikor a Milyacka partján arról beszélgettünk, hogyan lehetne azt, amit Bosznia adott és ad, a művészet nyelvén maradandó formába önteni — azt mondta: nagy erőösszefogás kell ahhoz, hogy ez a táj és ez a város (Szara je v ó ra gondolt) elmaradottságából kilépjen és elfoglalja helyét az irodalomban, mint irodalmi nevelő ott, ahol őt ez a hely a társadalmi fejlődés új szakaszában megilleti, — akkor csakugyan az élet más és más területeiről kell vennem a példát, hogy valódi méreteiben kifejezzem azt, ami itt végbemegy.

Példának állítom hát Jablanicát, Zenicát és Zvornikot, nem pedig Visegrádot, ahol csöndes élet folyik az ország leggyorsabb folyójának partján, ahol Králeyevics Márkó bátyája láttán a népballadák hangja hamarabb a múltba ringat, mint a cserzett bőrű és aszottképzű tutajosok mindennapi harca még most is a folyóval, amelynek szeszélyei kiismerhetetlenek.

NEM NEVEZNÉM elsődlegesen reklámnak azt, hogy a pályázat első díjával eddig a legmagasabb csúcsra szökött és azt sem nevezném reklámnak, hogy a pályázat eredményének kihirdetése után két hétre (megint az irodalomban é ritkán használt szót veszem elő) rekordidő alatt megjelent Csamil Szijarics pályadíjnyertes regénye. (Ez nem reklám, hanem az élet mai üteme ez, és minden igazi nagy regényt ennyi idő alatt kellene megjelentetni, hogy az olvasóközönség föl-föllobbanó figyelmét a kellő pillanatban vigye tovább a könyv.) Inkább azt mondanám, amit Milán Bogdánovics mondott e pályázatról beszélve hogy — „irodalmunk a regények korába lépett” s ennek a lépésnek, természetes, minden irányban jelentőségéhez mért visszhangja van.

Ha csakugyan a regények korába léptünk, akkor a kullogásnak az ideje lejárt és annak is, hogy konvencionálisan meg kell válogatni a művészi alkotások hírverésének eszközeit.

A hűvös hang nem tud ott utat törni, ahol éppen a csönd vagy az érdektelenség hűvös hangulatát kell fölszakítani az emberekben. Nagy hangra van ott szükség, hogy nagy legyen a visszhang s még a legeldugottabb faluból is fölkerelkedjen a nép, hogy ajándékkal megtömött tarisznyával a vállán bekopogjon az író ajtaján.

Amikor a szandzsákiak meghallották, hogy földjük szülötte megnyerte a „legjobb mai jugoszláv regény” legnagyobb díját, egymilliót kapott egy könyvért, fölkerelkedtek valahányan, elmentek Szarajevóba és köszöntésképpen ajándékokkal halmozták el az író.

Wells fia pedig azt sem tudta 1914-ben, hogy hol van Szarajevó...

A „NARODNA PROSZVJETA” szarajevói könyvkiadó munkástanácsa előtt Milán Bogdánovics az íróember mélyen átgondolt szavaival így jelentette be az első díjat nyert művet:

„A mű, amely első díjat kapott, nyugodtan mondhatom, valóban fölfedezés. Én ezt olyan ember teljes felelőssége tudatában mondom, aki több évtized óta foglalkozik az irodalom bírálatával. Ezt annál is inkább bizonyossággal mondhatom, mert véleményemet ebben a közös munkában két elsőrendű munkatárs ugyancsak biztos ítélete igazolja. Ez egy olyan regény, amely teljesen új módszerrel, teljesen friss módszerrel, irodalmilag friss módszerrel, és a stílusában és a formanyelvében is, amellyel a tartalmat földolgozza és belül összegyúrja és formába önti, az élet egy egészen új szektorát viszi be irodalmunkba. Szandzsák eddig nem volt jelen a mi irodalmunkban.”

A mű helyének megjelölése után az író Csamil Szijaricsról így szól, hogy kitarja előtte a nagy íróknak szánt pályák kapuját:

„Itt most egy ember belép ebbe (a szandzsáki — ford.) életbe, mindennek előtt ennek a világnak a megértésével és ismeretével, nem a romantikus pejzázsok képein át vagy a természettől való elragadtatott lelkesedéssel át, amit ott átélt, nem valami ilyen vagy olyan hőstett emlékének át, amit egy ilyen vagy

olyan kivételes egyén hajtott végre, hanem a szó teljes értelmében belement és átment az embereken. Átmegy azokon az embereken, akik ott élnek, egy világon, amelyet ott valami középkori nehéz és sötét vergődésben talált és megkísérelte ezt a sötétséget rendkívüli emberi, meleg emberi módon föltárni és bemutatni.”

Amikor a jugoszláv irodalmi kritikában olyan kiváló helyet elfoglaló író és esztéta ilyen hangon nyilatkozik egy műről — az valóban fölfedezés számba megy. A konvencionális jelentések helyett itt a bíráló Bogdánovics olyan sokatmondó szavaival találkozunk, amilyenekre sem az írók, sem az olvasók nem számítottak. De nem számított erre maga a bíráló bizottság sem, amikor a kezébe vette a pályázatra beérkezett több mint 160 regény kéziratát és áttörte magát ezen a hatalmas anyagon.

Voltak gyöngé kéziratok, hiszen minden pályázaton jelentkeznek az irodalom ismeretlen megszállottjai, örök dilettáns rajongói, titkos művelői, akik csak álneven mernek kilépni a bíráló elé — de az eredmény mégis, a kellemes csalódáson túl is nagy sikert hozott. „A munka (a bíráló bizottság munkája) a szó teljes értelmében diadalmasan végződött. Ez a pályázat győzelem volt; győzelem az irodalom, és győzelem az író számára.”

És valóban, már maga az a pusztta tény is, hogy ebben az országban egy regénypályázaton több mint 160 író vesz részt, sokat beszél. Ez ismételten afelől is meggyőz bennünket, hogy a regény, mint irodalmi műfaj most fejlődésének fölfelé ívelő szakaszába lépett; a rövidlélegzetű műfaj már nem elégíti ki az alkotót, mert nem tudja átfogni benne az idők történéseit. Széles, nagy műfajokra van ma szükség, amelyekben 'horizontálisan és vertikálisan is benne foglaltatik az élet, az emberi erők és az emberi lelkek olyan mélyére hatol, ahonnan csak nagy dimenziókban lehet fölszínre hozni mindazt, ami művészi megörökítésre, megformálásra vár.

Csamil Szijarics regénye mellett még két kéziratot díjazott a bíráló bizottság. A második, félmillió dináros pályadíjat Mikica Renovicsevic kapta a Simela Solaja néphősről írt és címül a néphős nevét viselő regényéért. A harmadik díjat pedig egyik legfiatalabb pályázó, Dragoszláv Grbics nyerte „Vizek, szőljatok!” című regényéért, amely egyik vízierómű kiépítésének reális képét adja. Ezenkívül még négy regény kéziratát ajánlották megvásárlásra.

A szarajevói regénypályázatnak még egy fényoldala van.

ÚJ TEHETSÉGEK jelentkeztek, akiknek nevével kisebb műfajoktól eltekintve — eleddig nem is találkoztunk. Részben ez is volt a szándéka a pályázatnak. A cél éppen, hogy a regényírók porondja új, ígéretesebb erőkkel népesüljön. Az idő több, kevesebb gazdagsággal mindig termi a tehetségeket, csak nem mindig olyan korban, amely a maga nagy lehetőségeivel és gazdag történéseivel kitarja előttiük az alkotói kibontakozás útját. Nem egy kor elnyelte már a többre hivatott gyermekeit, vagy elvitte olyan fiatalon, mint

Byront, Petőfit, Mozartot, és a háború elragadta tőlünk Goránt, aki a költészet egyik legnagyobb ígérete volt.

A nagy háború után most egy boldogabb kor következett el az alkotók számára is. Igaz, hogy éppen az idő sietése hívja a góciókba a vidék legjobb erőit, így a boszniaiak közül (elég Csopicsra, Andricsra, Szkender Kulenovicra és Novák Szimicsra gondolnunk) elszólítottak a legmagasabb irodalmi fórumok...

— Valamennyiünk előtt, akik itt maradtunk — mondta Nika Milicsevics — úgy tűnt, hogy kimagasló erők nélkül maradunk s ezek után, mint minden, így az irodalom is a provincia távlatlanságában elsekélyesedik. Ez minden provinciában riasztó; riasztó, hogy nincs, vagy kevés az erő, itt is, a Vajdaságban is... Mennyi, de mennyi küzdelmes esztendő áll még előttünk... Ó, ha tudná, hogy az ilyen gondok súlya alatt néha majd összeroppanunk... A provincializmus nyomai nehezen merülnek el...

— Igen, de Szarajevó.

— Szarajevóról a nem szarajevóiaknak különös képzetük van. Engedje meg: exotikum. Amikor ezt mondom, nemcsak a külföldiekre gondolok, hanem a nem boszniaikra. Szarajevót, ezt a „kaszárnya-várost”, vagy „fellegvárat”, mert a monarchiának az volt, és a régi Jugoszláviában sem jutott sokkal előbbre — nekünk föl kell emelnünk. Úgy mondom: nekünk. Nem „szarajevóiaknak”, hanem Boszniaának.

Nem minden olyan rózsás, nem minden olyan símára fésült, mint ahogy megszépíti a messzeség és a lelkesedéstől, a szenvedélyektől működésbe lépett képzelet. A dolgokat megzavarják a hétköznapi gondok. Olyanok, amilyeneknek az első hallásra nem is hisz az ember. Olyanok, amelyek a primitívségről szólva a reménytelenség érzetét keltik, vagy azt, hogy „ő, de keveset tehet itt egy emberöltő”, azután, (persze néhány ellenvetés után) Niko Milicsevics panaszos hangja is fölenged, mert elmondta azt, ami a szívéen fekküdt, föllélegzik:

— Mindezt csak azért mondtam, hogy világos képet kapjanak azok, akik Szarajevót, Boszniát kívülről nézik... Távolról... Közelről más a kép. Sokszor lehangoló... De... de lehetetlenséget nem ismerünk!

Arról volt szó, hogy erők nélkül maradtak. De a bölcső mindig ad új erőket, csak az a kérdés: ki tudjuk-e őket emelni, mert hiszen a provincia egy időben ugyanúgy adhat halhatatlant, mint a góciók?!

Ezután következett az, amit Niko Milicsevics jóval az eredmény kihirdetése előtt, a pályázat szándékáról és a boszniai tehetségkutatók elgondolásairól mondott.

— Egymillió egy könyvért. Nagy szó. Talán az első szó nálunk, hogy valaki egy könyvért ennyit kaphat. (Vagy háromszor ennyit, ha a szerzői jogdíjakat mindjárt hozzászámítjuk.) De új tehetségeket, nem mostohán, nem aprópénzért, hanem úgy, ahogy kéri tőlünk az idő, — csak így lehet kiemelni... Csak így!... Igen, csak így!

A nagy szavaknak nincs hitelük; különösen akkor nincsen, ha szólamba szedve s kiemelve állnak. Nagy szó az egymillió? De valóság!... És a visszhangja is valóság. És, amit Milán Bogdánovics mondott: az is valóság.

Most már érzem: nem is csak Csamil Sijarics könyvéről van szó (hiszen ez a szarajevói pályázat ezután minden esztendőben kitűzi az egymilliót), hanem arról, hogy az irodalom előtt sincsenek lehetetlenek, ma, nálunk!

Ebben nagy, és igazán nagy a „Narodna Proszvjeta” kezdeményezése.

CSAMIL SIJARICS MŰVE elindult szerb nyelven az olvasó felé. Ha 20.000 példány szélességében is, akkor sem zárult be a kör. Nem zárult be ott, ahol csak ezen a nyelven tudnak olvasni, mint ahogy Hemmingwayre gondolva mindig ilyen érzése támad az embernek, aki valóban szereti az irodalmat és az idő mai fejlődési távlatában nézi, nem pedig onnan, ahonnan nézve elég, ha egy kis táj népe annak örül...

Nézzük hát, s szóljunk róla még.

A szerb-horvát nyelvterületen túl a szlovén és a makedón nyelvterületre is csaknem egyidőben megérkezik ez a regény, mert fordítása már folyamatban van. Lefordítják magyar nyelvre is, hogy minél előbb a magyar olvasóközönség elé is kerüljön.

Jó. De most az a kérdés merül föl előttünk: kitarul-e az európai ablak a regény előtt, hiszen egyszer már léphetünk mi is ki olyan hanggal, hogy az ne egy félévszázad után hallatsszon Európában, vagy ha úgy tetszik: a világban. Mert ahogy hírt ad Steinbeck a szegény amerikai munkások és hobók életéről, úgy hírt adunk mi a Szandzsák elesettjeinek életéről azoknak, akik a farmerek vagy a hobók életét is csak könyvből ismerik...

Most az egyszer kitarult ez az ablak is.

A pályadíjnyertes regényre a kiadó már aláírta egy svájci, egy német és holland kiadásra a szerződést. És valószínű, hogy az idén Párisban is megjelenik...

EZ A PÁLYÁZAT nemcsak a pályadíjnyertes műben jelent nyereséget irodalmunknak. Hisz vele együtt — mint fennebb említettem — egész halom regény került a műbírálók elé.

— Értékes és roppant érdekes anyag — mondta Niko Milicsevics —, olyan kéziratgyűjtemény, amelyen még évekig dolgozni kell, hogy fölszínre hozzuk belőle mindazt, ami arra készítet bennünket, hogy szóvá tegyük. Vallomások, őszinte életregények, dokumentumok, ismeretlen tehetségek föl villanásai, ismeretlen tájak és életek, és vállalkozások, és harcok, munka, munka, munka... Mennyi?!...

„A valóság erejének győzedelmeskednie kell!...

Ezt nem először és nem egyedül Milán Bogdánovics mondta ki, de ezen a pályázaton is elhangzott ez a mondat. Mint egy bizonyosság és mint egy igazolás, hogy az az anyag, amit több mint százötven szerző beküldött a mi valóságunk közelében jár és indokolttá teszi, hogy a regénypályázat díja a világ távolról hallott és sokáig csak a távolból sóvárogva nézett nagy díjainak színvonalára emelkedjék.

AZ IRODALOM fejlődése előtt nem állanak legyőzhetetlen gátak. Ugrás-szerű fejlődése is természetes, még akkor is, ha sokakat ez meg is hőkent mérföldes lépteivel vagy oly hangos hírével, hogy az már reklámnak (!) tűnik. Inkább a ma hangja hatalmas dimenzióban. És ha ezekre a dimenziókra gondolunk, akkor a húszezer után a *százezres példányszám* már nem is csoda.

Csoda az, hogy ezen még mindig csodálkozunk, ahelyett, hogy fölesillanna a szemünk és örömmel dörzsölnénk a kezünket a hír hallatára.

Egymilliót adtak egy könyvért. És lehet, hogy holnap még többet is.

Tomán László

Játék életre-halálra

Vaszko Popa román költőnek indult, és a legjelentősebb szerb költők egyike lett belőle. Első, és eddig egyetlen verskötete, a „Kora” (Kéreg, megjelent 1954-ban), egyike a modern szerbhorvát költészet úttörőinek, helyesebben jégtörőinek. Utána egy intermezzo következett — a „Belutak” című és még néhány versciklus — majd jöttek az „Igre” (Játékok) és a „Vrati mi moje krpice” (Add vissza a rongyocskáimat) című ciklusok, amelyek Popa eddigi költői fejlődésének legmagasabb pontját jelzik. A versek a „Delo” című folyóirat mult évi első és tizedik számában jelentek meg.

Már a Korában szokatlan, elhanyagolt területekre kalandozott Popa. Az ember legmélyebb énjét kutatta és énekelte, addig ismeretlen, sőt megvetett témákat dolgozott fel, verselése a mi viszonyainkban a legmodernebb. Így jutott el az emberi lét értelmé és célja problémájának megszólaltatásához. Ekkor jöttek a Játékok...

Kezdődjön hát a játék. Mindannyiunknak részt kell benne vennünk; ebből a játékból, — ránk mérte a sors, — senki sem húzhatja ki magát. Számoljunk le önmagunkkal, a bennünk bujdosó idegekkel, betolakodókkal, a megalkuvás fantomjaival, vessük magunkat a játékba s

„Aki nem törik diribre-darabra
Aki ép marad és épen felkel
Az játszik”

A felnőtt gyermekek játéka nem játék. Erőpróba. Végzet. Az élet minden tájára el kell jutni, végig kell játszani minden játékot, meghalni minden halállal, s aztán megérni továbbvirágzásunkat.

Halálosan komoly gyermekjátékok füzére a Játékok ciklusa. Felvetődnek a legelemibb és legvégzetesebb kérdések. A szöveget ki kell húzni a padlóból; fejük letörik, senki sem hagyhatja el önma-

gát és talaját; de elveszti fejét, s a játék folyik tovább, felcserélt szerepekkel. Keressük az embert, az embert, aki belénk rejtőzött, de önmagunkat sem ismerjük, hogyan ismerhetnénk másokat, s amíg ez a keresés tart, amíg avval áztatjuk magunkat, hogy megtaláljuk, akit vagy amit keresünk, addig elveszítjük önmagunkat. Ne csodálkozzunk, hogy a szék hideg, béna lába és a néma, sötét kulcslyuk is jelt ad, a szerelem jelét, mert addig csóváljuk majd fejünket, míg le nem esik. Ki kell bírni a lakodalmi táncot, amikor saját bőrünkbe rakott kövekkel, gondokkal táncolunk, ki kell bírni ezt a haláltáncot az életért, el kell viselni minden követ, minden súlyt, hogy megmaradjon a bőrünk. Ez az élet követelése.

A rózsatolvajok, vadászok, korhadt birkák, magok nem állhatnak meg. Nem pihenhetünk. De mielőtt folytatnánk ezt a szédítő játékot, játsszunk. Ezúttal a lehetetlennel. Végtagjaink megváltoztatják helyüket, tekintetünk pókhálódjában járunk, fejünkkel játsszunk. Itt, most, mindenki, szavával, lépésével, mozdulataival a fejével játszik. A levegőbe hajigálja, s vagy elkapja mutatójával, vagy nem. De senki sem pihen. Míg el nem játszottuk minden játékunkat a halálig, addig nincs megállás.

„A játékot élénken folytatják
Amíg csak vannak kezek
Amíg csak vannak lábak
Amíg csak valami is van”

Ha játék közben befogadunk valakit, jól vigyázzunk, mert majd csak halottak maradnak utána, szelek fujdogálnak az üres koponyákban. A tehertől pedig nem lehet megszabadulni. Meg sem lehet mozdulni. Összetörünk, elalszunk, s álmunkban égnék áll a hajunk, kettőnknek, akik nem tudunk szabadulni egymástól, pedig de soká tart ez a játék.

Azok is, akik belépnek a fülünkön. Kimennek, de bent is maradhatnak, hívatlan vendégek. Akkor vége. Ezért kell játszanunk nekünk éjszakáknak, nekünk csillagoknak. Éjszakák vagyunk és csillagok. Fény és sötétség. Eljátsszuk egymást, egymás életét és halálát, amíg egyedül nem maradunk, hogy önmagunkat játszuk, önmagunk körül járjuk ezt a tragikus táncot. Feketén.

Elértünk önmagunkhoz, vége a játékoknak. Most jön a legfájdalmasabb: megállapítani, mi maradt belőlünk ez után az irtózatoss forgás, rohanás után, — ami maga az élet. Se hasunk, se homlo-

kunk, se szívünk, se ölünk. Elpusztultunk, mint ahogy belepusztultunk valamennyien az életbe, akár játék az, akár nem, de mégis marad valami, nem belőlünk, csak utánunk; fű nő a tenyerünkől.

Mikrokozmosz és makrokozmosz távolságokban folynak a játékok, körül a csillagok, s közöttük, valahol, láthatatlanul, az ember, akit keresünk. Ebben a keresésben a lehetetlent akarjuk megmozdítani, de hiába, s hiábavaló minden tiltakozás is. A dolgoknak rendjük van. A rend talán játék, talán halál, de meg kell mutatnunk magunkat, hogy végigjátszhassuk, hogy megmaradjunk, amíg lehet. Ez a játék az örök mozgás, önmagunkban, önmagunk körül, másokkal, forgás a csillagok között, születés és halál között. És amikor vége, akkor látjuk, milyen kicsinyek, milyen semmik vagyunk, örületes önirónia az egész — ez lehet a végső konklúzió.

A „Játékok” tehát — életfilozófia, egy dialektikus, talán peszsimista, annak is csak szubjektíve pesszimista nézet. Vaszko Popa elfogadta a nagy táncrahívást, a sors elkerülhetetlen, akarva, nem akarva játszunk mi is.

Popa a Játékokban valósította meg először tökéletesen a modern költői nyelv ideálját, a teljes, majdnem aszkétikus egyszerűséget, de épp evvel érte el nyelvének gazdagságát. Nem ellentmondás ez, hanem nyelvi valóság, a lehetőségek teljes kiaknázása. Itt minden szó maga a szó és ezer más szó is, minden szó számtalan szót rejteget, számtalan jelentést. Mintha a költő addig véste volna a nyelv anyagát, míg egy szó amorf alakja ki nem fejezte megsokszorosított értelmét, mint egy szobor, amely mást mond a nézőnek, ha előlről, hátulról vagy oldalt nézi. Csupa egyszerű, hétköznapi szó, a hétköznapi élet ezernyi jelentésével. A játékokban vezette be Popa az utcai kifejezéseket is. „Gde ga sve ne traži”, „Glavni je”, „Pečen je”, — s a ciklus végén a tragikus „Šta da ti pričam”, ez a lefordíthatatlan kifejezés. (Zorán Misić franciára akarta fordítani, de rájött, hogy nem lehet.) A szerb nyelvnek ez a mindennap használt, kissé fölényes, de lemondó, szinte kétségbeesett kifejezése a Játékok végén hatalmas, mitológiai méreteket öltött, benne összpontosulnak, tömörülnek az élet kilátástalanságának, értelmetlenségének fenyegető rémei, ez a négy szó a ciklus és az élet fináléja.

A „Játékok” ritmusa a játékok ritmusa, a hajsza, forgás, tánc, összeomlás ritmusa. Popa pontosan adagolja a szavakat, kiméri súlyukat, tempójukat, ismétel, fokoz, hol szabadjára engedi a mondatokat, hadd gomolyogjonak, kígyózzanak, hol pedig óvatosan, elővigyázatosan, szinte rettegve ejt el egyetlen szót is.

Igaz, hogy a Játékok racionális költemény, hogy szenttelen; de minden sorában és szavában irracionális lehetőségek, szuggesztív erőik lakoznak. Mint az életben, a Játékokban is az ellentétek egyesülnek, értelem és szenvedély, értelmetlen és értelmén felüli tények és álmok.

Néhány hónappal a Játékok után jelenik meg Popa másik nagy versciklusa, a „Vrati mi moje krpice.”

A lét kérdéseit Popa már tisztázta a Játékokban, de mivel a lét, amilyen, tart tovább is, foglalkozni kell a belső problémákkal. Ha kizárjuk a kezdetet és a véget, számtalan, még megoldatlan kérdése van az életnek, s ezekkel a költőnek is le kell számolnia.

A Játékokban a szavak sokféle jelentése volt az uralkodó stilisztikai momentum, az „Add vissza a rongyocskáimat”-ban az egész ciklus a válaszok, megoldások, értelmezések egész sorát kínálja.

Két csoda összeütközése: ez a vers gerince, erre építi Popa megfélemlítő mondanivalóját.

Visszakérjük a rongyocskákat, babaruhákat, amelyekkel játszottunk: milyen egyszerű, naív, milyen gyerekes. Visszakérjük, amit adtunk: szerelmet, gondolatot, vért. Milyen hátborzongató. Megint a jelentések ezerfélesége, költővé kell válnunk, hogy hozzákölsük a magunk életét, életünk tragédiáját. Szakitás, csalódás, kiábrándulás -- mind-mind számításba jön. Pontosan állapította meg Petár Dzsadzszics, még a Játékokkal kapcsolatban, de megállapítása érvényes az egész modern költészetre, hogy nem szabad egy meghatározott jelentést keresni, mert, mint Mallarménál, itt is minden sornak sok jelentése van. Az már az olvasó, a gyönyörködő dolga, hogy a maga képére, a maga életére alkalmazza a verseket, hogy rádöbbenjen hennük önmagára, s megkísérelje kihámozni a szavakból a költő ottlappangó lényét.

A ciklus hangja kettős: az egyik hideg, elutasító, később dühössé, ellenségessé válik, végül pedig borzalmas, véres káromkodássá alakul át; a másik szinte enyelgő, behízlgő. A kettő ütemesen váltakozik, ritmus van benne, hangulathullámvás. Átkok, szépszavú kérés, figyelmeztetés, kergetés, önfeláldozás, ironia, szakitás, lecsönvedés, ilyen a ciklus fejlődésvonala. A témák váltakozása, a hangulatok ellenpontozása képezi az „Add vissza a rongyocskáimat” ritmusát.

Tizennégy versből áll ez a ciklus; mindegyikük egy-egy téma teljes, kimerítő feldolgozása. Popa egyetlen tételt variál, felsorakoz-

tatja az összes lehetőségeket, kimond minden szót, amely segíthet, hogy közelebb jussunk a megoldáshoz.

A Játékokban víziókat rajzolt, itt tég, mar, harap, szagat, gyilkol, temet. Hangja tud halálosan komoly, halálosan fenyegető lenni, csak néha vigyorok. Csodálatosan játssza a nyugodtság és a hevülés kettős játékát, önmagával beszél, önmagában mással, aki ő maga, egy harmadik.

Előző ciklusában a szerb köznyelv volt Popa anyaga, itt a szerb népköltészet eddig meglehetősen ismeretlen rétegének, a népi szitkoknak, káromkodásoknak nyelvét használja. Ezeket a népi kifejezéseket transzponálta Popa, művészi kifejezéssé nemesítette őket. A népi káromlások egy belső küzdelem, meghasonlás, pusztító gyűlölet kirobbanásai ebben a költeményben.

Érdemes végigkísérni, hogyan fokozódik a düh, a ciklusban. A bevezető versben egy önmagában önmagával folytatott páros-felelgetősben Popa a hideg figyelmeztetést váltogatja szörnyű fenyegetéssel

„Gyere csak elébem
Rádugatnak szemeim

Nyisd csak ki a szád
Hallgatásom széttöri álkapcsodat

— — — — —
Hát idáig jutottunk”

A negyedik vers kergetés, üldözés

„Kifelé mondtam már kifelé

— — — — —
Kifelé szétrobbanó fejemből
Kifelé csak kifelé”

Talán a hatodik és a tizedik vers a legrettenetesebb. A népi szitkokat Popa elemeikre bontotta, s azokat fonta össze mindent elsöprő, megsemmisítő káromkodásba. Halmozza őket, ostoroz, kínoz velük, a poklok, poklát kívánja, s az átkoknak, káromlásoknak ezek az apokaliptikus lovasai kőt kövön nem hagynak. Mindennek vége:

„Letöröltem arcodat arcomról
Letéptem árnyadat az árnyékomról”

Minden csak azért, mert

„Kést rejtettél kendőd alá
 Átlépted a vonalat, lábat állítottál
 Elrontottad a játékot”

Akármilyen az a játék, játék vagy valóság, a játékrontónak lakolnia kell. A kiábrándulás után pedig nem marad más hátra, mint a szakítás.

„Add vissza a rongyocskáimat
 Én is visszaadom a tiedet”

Mint egy lidérc, úgy feküdtek rajtunk a fenyegetések, átkok, az utolsó versben azonban csendesedik a hang, csitul a düh. Az utolsó három sor megnyugvás, halk szavak, végső elgyengülés. Kissé rezignált utolsó üzenet.

Akik együtt játszottak, most elválnak egymástól. A kör mégsem zárult be. Jöhetnek összeütközések, elválások, vereségek és diadalok.

Már maga ez a két ciklus is diadal. Vaszko Popa költői diadala. Egy, még egészen ki nem művelt nyelv szűz anyagából építette fel nagy napok nagy költői művét. A Játékokban ennek a nyelvnek egyszerűségét és gazdag szinonimitását csodáltuk, a Rongyocskákban a harag rejtelseit, a szitkok gigászi erejét. Itt kell megjegyezni, hogy az utóbbi ciklusban jelentkezik egy veszély is: letérés az egyszerűség útvjáról, bizarr népi kifejezések használata.

Hogy mindkét ciklus tökéletesen modern költemény, azt ezeket után nem is kell külön hangsúlyoznom. Metaforikus, asszociatív jellegük bizonyítja ezt legjobban. Szabadjára kell engednünk képzeletünket, hadd kalandozza be féktelenül vágyaink, félelmeink világát, találjon visszhangot a mi keservünkben, örömünkben, menekülésünkben, megtérésünkben. Leljük meg önmagunkban a már eljátszott játékok üszkeit, s a még el nem játszottak távoli fényét, iszonyatos üzenetét, a mi csalódásaink, válságaink kínzó emlékét és jelenlétét.

Vaszko Popa megkezdte a játékot, amelyben mindannyian bűnösen ártatlan játékosok vagyunk. A Játékok hangja ilyen ártatlan, gyermekies és ilyen vésszesen való, vétkesen igaz. Azon vesszük észre magunkat, hogy könnyedén játszunk, s hogy ez a játék a ha-

lálhoz vezet. Az élet játszik a halállal, minden élet törvényszerű pontjával (kérdőjelével?). Zorán Misics írja, hogy a játék a „legártatlanabb” és „legéletveszélyesebb” szórakozás. A játékok előírásai gyermekien ártatlanok, a tét pedig a lehető legdrágább: az ember sorsa. Legtragikusabb az, hogy mi önkéntelenül játszunk, tehetetlenül forgunk, „Tündér szerencsénk kénye hány vet, Játszva emel s mosolyogva ver le”, ahogy másfél évszázaddal ezelőtt Berzsenyi írta. S mit tehetünk? Elfogadjuk a hívást és játszunk. Folyik a játék, életre-halálra, aki kiáll — vége, aki végigjátssza — annak is vége. Ezt az örök emberi problémát Vaszko Popa szólaltatta meg hangosan és némán, bennünk és az űrben. Mert ő is játszik. Magával, velünk. Egy csak a vígasza: a legélvezetesebb játékot űzi: szavakkal. Az élet szavaival. Mig össze nem törnek, mig össze nem törik ő maga is. És ez már a halál.

Ötvenhétéves volt, mikor 1944. június 19-én, feleségétől elszakadva, a zsidókat szállító vonatban veronállal megmérgezte magát, s Bácsaimáson, a római katolikus temetőben eltemették. Kis fakereszttel megjelölt sírja azóta már bizonyára belesimult a többi névtelen halott giz-gazzal fölvert temetőjébe.

Havas Károly szegény, négygyermekes tanítói családból származott. Szegénysége, mint annyi sok más fiatalemberét, az ő sorsa alakulását is hátrányosan befolyásolta. Mert bár tanár szeretett volna lenni, s erre meg is volt az elhivatottsága, történelem- és irodalomszakos tanulmányait, nélkülözései miatt, abba kellett hagynia. Holott, ha pályáján marad, tehetségével, sokoldalú érdeklődésével és elmélyedő természetével — különösen történelmi téren — többre vihette volna. Így, mint akkortájt mások is, ő is fölcsapott ujságírónak.

Érdekes, hogy Havas, aki legkiválóbb cikkírója volt a jugoszláviai magyar ujságírásnak, Budapesten, mint parlamenti tudósító, német ujságnál, a Veigelsberg és Vészi szerkesztette s külföldön is nagytekintélyű Pester Lloyd-nal kezdte. Valószínűleg anyagi okokból hagyta ott később a lapot, s ment le Szabadkára, Braun Henrik ujságjához, a Bácskai Hírlaphoz. De a fővárosi életet s annak bohémvilágát megízelve, nem tudott sokáig ott maradni, s hamarosan ismét visszatért. Csak 1920 elején mondott végkép búcsút Budapestnek, s telepedett le Szuboticán.

Ott, kezdetben, a magyarpárt lapjának, a Hírlapnak volt szerkesztője s cikkírója, majd újvidéki átmeneti ujságíróskodása után a szuboticei Bácsmegeyi Naplónak, a későbbi Naplónak. Hírnevét itt alapozta meg kétc sillagos cikkeivel, „Kortársak” c. cikksorozatával és egyéb írásaival, köztük „Cárok uralma és cárok pusztulása” c. történelmi tanulmányával, „Rasputin és a kékszakáll”, „Idők mélyén” s a befejezetlen „Öreg ház a csirkepiacon” c. regényeivel. Mégis nevének „Stíriában, Ajk faluban mi történt?” c. s 1940-ben megjelent válogatott ujságcikkeivel biztosított maradandóságot.

Idetartozó írásai műfajilag különfélék. Van köztük krónika, tárcacikk, lírával átszőtt önvallomás, írói portré, riport, más egyéb. Noha „Olvasás közben és „Változatok a G-húron” c. műveiben Ignotus volt az első, aki gondolatait és egy minden fájdalom iránti érzékenységét irodalmi miniatűrökben közrebocsájtotta, Havas Károly cikkeinek helyét keresve, mégis Cholnoky Viktor „Kaleidoszkop”-jára kell gondolnom, mely szintén ujságban megjelent, irodalmi színvonalú cikkek gyűjteménye, s melyről Kárpáti Aurél, a kiváló esszéista, a hozzáírt előszóban azt mondta, hogy „egészen újfajta írások, talán a legeredetibbek a magyar irodalomban.” Ő jobb kifejezés híján, tárcaleveleknek nevezte őket.

Havas Károly válogatott írásában van valami reájuk emlékeztető... Leg-alábbis széles ujságírói regiszterében, abban, hogy témáit ő is az élet és szellem legkülönfélébb területeiről választotta, azokról meglepő otthonossággal, úgyszólván polihisztori tájékozottsággal írt, úgyhogy a kis, elhanyagolt, magára nem-sokat-adó, feketeborostás embert néhányan kétlábon-járó lexikonnak nevezték.

Minden írásra hangolta, amiben sajátosat, érdekeset, elgondolkoztatót, tanulmányos talált. Akár a hétköznapi szolgáltatta, akár a külföldi lapok meglepő hírei hívták föl reá figyelmét, akár olvasmányai közben támadt egy-egy gondolata vagy mások beszélgetéseinek foztlányaiból kapott el valamit. Nyitott szemmel és füllel járta eseményekben gazdag kora országútját. Mert mint maga is mondja könyve előszavában:

„Ebben a tízesztendőben (1930—1940 közt) csodajárások voltak, ebben a tízesztendőben a szegény kisember sokszor ijedten és zavartan állott az új csodák előtt, ebben a tízesztendőben egyik csalódás a másik után verte fejbe, ebben a kicsiny korszakban összesűrűsödött elmúlt koroknak és eljövendő időknek minden nagy problémája.”

Havas Károly, mint minden elfogulatlan gondolkozó, előrelátta a vén Európánkat s az egész világot fenyegető katasztrófát.

„Az író, aki annyi esztendőn keresztül annyi könyv tanításain ásta magát végig, — folytatja — ebben a tízesztendőben az életnek mindennapos tanításait jegyezte föl.”

Ő, aki természeténél fogva hanyag volt, még saját mesterségét sem könnyítette meg, nem használt följegyzési könyvecskét, a látott és hallott dolgokat kifogástalanul működő emlékezete tekerceiben tartálékolta, akár egy hang- vagy beszédfelvevő gépben, hogy alkalmi hangoltságában, szelleme gazdag gondolatársításával, élvezetesen az olvasó elé terítse. Nem adott magának távfeladatot, ha valamit nem írt meg azonnal, később sem igen vette elő. kallódó témái szemétládájába dobta.

Kötetbe gyűjtött cikkei kivételével; írásait nyelvi pongyolaság jellemzi. Mert adataiban, ítéletében megbízható volt. Sok cikke lektor után kiált. Természeti adottságán kívül azonban mentsége, hogy egészséges volt-e vagy beteg, hangolt-e vagy sem, több, mint tíz esztendőn keresztül napról-napra meg kellett írnia a maga kétszillagos cikkét s a többit. Azokat gépbe diktálta, utána csak értelmileg javított rajtuk, arra azonban, hogy írásait megfésülje, csinostgassa, szépítgesse, nem volt sem türelme, sem ideje, máris küldenie kellett a nyomdába.

Az állandó írógépbediktálásnak van jóoldala, rossz is. Tökéletesíti a mesterségbeli gyakorlatot, a gondolkozást gyorsabb iramra szoktatja, biztosítja a nagyobb folyamatosságot, de ugyanakkor becsempészi a felületességet s az irodalmibb megmunkálás elhanyagolását.

Havas Károlynak a mondanivaló volt a fontos, annak logikusan kapcsolódó fölépítése, a nyelv, a stílus csak másodsorban. S mégis, bár kevés benne a színfolt, hiánya nem bántó. Ellenkezőleg, céljának, az ujságírói közlésnek így, ebben a városi értelmiség nyelvéhez mért disztelenségében felel meg legjobban, anélkül, hogy szürke volna vagy unalmas, mert minden szó, minden mondat felel önmagáért, minden mondat egy gondolat vagy kijelentés. A mondatok inkább lazán, mint tömören illeszkednek, s mégis szükséges valamenyny, még ismétlésükben is, mert erősítik, aláhúzzák az állítást, kijelentést. Egyformán érvényes ez Havasra, akár portrét rajzol, akár cikket ír, akár be-

számol vagy oktat. De ime mutatóba néhány szemelvény válogatott írásaiból:

Goethe: „Goethe másként írt és másként cselekedett. Goethe, a miniszter, nem követte Goethe, a költő tanításait. — Nem volt közössége az emberekkel. Talán senki annyira nem ismerte az emberi lelket és talán senki megrázóbban nem tudta megírni az emberi lélek gyötrődéseit, de talán senki nem törődött olyan keveset az emberek szenvedéseivel, mint ő.”

Cordova és Maimonides: „Cordova spanyol város. Azt is lehetne mondani, hogy nem is egészen város, inkább csak díszlet. A gyárak elé, amelyek szégyenlősen húzódnak meg a régi város mögött, egy fantasztikus opera díszleteit állították. Mór csipkésű házak, gótikus templomok alkotják ennek a különös és a mai táj vonalaiba nem illő városnak igazi jellegét. Nagy képeskönyv ez a város, melyet a turisták úgy nézegetnek, mintha muzeumban járnának. Cordova népe éppoly valószínűtlen, éppoly multbavesző, mint maga a város. A kelták, a punok, a rómaiak, a gótok, a mórok, a zsidók, mint valami vegyészeti lombikban keveredtek össze a földdarabon, amelyen átvonult minden kultúra, s melyen a mór kultúrának még ma is ezer nyoma látszik.”

Havas Károly jelentőségének alapja újságírói s nem szépirodalmi munkássága. Minthogy ezt a magyar kisebbség szolgálatában, gyakran nehéz viszonyok közt végezte, a számontartó utókor megítélésében még fokozza jelentőségét. Lehet azonban, hogy éppen ez a szájkosaras szólásszabadság tette őt első újságíróvá. Mert amúgy talán elmerült volna a napi politika porágyában, míg így arra kényszerült, hogy lelki adottságaival, a szellem világtájai felé fordult arccal, töltse be újságírói hivatását, az a népi szolgálatot, melyet becsületesen csak az láthat el, akinek kezéből sohasem hullik ki a szeretet és igazság magasrattartott útmutató fáklyája. Havas Károly joggal mondhatta magáról, hogy társadalmi vagy világpolitikai vonatkozású cikkeiben mindig e felfogás mellett tett hitvallást. Ott vannak az amerikai és német fajgyületről szóló írásai, a férfi és nő viszonyával, a válságba jutott házasság problémájával foglalkozók, a nagy emberi összetartozásról, a társadalmi szolidaritásról írottak vagy amelyekben a második világháborút megelőző készülődéseket tárgyalja. Mindenütt kifejezésre jut puritán erkölcsisége, minthogy minden írásában ott érezzük az eltöprengő és ítéletet formáló gondolkozót, aki sohasem ragadtatja magát gyalázkodó, gyűlölettől habzó kitérésre. Tudja azonban nagyon jól, hogy az írott szó a hatalom birtokosaival szemben gyenge eszköz, ezért rezignáltan e szavakkal fejezi be könyve előszavát:

„Szeretet nélkül nincs élet, és szeretet nélkül nincs igazság. Ha nincs is semmi ezekben az írásokban, egy van: szeretet az emberhez és szeretet az igazsághoz, amit annyira keresett és annyiszor hiába keresett ezeknek a sokrúknak szegény és szomorú írója.”

Mert nem rejtette véka alá meggyőződését, mert nem szépítette, amit ki mondott, mert nem udvarolt, törleszkedett másokhoz, sokan félreértették és nem szerették. Pedig nem volt rossz ember, nem lehet az — ha tudott, segített szegényen, rászorulón, részvétellel hajolt le az elesettekhez, minden perditá-romantika nélkül, megértéssel írt „De profundis” és „Rendőri felügyelet alatt” c. cikkeiben a nyilvántartott utcalányokról. Cikkeiben helyet kap a világ minden jelentősebb eseménye, s visszhangra talál minden emberi fájdalom, felsebzettség.

Tudja nagyon jól, hogy nincs semmi új az ég alatt, hogy nincsenek új gondolatok, csak más szavakba öltöztettek, s ami van, az is öntudatosítás: a gondolkozó agyakban homályosan lappangónak, ezért, bár írásaiban sok a ily gondolat, nem kérkedik velük, mintahogy gazdag lexikonális tudását senfitogtatja.

Az ítélet megbízhatóságának alapja a szenvedélymentes tárgyilagosság. Mivel Havas cikkeinek az egyéni véleményalkotás ad különös súlyt, jelentőséget, ismert tárgyilagossága fontos szerepet játszik.

Közfelfogás szerint a dolgokról kialakult vélemények alkotják az ember világnézetét. Havas Károlynak magnezeze liberális, de egyes kérdésekben a indokolt konzervativizmusnak is helyet juttat.

Figyelemreméltóak könyvének rejtett vagy lírával átszótt önvallomásszerű részletei, mint pl. a „Kezek balladája” c. írásában. Mintha csak később öngyilkosságának előérzetében írta volna fájdalmasan együttérző sorait arról az emigrált zsidó állatorvosról, aki azért vágta át nyakát, mert nem tudott idegenben élni. A honát vesztett zsidónak ez a fájdalmas kételkedése kap hangot Heinéről írott megemlékezésében vagy a „Stíriában, Ajk faluban mi történt?” c. lírai írásában, ahol a dallamnak és szövegnek magyar emléke fáj. Vagy a Cigányok c. cikkében, ahol ezeket mondja:

„Testvér, szomorú, groteszk és szánalmas testvér ez a cigány. Idegen é idegenségében testvére azoknak, akik mindig mindenütt csak idegenek maradnak...”

Önvallomás szempontjából különösen jellegzetes írása a Heti híradó, ahol sorokat olvassuk:

„Minden ember gyilkol. Minden ember meggyilkolt egy vágyat, egy akarat, egy darabot önmagában...”

Fanyar humorral ír az „Újságíró noteszéből” c. cikkében az újságró nagytartozik-rubrikájáról.

Mintegy 66 írásból álló könyvére legjobban az a hasonlat illik, melyet alkalmazott Cordovára, mikor azt mondta: Nagy képeskönyv. Ilyen az ő gyűjteménye is. Egy nagy képeskönyv, sok-külön világra nyíló ablakkal.

A magyar megszállás alatt nehéz volt számára az élet. Nem írhatott, csatládját eltartani nem tudta, s ez nagyon levette és meghasonlott emberré tette. Tehetetlensége megfosztotta akaratától, és ott maradt, ahová lökték. Írt ugyan még cikkeket, leányának, Verának diktálván azokat „A sárga csillag alatt” címmel egy regényt is megkezdett, de ezekből az írásaiból nem maradt meg semmi.

De abban, amit hátrahagyott, így is fellelhető minden, amit őt, ami őt mint a jugoszláviai magyarság újságíróját magasan a többiek felé emelte: nevének az utókor elismerését biztosította.

CSAMIL SZIJARICS:

BIHORCI

Regény, Narodna prosvjeta, 1956.

Csamil Szijaricsnak ez a regénye egy csaknem ismeretlen vidéket mutat be az olvasónak, a Bosznia, Szerbia és Crna Gora között elterülő Szandzsákot, amely még a régi Jugoszláviában is magán viselte minden elmaradottságával a török hódoltság jegyeit. S állapítsuk meg mindjárt, hogy Szijarics egy etnográfus lelkiismeretes pontosságával tárta fel ennek a vidéknek szokásait s mutatta be lakosainak nehéz életét. Hogy ez a mű minden aprólékossága ellenére sem száraz és unalmas néprajzi olvasmány, hanem szépen folyó meséjével az olvasó figyelmét az első oldaltól az utolsóig lekötő regény a maga színes, ízes, élénk stílusával és tájleírásával — azt hiszem, ezzel magyarázható sikere és ebben vannak értenyei.

Mindazonáltal érezhető, hogy az író a bihoriakról szóló történetében, — pontosabban: történeteivel, mert a regény mozaikszerűen tevődik össze az élet sok részletéből, — első regényét írta. Nehéz a bőség zavarát érezték, mert az író a maga hangját élvezte és a cselekmény folytonosságát elhanyagolva kissé talán hosszabban állt meg a csillogos ég leírásánál, a székérgörgés hangjainál, a táj költői reprodukálásánál. Az, ahogyan meséjét évszakokhoz köti, egy kicsit Reymontra emlékeztet, szemlélete viszont Gionoéval rokon: nála is romantikus fényben áll az ember, a paraszt, mitológikus arányokban belenőve a természetbe és szinte a valóságon túli életet élve. Csakhogy Giono következő maradt a maga világának bemutatásánál. Szijarics viszont rá akar mutatni az emberi és társadalmi igazságtalanságokra, a kizsákmányolás tényére még ilyen elmaradott viszonyok között is egy olyan vidéken, ahol se iskola, se posta, se közhivatal nincsen, ahol egy kegyetlen inkább állati ösztöneire hallgató csendőrkáplár a hatalom megtestesítője s egy zsirosparaszt, ugyancsak könyörtelen Halimacsza, a tökéletes rend képviselője. S ezen kívül minden valami határtalanul és hihetle-

nül nagy szegénységben folyik le; az élet, az emberi igények, az állati ösztönök, melyek a bihoriak életviszonyaira oly jellemző tényezők.

Helyes tehát a megállapítás, hogy Csamil Szijarics ebben a regényben a bihoriak életét tárta fel, más kérdés azonban, hogy a rendezettebb kereteket és a regény határozottabban folyó cselekményt igénylő feltételeinek eleget tudott-e tenni. Talán Szijarics írói tehetségéből semmit sem veszünk el, ha megállapítjuk, hogy regénye kompozícióban kicsit széteső, hogy alakjainak fekete-fehér jellemábrázolása nincsen művének előnyére.

Mindezt azonban elfeledtetni velünk az író kellemesen hangzó orgánuma, nyugodtan folyó meséje egy-egy epizódról, hajnalról, tavaszról, egy ilideni mulatságról, amikor leíró és elbeszélő művésze úgy terül ki előttünk, mint valami gyönyörű szőttés Szandzsák élénk színeivel és az ottani élet elmaradottságát érzékeltető primitív ábrákkal.

Igen, a néprajz szellemi és tárgyi változatai kapnak költői kifejezést Szijarics művében, valami pontosan és határozottan ki se fejezhető életérzés vonul át a bihoriakról szóló történet lapjain, melyben az anyag gazdagabb, a színek erősebbek, mint az, amit az író a regény szerkezetébe tudott beleépíteni. Akik Ivo Andricsot emlegetik ezzel a pályadíjas regénnyel kapcsolatban, akik Alija Gyerzelezre gondolnak, azokat bizonyára a hasonló környezet emlékezteti, csakhogy Andricsnak hőseihez és vidékeihez is megvan a maga írói távlata. A két elbeszélő nyugodt léleketvétele is hasonlít egymáshoz, s hogy Andricsnál ez is természetesebb és közvetlenebb, azon nem kell csodálkoznunk.

A milliós pályadíjat nem érdemtelenül kapta Csamil Szijarics, de úgy érezzük nem a kitűnő regényt jutalmazták ezzel a szokatlanul magas díjjal, hanem egy igen tehetséges, s egy új világot megszólaltató írói munkáját.

Szásics Vera

LAJOS ZILAHY:

L'ANGE DE LA COLIÈRE

Az Ararát meg a Krisztina és a király folytatása és befejezésül eredetileg angolul írt műnek ez a francia fordítása már öt kiadást ért meg az elmúlt két év alatt. A külföldi olvasóközönség számára valószínűleg különös érdekességét és bizonyos egzotikumot jelentettek már az előző részek is, s ezért érthető a nagy érdeklődés, amellyel a Dukay-család sorsát tovább kísérik az 1938 utáni időkben, amikor Ady versének jelképe „a dühödt angyal” fölöttük is megsuhogtatta pallósát Európa ege alatt.

Ebben a könyvben egyébként már nem is a Dukayakon van a történesek súlypontja; ők csak föl-fölvetődnek az események sodrában, mint játékbábuk a „dühödt angyal” rendezte nagy báb-játékban. A központi alak már nem Dukay vér, hanem a bányászivadék csillagász, Ursy Mihály, kit ismerünk már az Ararátból a Parlag című könyvének sajtópörével kapcsolatban. Egy-évi fogházbüntetése kitétele után férje lesz Dukay Zsiának, majd az öreg Dukay István végakarataából a Dukay javak bizalmas kormányzója; záloga annak, hogy a javakat a zöldinges Dukay János ne használhassa fel a nyílások támogatására.

Idealista álmodozó rebellis ez a csilgagvizsgáló; nem csoda, ha a földi göröngyökön meg-megbotlik. Az egykori harcos bányász fia most a „Kolomp” című időszaki lapjában a pusztlák méla, de messzehangzó kolompszavával igyekszik nyájba tömöríteni eszmei rokonait. Ő a titokzatos „Ursa Maior” aláírású cikkek írója, akinek enyhén izgató felhívására összeverődik egy a fasiszta terrort szembenálló, inkább szellemi mintsem fizikai front. Kisdéd modellje ez a munkás-paraszt-értelmiség összefogásának és az illegális nemzetközi együttműködésnek, amely mozgatója lehetne egy ellenállási mozgalomnak, ha tömeg állana mögötte. Terveiben, elképzelésekben nincs hiány, de az író aranyérezkére vall, hogy ezeket a

fantáziaszüleményeket sehol sem le díti át a megvalósulásba; ami történelmi vetületben egyenlő lenne a valódsággal. Az ararati kastély egyik szénnyában kórházi cégér alatt, hamis diazórisokkal beutalt álbetegek — külföldi emigránsok és magyar zsidók — bitos menedékhelyen szövik álmaikat. E jugoszláv is van közöttük Tujkovi néven. Később Ursa Maior és szüke köre abba a rejtett barlangba fészkel be magukat, amelyet a Dukay-fiúk kamaszkori kalandja fedezett fel egyszer. Nemcsak menedékhely, hanem fegyverraktár is van itt, sőt még nukleáris energetikai kísérleti tágatódzások folynak benne. A sok szép terv közt szerepel a német invázió feltartóztatása, a cseh- és lengyelországi Gauleterek „gajdeszbe” küldése egy botultoxinnal (kolbászmérég) preparált szénüveg segítségével s a német tiszték peti főfészkekének felrobbantása. De „villami mindig közbejön” — és puska lövése sem kerül a sor. Például a pontosan kidolgozott prágai merénylet: hiúsítja meg, hogy a csehek szemfülszebbek és a szobanforgó Gauleitert kinnappal már előbb, Lidicenél felszámolják. A lidicei megtorlás visszaretten Ursa Maiort a pesti robbantási tervtől, radikálisabb harcos munkatársának megtagadja a dinamit kiadását. nyilas uralom végefelé Ursyt és társait letartóztatják és Sopronkőhidán hurcolják. Zia grófné megkísérli Horty közbelépését kérni (alkalom az írónak egy Horthy-audencia intimpistás feltárára) de az részvételnél egyebet nem nyújt. Ursynak nyomavész. Csak a felszabadulás után kerül elő s derül ki, hogy a kivégzés alkalmával sikerült gégerutat nyernie Ausztriába.

Ursy Mihály sorsa ettől kezdve vértágikus kifejlést. Feje körül hamarosan szétfoszlik a halvány glória, am Sopronkőhida vont föléje és hamarosan szétfoszlanak illúziói is, amelyeket felszabadulással kapcsolatban táplált. Az örök idealista-utópista rebellis hivatavóbb újból szembe kerül az uralkodó rendszerrel. Nem tud opportunista lenni, együtt úszni azzal a réteggel, melyet az ár felvetett. Gyanús személt lesz. Szembekerül egykori eszmetárs:

egy részével is, akikben a pártideológia a szellemi gúzsbakötöttségig sűrűsödik össze. Kétségeivel, tépelődéseivel, csalódásaival nem marad egyedül. Láncszeme lesz valami homályos földalatti szervezkedésnek, melynek sem körvonalait, sem fókuszát nem sejthetjük az író előadása nyomán. Egyszer — nem egészen véletlenül — a Gellérthegyen sétálván, gyermekes csínyet követ el: a Felszabadulás-emlékmű talapzatára ráfirkálja: „A kis nemzetek emlékezetére.” Emigrálhatna, menekülhetne — sógora Dukay Oszti, a Bécsset megszálló amerikaiak tisztje alkalmat nyújt erre — de nem fut sorsa elől. Csupán Ziót és leánykáját, Zizit, engedi el azzal a remény-szalmaszállal, hogy később majd utánuk megy, de „most itt kell maradnia”. Családja „kiszóktetése” ürügyűi szolgál letartóztatására s az illegális „összeesküvés” leleplezésekor a terhelő bizonyítékok alapján a fővádoltak közé kerül. Az ügy erősen emlékeztet a Rajk-perre, jugoszláv vonatkozásait is beleértve. A vád lényege: kísérlet a magyar demokrácia megdöntésére, a jugoszláv hadsereg egységeinek támogatásával.

Itt bontakozik ki Ursy Mihály tragédiája. Látjuk, miként fordítanak hátat neki és tagadják meg egykori barátai, harcos társai; hogyan vágja szemébe a közvádoló, hogy házasságával elárulta a munkásosztályt (!), miként vallanak ellene azok, akik odaadó hívei voltak és most a fasisztákkal való együttműködéssel vádolják, mert annak idején nem akart pesti Lidicét előidézni. Betetőzésül előkerül még egy döntő tárgyi bűnjel-bizonyíték is: a zsebéből egy laboratóriumi piros ceruzavég, melynek vegyi összetétele azonos a gellérthegyi emlékmű „gyalázó” felirata anyagával. Az ítélet — nem kétséges — halál. A „dühödt angyal”-nak utolsó torz vigyorgása az, hogy a hurkot egykori gyermekkori pajtása és az illegálisban odaadó híve, a paraszti Kurdi Jóska teszi a nyakára s Ursy Mihály, jó rebellis csillagászhoz illően, egy utolsó „Eppur si mouve”-val fogadja azt.

Zilahy itt szíveszerint kiírta a mondanivalóját. Ez már nem regényírói me-

se, hanem érezhetően belső átélések ki-
vetítése.

Ugyancsak élményszerű hitelképessé-
gével ad jegyzeteket Budapest ostro-
máról s magáról a „felszabadulás” fo-
lyamatáról. Nemcsak írói rutin, hanem
diplomáciai érzék is sugárik ki abból,
ahogyan ezeket az eseményeket egy be-
számoló levél formájában találja fel,
melyet a boldogult Dupi gróf öreg ko-
mornyikja ír Dukay Oszti grófnak. Eb-
ben a komornyiki szemléletben a „düh-
hödt angyal”-nak tombolása még meg-
rázó részleteiben is valami szellemes
ironikus mázt nyer, rusztikusságaiért
bocsánatkérő, találó kifejezéseivel, be-
mondásaival.

Mélyen megrendítő rész ebben a le-
vélben Rere gróf halála. A legrokons-
zenvesebb hülye Dukay a katyuskák
üvöltése és bombazápor közepette is
naponta kijár és hagyományos szakett-
jében cilinderrel a fején, rendületlenül
hordja a vizet a pincelakóknak két
hunkorszakbéli bronz urnában (melye-
ket az öreg Dupi muzeumoknak sem
engedett át). Naponta megitat egy se-
besült halódó lovat, mignem egy teli-
találat a palota romjai alá temeti lo-
vástól és urnástól. A „dühödt angyal”
az összes Dukayak közül egyedül Re-
nének adja meg, hogy honfoglaló ősei
temetkezési módjában legyen része.

Legmegrázóbb lapok mégis azok,
amelyek Zia és Mihály vitáját idézik
fel az elválásuk előtti éjszakán. Két
élet török össze ebben a szóharcban,
melyben győztes nincs, csak vesztesek.
Zia eszelősen pakkolja letarolt életük-
nek kacatjait egy nagy bördöndbe, úti-
poggyászként az új életbe. A józan em-
ber kérdezheti, hogy a 17 évesse fel-
cseperedett Ursy Zizinek vajjon mire
lesz jó Amerikában az Ararát kastély
másfélkilós öntött bronzkilincse, I. Li-
pót pátense avagy az aranyapjú-fosz-
lány? A Dukay-park virágmagvaival és
gesztenyepalántáival esetleg még kezd-
het valamit, ha férjhezmegy egy jóra-
való bussineszemberhez.

Az Ararát befejező részében Zila-
hynak már nincsen meg az a szabados,
sokszor szertelenségéktől sem vissza-

riadó fölényes szemlélete, mint a mű első és nagyobb felében. Néhol unalmasan hosszú fejezetei vannak, melyeket a császárviccek sem tudnak eleve-nebbé tenni. Csak amikor már-már csalódni kezd a valami új után vágyó olvasó, akkor csap a cselekmény drámai magasságokba és tragikus mélységekbe, hogy a végén valóban megrázó élményt nyújtson és örökre vissza-visszatérő emléket hagyjon maga után.

Az az író szándék azonban — amely Zilahyban már emigrációs éveit alatt érezt meg, s amely sokat elvesz írás-művészetének élénkségéből, kor- és társadalombírálata meggyőző erejéből, — hogy Magyarország részvételét a második világháborúban végzetlen, szerencsétlen történelmi, geográfiai helyzetével mentse, természetesen naiv kísérletnél nem juthat tovább. Ez a felesleges prókátorkodás csak nehézkessé teszi ennek az érdekes, színes és nagyvonalú regénynek ezt a befejezését.

Zimmer Anna

A. CAMUS:

PESTIS

„Kuga”, regény, Zora - kiadás

Camus életszemléletének két eleme van: az Abszurdum és a Revolté. Az abszurdum nem más mint leszámolás a világgal. Lehetetlen a világ és lehetetlen benne az ember élete. „Pestis” című regénye elején megrázó képet fest erről az életről: az emberek dolgoznak, tülekednek s nem gondolnak arra, hogy miért. De tényleg, miért is? Azért, hogy legyen hat napig kenyér és a hetedik nap legyen mit italtat, nőre költeni. Hát érdemes ezért? És Meursault — az idegen című regény hőse — tudja az igazságot: „Minden ember tudja, az élet nem éri meg, hogy végig éljük. Az emberek azonban nem akarnak erre gondolni. Vagy a vallásban keresnek vigaszt, vagy illúziókat kergetnek s főleg mindig várnak valamit. S ebben a várakozásban lassan elmúlik az élet. Elég, hogy a halál közelebb kerüljön hozzájuk, elég tudni, hogy már semmit sem várhatnak, elég, hogy a pestis

kérlelhetetlenül és feltartóztatlanul pusztít, máris ráébrednek: az egész értelmetlen és hiábavaló. Olyan nagy távolság vágyaink és a megvalósulás között, hogy nem is érdemes megpróbálni. Mi a gondolkodó ember állás pontja ebben a helyzetben? Feladni mindent, illúziókba menekülni, mester ségesen célt teremteni, mint például a kishivatalnok, aki évekig írja egy soha el nem készülő regény első mondatát? Vagy valami mást találni? Camu válasza: át kell élni, vállalni kell és szembenézni az abszurdummal.

Meursault, az abszurdum átélésének alakja fásultan, teljesen érdektelenül semmivel nem törődve él. Ha szomszédja akarja, lehet a barátja is; ha akarja, feleségül is veheti, — hát nem mindegy? Az anyja meghal, de semmi hatással sincs rá. Nincs benne semmi ambíció. S végül gyilkol, csak azért mert süt a nap, és olyan mindegy, hogy meghúzza-e a ravaszt vagy sem. Az államügyésznek némileg igaza van: veszélyesebbek ezek a típusok, mint a apagyilkosok, mert ha mindenki erre a álláspontra helyezkedne, akkor az egész világ, minden élet leállna. De van benne pozitívum is: tiltakozás a világ ellen, nem az illúziók, hanem a szembenézés, az, amit a pap szemébe vág a börtönben: azt hiszi, talált valamit, hogy igaza van, holott az az egész csak öncsalás, nem ér semmit. Nekem legalább igazam van és legalább biztos vagyok önmagamban.

Mindez azonban csak egyik része Camus állásponjtjának. Nála nemcsak a leszámolást találjuk meg, mint Sartre-nál a másik existencialistánál, Camus egy lépéssel tovább megy. Állásfoglalásának másik része a Revolté. Nem kell elfelejtelnünk, hogy haladó emberek ezek akiket a megszállás arra kényszerített, hogy kilépjenek az írói magány négy fala közül és szerepet vállaljanak a ellenállási mozgalomban. Dehát, miér harcolhat a világ abszurdumának tudatára ébredt ember? A lehetetlen kapitalista világért, vagy talán azért, hogy Franciaország is a gyűjtőtáborok országá legyen? Más célt pillanatnyilag nem lát, a világ nem nyújt reményt arra hogy mást lehet tenni. Hát akkor mi

ért? Azért, mert ember. Így születik meg a pestis című regényben az abszurdumot átélő ember, megszállás ellen folytatott harcának szimbóluma és öncélú harc, a camus-i Revolté szimbólumának regénye. Camus megfordítja Dosztojevszki életművének egyik központi problémáját: ha nincs isten, akkor mindent szabad, gyilkolni is, meg öngyilkosnak is lenni. Camus így találja meg álláspontját: ha isten nincs, akkor az ember csak önmagára számíthat. Nem nézheti tehát tétlenül az igazságtalanságot, a szenvedést, hisz ezzel megszűnne ember lenni. Tehát harcolnia kell. Hogy hiábavaló? Lehet, mint ahogy hiábavaló volt harcolni a pusztító, feltartóztatlan pestis ellen, és nincs is értelme mert ha győznek, akkor csak a régi lehetetlen élet tér vissza, mint ahogy nincs értelme harcolni a kapitalista Franciaországért, hisz mi van benne, amit érdemes védeni? Lehet, hogy hiábavaló, de előbb meg kell próbálni. És még valami. Lehet, hogy ez a harc olyan, mint az ókori mithológia Szigifuszának munkája, akit azzal büntettek az istenek, hogy követ kellett görgetnie fel egy hegyre és amikor már felért a kő lezuhant és kezdhette előlről. Ez a harc sem más, mint örök előlrőlkezdés. De képzeljük el Szigifuszt boldognak. Valószínű, hogy Columbus sem akkor volt boldog, amikor megtalálta Amerikát, hanem amikor kereste. Harcolni kell. Nem azért, mert van értelme, hanem azért, mert csak így maradhat ember, ezzel őrizheti meg emberi méltóságát. „Je me revolté, donc je

suis:” lázadok, tehát vagyok, ember vagyok. — ez Camus regényének filozófiája.

A hétköznapok mindennapi tevékenységét eddig két felfogás tette indokoltá — a vallás: dolgozni a túlvilági jutalomért, és a szocializmus: dolgozni a jövőért, a társadalomért. Hozzájuk csatlakozott és a legnehezebbet választotta, az egzisztencializmus: dolgozni azért, mert ez emberi kötelesség még akkor is, ha nincs értelme, célja. Ez az utolsó kísérlet a hétköznapok értelmének megmentésére, az emberiség fejlődése nagy nekilendülése előtti holt ponton, amikor a gondolkodó ember nem lát célt. De természetes, hogy a szizifuszi létsors vállalása nem megy nehézség, problémák nélkül. És még valami. A középkori Franciaország egyik gondolkodója, Descartes azt mondta: Cogito ergo sum — gondolkodom, tehát vagyok. És hogy a gondolkodó éntől megtalálja az utat a külső világhoz, szüksége volt egy közvetítőre, az istenre. Mennyi mindenre van akkor szüksége Camus-nak, ahhoz, hogy az abszurdumtól megtalálja az utat a revoltéig. Nem csoda, hogy a kettő között elfér sok minden, egy antimarxista filozófia is. De a kiutkeresés őszinteségében, s a lehetetlen kapitalista világgal való leszámolás jogosultságában senki sem kételkedhet. És abban sem, hogy Camus életfilozófiája a pillanatnyi holtponthoz problematikáját adja.

Bálint István

Kiadja a „Magyar Szó” lapkiadóvállalat Novi Sad. — Szerkeszti: Szerkesztőbizottság. —
Felelős szerkesztő: HERCEG JÁNOS. — Szerkesztőség: Sombor, St. Stepanovića 4, telefón
82. — Kiadóhivatal: Novi Sad, Jovana Djordjevića 2. — Csekkszámla: 300—T—253. —
Előfizetési díj: egy évre 500 dinár, félévre 266 dinár, egyes szám ára 50 dinár. —
Kéziratokat nem őrünk és nem adunk vissza. Készült a szubotical „Minerva” nyomdában

